

AANVULLEND MATERIAAL

Het didactiseren van bewuste taalvaardigheid in het grammaticaalonderwijs:

Grammaticale concepten ingebed in hun grammaticale en taalcontrastieve context

G.P.M. Leenders^{1,2}, M. O. van Amstel¹, H.C.J. de Graaff^{1,3}, J.M. van Koppen^{1,4}

¹ Universiteit Utrecht | ² Amadeus Lyceum | ³ Hogeschool Utrecht | ⁴ Meertens Instituut

DOI: <https://doi.org/10.51751/dujal16273>

Bijlage S1 Schematische weergave van de opbouw van het onderzoek	2
Bijlage S2 Grammaticale en taalcontrastieve analyse van de concepten ‘grammaticale functie’, ‘woordvolgorde’ en ‘congruentie’ in het Nederlands, het Engels en het Duits	3
Bijlage S3 Animatiescripts CLAP (inclusief bijbehorende QR-codes).....	59
Bijlage S4 Exploratieve factoranalyses in de ontwerp-, ontwikkel- en evaluatiefase	119
Bijlage S5 Fit- en passingsvergelijking van de modellen voor het evalueren van motivatie	126
Bijlage S6 Voorbeeldopdrachten per Bewustetaalvaardigheidstype.....	130
Bijlage S7 Analysevoorbeeld van een taalbewustzijnsitem (A) en een taalvaardigheidsitem (B).....	131
Bijlage S8 Fit- en passingsvergelijking van de modellen voor het evalueren van bewuste taalvaardigheid	132
Bijlage S9 Factor- en itemgemiddelden in de ontwikkelfase	135

Bijlage S1

Schematische weergave van de opbouw van het onderzoek

<p>Vooronderzoek</p> <ul style="list-style-type: none">- Verrijkingen ter bevordering van bewuste taalvaardigheid<ul style="list-style-type: none">o Algemeen<ul style="list-style-type: none">• Verrijko Inhoudelijk<ul style="list-style-type: none">• Bied grammaticale context• Bied taalcontrastieve contexto Didactisch<ul style="list-style-type: none">• Stel de redenering centraal- Ontwerpprincipes <p>Resultaat <i>Grammaticale en taalcontrastieve analyse (Bijlage A)</i> <i>Elf taalcontrastieve animatiescripts voor het schoolvak Nederlands (Bijlage B)</i> <i>Prototype CLAP* (elf taalcontrastieve animatiescripts per taal bij de concepten 'grammaticale functie', 'woordvolgorde' en 'congruentie' met uitgeschreven voorbeelden en per script zes meerkeuze- en zes open vragen, nakijkbladen en twee bewustetaalvaardigheidstoetsen inclusief antwoordmodellen)</i></p>
<p>Ontwerpfase: van prototype naar CLAP1</p> <ul style="list-style-type: none">- Proefinterventie CLAP (een website met daarop vijf taalcontrastieve, vijfenveertig minuten durende lessen en twee digitale bewustetaalvaardigheidstoetsen bestaande uit vijf opdrachten per taal inclusief antwoordmodellen voor het schoolvak Nederlands op basis van het prototype. Elke les omvatte een animatie bij een deelconcept van 'grammaticale functie', zes digitale meerkeuzevragen inclusief automatische nakijkfunctie en feedback per antwoord en zes digitale open vragen inclusief nakijkbladen)- Alfatoetsing beoogde doelen (relevantie en consistentie)<ul style="list-style-type: none">o Expertraadpleging<ul style="list-style-type: none">• Taalkundigen• Vakdidactici (MVT en Nederlands)• Docenten Nederlands, Engels en Duitso Leerling- en docentervaringen<ul style="list-style-type: none">• Motivatie, consistentie & relevantie <p>Resultaat <i>CLAP1 (een website met daarop vijf taalcontrastieve, vijfenveertig minuten durende lessen en twee digitale bewustetaalvaardigheidstoetsen bestaande uit vijf opdrachten per taal inclusief antwoordmodellen voor het schoolvak Nederlands. Elke les omvatte een animatie bij een deelconcept van 'grammaticale functie', zes digitale meerkeuzevragen inclusief automatische nakijkfunctie en feedback per antwoord en zes digitale open vragen inclusief nakijkbladen)</i></p>
<p>Ontwikkeelfase: van CLAP1 naar CLAP2</p> <ul style="list-style-type: none">- CLAP1- Bètaoetsing uitgevoerde doelen (bruikbaarheid)<ul style="list-style-type: none">o Leerling- en docentervaringen<ul style="list-style-type: none">• Leerdoelen, lesinhoud, website, animaties, meerkeuzevragen, open vragen, voorbeelden, tijd & toetsing <p>Resultaat <i>CLAP2 (een website met daarop vijf taalcontrastieve, vijfenveertig minuten durende lessen en twee digitale bewustetaalvaardigheidstoetsen bestaande uit vijf opdrachten per taal inclusief antwoordmodellen voor het schoolvak Nederlands. Elke les omvatte een animatie bij een deelconcept van 'grammaticale functie', zes digitale meerkeuzevragen inclusief automatische nakijkfunctie en feedback per antwoord en zes digitale open vragen inclusief nakijkbladen)</i></p>
<p>Evaluatiefase: van CLAP2 naar CLAP3</p> <ul style="list-style-type: none">- CLAP2- Gammatoetsing bereikte doelen (effectiviteit)<ul style="list-style-type: none">o Motivatie (Nederlands, Engels en Duits)<ul style="list-style-type: none">• Intrinsieke motivatie, extrinsieke motivatie, geïdentificeerde motivatie & amotivatieo Bewuste taalvaardigheid (Nederlands, Engels en Duits)<ul style="list-style-type: none">• Talig bewustzijn & taalvaardigheid <p>Resultaat <i>CLAP3 (een website met daarop elf taalcontrastieve, vijfenveertig minuten durende lessen en drie digitale bewustetaalvaardigheidstoetsen bestaande uit vijf opdrachten per taal inclusief antwoordmodellen voor het schoolvak Nederlands. Elke les omvatte een animatie bij deelconcepten van 'grammaticale functie', 'woordvolgorde' en 'congruentie', zes digitale meerkeuzevragen inclusief automatische nakijkfunctie en feedback per antwoord en zes digitale open vragen inclusief nakijkbladen).</i></p>

* CLAP staat voor Cross-Linguistic Awareness Program.

Bijlage S2

Grammaticale en taalcontrastieve analyse van de concepten 'grammaticale functie', 'woordvolgorde' en 'congruentie' in het Nederlands, het Engels en het Duits

1. Voorbespreking	5
1.1 Opdracht en afbakening.....	5
1.2 Uitwerking ontwerpprincipes	6
1.2.1 Ontwerpprincipie 1	6
1.2.2 Ontwerpprincipie 2	7
1.2.3 Ontwerpprincipie 3	8
1.2.4 Samenvattend	9
2. Grammaticale functie	10
2.1 De functie van het concept 'grammaticale functie' binnen het taalsysteem.....	10
2.1.1 De pragmatische functie.....	10
2.1.2 De semantische functie.....	11
2.1.3 De grammaticale functie	13
2.2 Het predicaat	15
2.2.1 Het werkwoordelijk gezegde.....	15
2.2.2 Het naamwoordelijk gezegde	16
2.3 Argumenten: subject, direct object en indirect object.....	18
2.4 Adjuncten	21
3. Naamval	23
3.1 De plaats van naamval in het taalsysteem	23
3.2 Naamval in het Duits.....	23
3.3 Naamval in het Nederlands en Engels.....	26

4. Woordvolgorde.....	28
4.1 De plaats van woordvolgorde in het taalsysteem	28
4.1.1 De Engelse SVO-structuur	30
4.1.2 De Nederlandse en Duitse SOV-structuur met twee verplaatsingsregels.....	31
4.1.3 Enkele gevolgen van de verschillende basisstructuren.....	32
4.2 Werkwoordclusters.....	35
4.3 Vraagzinnen	36
4.3.1 Vraagwoordvragen	36
4.3.2 De ja-nee-vraagzin	38
5. Congruentie	40
5.1 De plaats van congruentie in het taalsysteem.....	40
5.2 Congruentie in het verbale domein	40
5.3 Congruentie in het nominale domein	43
5.3.1 Congruentie van lidwoorden	44
5.3.2 Congruentie van adjectiva	46
5.3.3 Congruentie van betrekkelijke voornaamwoorden.....	48
Literatuur.....	52

1. Voorbespreking

1.1 Opdracht en afbakening

Deze analyse vormt de opbrengst van het vooronderzoek naar de effectieve kenmerken van een lessenserie ter bevordering van motivatie en bewuste taalvaardigheid in het grammaticaonderwijs in vwo4. Eerst is met een literatuuronderzoek bepaald welke factoren bijdragen aan de ontwikkeling van bewuste taalvaardigheid. Daarbij is naar voren gekomen dat het traditionele grammaticaonderwijs zodanig verrijkt dient te worden dat leerlingen de traditionele grammaticale concepten niet langer met een vuistregel zoeken, maar ze inhoudelijk leren begrijpen. Een didactiek die grammaticale concepten in een logisch grammaticaal en taalvergelijkend verband plaatst, moet de ontwikkeling van dat inzicht in taal als systeem mogelijk maken. De geïdentificeerde voorwaarden voor de ontwikkeling van bewuste taalvaardigheid zijn samengevat in vier ontwerpprincipes voor een lessenserie, waarvan er drie van belang zijn voor deze grammaticale en taalcontrastieve analyse, die als doel heeft de wetenschappelijke basis te vormen van de lessenserie. De voor de analyse relevante ontwerpprincipes worden in §1.2 in detail beschreven.

In navolging van Van Rijt en Coppen (2017) die de hiërarchie van zesentwintig metaconcepten onder taalkundigen onderzochten, werd in Leenders et al. (2021) onder docenten Nederlands, Engels en Duits onderzocht welke drie grammaticale concepten volgens hen als eerste in aanmerking komen voor een nieuwe, taalcontrastieve en op bewuste taalvaardigheid gerichte lessenserie. Uit hun onderzoek blijkt dat de docenten ‘grammaticale functie’, ‘woordvolgorde’ en ‘congruentie’ het meest geschikt vinden en dat zijn dan ook de concepten waarop deze analyse zich richt. Hoewel de concepten steeds vanuit een taalgeneriek systeem benaderd zullen worden en er daarbij meerdere (contrasterende) talen en taalsystemen aan bod kunnen komen, blijft de bespreking en vergelijking van het Nederlands, het Engels en het Duits het hoofddoel.

Bij de verrijking van de traditionele grammatica zal voornamelijk gebruikgemaakt worden van concepten die bekend zijn uit de syntaxis en de morfologie, omdat die taalwetenschappelijke deelgebieden het beste aansluiten bij de traditionele analyse van frasen, zinnen en woordsoorten (Van Rijt, 2020). Daarnaast worden er enkele begrippen uit de semantiek en pragmatiek gebruikt. De

taalwetenschap kent heel wat verschillende richtingen en benaderingen, maar deze analyse richt zich niet op de verschillen tussen die theoretische invalshoeken. De beschrijving van de mechanismen van het taalsysteem is zo veel mogelijk gebaseerd op inzichten waarover een zekere mate van consensus bestaat onder linguïsten. Hoewel deze analyse in de eerste plaats geschreven is om als basis te dienen voor de lessenserie ‘CLAP!’ en het bijbehorende onderzoek, kan ook een breder publiek van grammaticaal en educatief geïnteresseerden ervan gebruikmaken. Het hebben van enige elementaire, grammaticale voorkennis is daarbij een voordeel, maar men hoeft geen taalwetenschapper te zijn.

1.2 Uitwerking ontwerpprincipes

1.2.1 *Ontwerpprincipe 1*

*OPI - Een kansrijke aanpak ter bevordering van bewuste taalvaardigheid zou het traditionele grammaticaonderwijs niet hoeven vernieuwen, maar moeten **verrijken**.*

Het eerste ontwerpprincipe stelt ons ten doel geen nieuw grammaticaonderwijs te ontwikkelen, maar het bestaande traditionele grammaticaonderwijs te verrijken. Dat betekent voor deze analyse dat de traditionele grammatica steeds het uitgangspunt is en dat inzichten uit de taalwetenschap alleen gebruikt worden als ze direct bijdragen aan het bereiken van de doelen van de andere ontwerpprincipes. Nieuwe taalkundige concepten worden alleen geïntroduceerd als dat voor de verrijking van de traditionele grammatica noodzakelijk is en niet vanuit een taalkundige behoefte om ‘compleet’ te zijn, als dat al zou bestaan.

Hoewel er in de analyse voornamelijk gebruikgemaakt wordt van de wetenschappelijke terminologie (dus bijvoorbeeld ‘direct object’ en niet ‘lijdend voorwerp’), zullen daar ook termen uit de traditionele grammatica bij genoemd worden (bijvoorbeeld ‘persoonsvorm’). Er is voor deze symbiose van terminologie gekozen, omdat niet ieder concept uit de traditionele grammatica een equivalent heeft in de taalwetenschappelijke wereld. Er zijn bijvoorbeeld geen taalkundige termen voor bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen (beide zijn ‘adjuncten’) of voor het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde (behalve ‘predicaat’, maar daar schaarde de taalkundige ook het koppelwerkwoord onder). Om verwarring te voorkomen, wordt de terminologie uit de twee werelden steeds expliciet aan elkaar gekoppeld.

1.2.2 Ontwerpprincipe 2

OP2 - *Bevorder bewuste taalvaardigheid door leerlingen **grammaticale context** te bieden.*

- a. Plaats concepten binnen een taalgeneriek systeem.*
- b. Voeg waar nodig metaconcepten toe om de relaties tussen concepten te leggen.*
- c. Bespreek concepten inhoudelijk door de relatie tussen vorm, functie en betekenis te leggen.*

Het tweede ontwerpprincipe beoogt traditionele concepten inhoudelijk te definiëren door ze te plaatsen in een overkoepelend taalsysteem, waarbinnen ieder concept een eigen functie heeft. Omdat concepten, ook volgens Van Rijt et al. (2020), beter te begrijpen zijn als ze gekoppeld worden aan de overkoepelende concepten waar ze uit voortkomen, zal er in deze analyse ‘van groot naar klein’ worden gewerkt: bij de bespreking van ieder concept wordt er eerst een beeld gegeven van het taalgenerieke systeem en daarna wordt het concept in kwestie aan de hand van diens functie binnen dat taalsysteem geplaatst.

Om de relaties tussen de traditionele concepten te kunnen leggen, zullen er metaconcepten worden toegevoegd, die in de traditionele grammatica niet bekend zijn. Hoofdstuk twee is daar een goed voorbeeld van: om de grammaticale functie van concepten als ‘onderwerp’ en ‘lijdend voorwerp’ te kunnen beschrijven, wordt eerst aan de hand van concepten als ‘semantische rollen’ en ‘valentie’ uitgelegd dat de semantiek van het werkwoord bepaalt welke semantische rollen het nodig heeft om zijn volledige betekenis uit te drukken en dat die semantische rollen bepalen welke grammaticale relaties de constituenten met het werkwoord aangaan. In lijn met het genoemde ‘van-groot-naar-klein-principe’ zal daarvoor het verschil tussen de grammaticale en semantische functie beschreven worden.

Om goed te kunnen begrijpen wat een grammaticale functie inhoudt, is het van belang dat leerlingen inzien wat het verband is tussen ‘vorm’, ‘functie’ en ‘betekenis’. De spreker verpakt de betekenis in een vorm, die niet alleen bestaat uit inhoudswoorden, maar ook uit grammaticale constructies. De luisteraar herkent die constructies aan hun vorm en destilleert daar weer de betekenis uit. In deze analyse zal daarom bij de behandeling van de grammaticale functies steeds expliciet beschreven worden hoe ze bijdragen aan de generatie van betekenis en met welke vorm(en) ze gemarkeerd worden.

1.2.3 Ontwerpprincipe 3

OP3 - *Bevorder bewuste taalvaardigheid door leerlingen taalcontrastieve context te bieden.*

- a. *Maak inzichtelijk hoe talen binnen het taalgenerieke systeem taalspecifieke vormen gebruiken om betekenis uit te drukken.*
- b. *Benadruk de overeenkomsten en verschillen tussen talen.*

Het derde ontwerpprincipe stelt ons ten doel om de leerlingen te laten zien dat individuele talen binnen het taalgenerieke systeem taalspecifieke grammaticale strategieën kunnen inzetten. Dat betekent voor deze analyse dat na de taalgenerieke bespreking van een concept, er aandacht moet zijn voor meerdere taalspecifieke, liefst contrasterende invullingen daarvan. Een voorbeeld hiervan is te vinden bij de bespreking van ‘woordvolgorde’. Om leerlingen gevoel te laten krijgen bij de functie van woordvolgorde (het markeren van o.a. argumenten), wordt er in deze analyse nog een tweede strategie beschreven die dezelfde functie heeft: ‘naamval’. Hoewel er in de opdracht niet om gevraagd wordt, heeft naamval om die reden een eigen (weliswaar kort) hoofdstuk gekregen.

Als de leerlingen een beeld hebben gekregen van de functie van een concept in het taalgenerieke systeem en vervolgens een paar contrasterende, taalspecifieke invullingen daarvan hebben gezien, dan helpt dat om meer inzicht te krijgen in de Nederlandse, Engelse en Duitse systemen. Voor ieder concept zullen de overeenkomsten en verschillen tussen de drie talen worden geëxpliciteerd.

1.2.4 Samenvattend

De traditionele grammatica zal in deze analyse verrijkt worden door bij de bespreking van de drie concepten 'grammaticale functie', 'woordvolgorde' en 'congruentie' de volgende werkwijze te hanteren:

1. Eerst wordt er een grammaticale context gecreëerd door ieder concept inhoudelijk en taalgeneriek te beschrijven.
 - a. Wat een concept 'inhoudt' wordt duidelijk door de functie die het heeft binnen het overkoepelend taalsysteem.
 - b. Waar nodig worden er metaconcepten geïntroduceerd om de mechanismen van het taalsysteem te kunnen presenteren.
2. Dan wordt er een taalcontrastieve context gecreëerd door contrasterende voorbeelden te geven van de strategieën die talen hebben om concepten te implementeren.
3. Ten slotte worden het Nederlands, het Engels en het Duits in concreto beschreven, inclusief voorbeelden in de drie talen.

2. Grammaticale functie

Uit de focusgroepinterviews binnen het onderzoek van Leenders et al. (2021) blijkt dat de geïnterviewde docenten met ‘grammaticale functie’ niet alleen het abstracte niveau bedoelen waarop constituenten grammaticale relaties met elkaar aangaan, maar ook de concrete invullingen daarvan. Daarom wordt in dit hoofdstuk eerst de grammaticale functie zelf beschreven en daarna de argumenten en adjuncten. Om al die concepten in een logisch verband te kunnen plaatsen, komen daarbij ook metaconcepten als ‘predicatie’ en ‘valentie’ aan bod.

2.1 De functie van het concept 'grammaticale functie' binnen het taalsysteem

Om inzicht te verkrijgen in wat een grammaticale functie inhoudt, kan die functie het beste afgezet worden tegen twee andere functies: de semantische en de pragmatische functie. Deze functies zijn alle drie abstracte niveaus waarop constituenten relaties met elkaar aangaan. Op pragmatisch, semantisch en grammaticaal niveau vervullen ze een bepaalde functie ten opzichte van de andere constituenten in de zin. In (1) is bijvoorbeeld te zien dat de functie van het semantisch, grammaticaal en pragmatisch onderwerp drie keer door een andere constituent vervuld wordt (Baker et al., 2013).

- (1) ‘Met dit pistool is Willem van Oranje door Balthasar Gerards vermoord.’
- a. Semantisch onderwerp: ‘Balthasar Gerards’
 - b. Grammaticaal onderwerp: ‘Willem van Oranje’
 - c. Pragmatisch onderwerp: ‘met dit pistool’

Alle drie de functionele niveaus worden hieronder behandeld.

2.1.1 De pragmatische functie

De pragmatiek is het subveld van de linguïstiek waarin onderzocht wordt hoe mensen afhankelijk van de context hun zinnen en gesprekken organiseren om daar samenhang in aan te brengen (Severijnen et al., 2022a). Een van de manieren waarop die ‘cohesie’ tot stand gebracht kan worden, is het toepassen van ‘informatiestructurering’, waarmee bedoeld wordt dat de woordvolgorde binnen zinnen zodanig gekozen wordt dat zinnen logisch op elkaar en bij de context aansluiten (Baker et al., 2013).

Over het algemeen kan de informatie in een zin worden verdeeld in twee delen. Reeds bekende informatie staat meestal vooraan in de zin, zodat de zin aansluit bij wat er in de vorige zin gezegd is of bij wat er uit de context blijkt (Haeseryn et al., 1997a). Die informatie noemen we het ‘topic’ en het vooraan plaatsen van een zinsdeel noemen we ‘topicaliseren’. De nieuwe informatie, waar de spreker de aandacht op wil vestigen, noemen we de ‘focus’ en die staat meestal verderop in de zin. In (2) staan voorbeelden die laten zien hoe zinnen met getopicaliseerde topics als dominostenen aan elkaar passen. Deze informatieordening, met een topic en een focus, kan zowel in het Nederlands als in het Engels en Duits toegepast worden (Booij et al., 2020; Schäfer, 2018; Ward & Birner, 2004).

- (2) NL Gisteren ben ik [naar Arnhem]_{FOC} geweest. [Daar]_{TOP} kwam ik [Tom]_{FOC} tegen.
[Hij]_{TOP} had [een viool]_{FOC} gekocht. [Die]_{TOP} wilde hij [aan Anne]_{FOC} geven.
- EN Yesterday I went [to Arnhem]_{FOC}. [That's where]_{TOP}, I met [Tom]_{FOC}.
[He]_{TOP} had bought [a violin]_{FOC}. [That's what]_{TOP} he wanted to give [to Anne]_{FOC}.
- DU Gestern bin ich [nach Arnheim]_{FOC} gefahren. [Dort]_{TOP} habe ich [Tom]_{FOC} kennengelernt.
[Er]_{TOP} hatte [eine Geige]_{FOC} gekauft. [Die]_{TOP} wollte er [Anne]_{FOC} schenken.

In (3) staat een voorbeeld van een getopicaliseerde focus. Dat is onder andere gebruikelijk bij een antwoord op een vraagzin. In dat geval gebruiken we nadruk om aan te geven dat de informatie op een ongebruikelijke manier geordend wordt: de nieuwe informatie staat niet achterin, maar vooraan de zin.

- (3) Wie zag je op straat? [ANNEMIEKE]_{FOC} zag ik.
I.p.v. 'Daar zag ik Annemieke'.

2.1.2 De semantische functie

De semantiek is de tak van de taalkunde die zich bezighoudt met de betekenis van taaluitingen (Sweep, 2022). Er wordt bestudeerd hoe betekenis wordt gecreëerd en geïnterpreteerd in taal en hoe woorden en zinsdelen met elkaar in verband staan om betekenis te creëren.

De lexicale betekenis van een woord gaat verder dan de korte beschrijving van een lemma, zoals we dat in een woordenboek vinden. Het is de optelsom van de conceptuele en de referentiële betekenis (Sweep, 2022). De conceptuele betekenis van het woord ‘hond’ is bijvoorbeeld alles waar je

aan denkt bij het concept ‘hond’: het is een dier met vier poten, het heeft een staart, het blaft en misschien heb je zelf ooit een hond gehad. Al die associaties samen noemen we het ‘semantische netwerk’ van het woord ‘hond’. Het betekent ook dat de conceptuele betekenis van een woord arbitrair is, omdat we allemaal andere associaties bij honden hebben. Met de referentiële betekenis van ‘hond’ verwijzen we naar een specifiek dier in de werkelijkheid, de ‘referent’. Het gaat daarbij dus niet meer over de conceptuele hond, maar over een specifiek individu, bijvoorbeeld je eigen hond ‘Lola’.

Naast de lexicale betekenis is er nog een factor die bijdraagt aan de betekenis van een woord of zinsdeel, namelijk de semantische rol die het zinsdeel vervult in een zin. Als we zeggen ‘ik zie een hond’, dan is de hond datgene wat gezien wordt. Die betekenis is anders dan wanneer ‘hond’ wordt gebruikt in ‘de hond ziet mij’. Semantische rollen specificeren dus de betekenis van een zinsdeel. Het aantal en het type semantische rollen dat in een zin aanwezig is, wordt bepaald door het werkwoord. Dat verschijnsel heet ‘valentie’. Broekhuis et al. (2020) zeggen daarover dat werkwoorden ‘*n*-plaatsig’ zijn: eenplaatsige werkwoorden (‘lopen’, ‘groeien’) vereisen de aanwezigheid van één rol, tweepplaatsige werkwoorden (‘zien’, ‘drinken’) vereisen twee rollen en drieplaatsige werkwoorden (‘geven’, ‘schenken’) vereisen drie rollen. Moedertaalsprekers weten van ieder werkwoord hoeveel en welke rollen er nodig zijn om een zin te maken. Die informatie is samen met de conceptuele betekenis opgeslagen in een mentaal woordenboek, genaamd het ‘lexicon’ (Sweep, 2022). De drie meest voorkomende rollen die in het Nederlands, Engels en Duits gebruikt worden (Aarts, 2001), staan in (4) op een rij.

- (4) Agens: degene die iets is of iets doet.
 Patiens: degene die de handeling ondergaat.
 Recipiens: degene die ontvangt.

NL [Jan]_{AGENS} geeft [Marie]_{RECIPIENS} [een cadeau]_{PATIENS}.

EN [John]_{AGENS} gives [Mary]_{RECIPIENS} [a present]_{PATIENS}.

DU [Johann]_{AGENS} gibt [Marie]_{RECIPIENS} [ein Geschenk]_{PATIENS}.

De lijst met mogelijke rollen is echter langer. Enkele voorbeelden hiervan, die Saeed (2016) geeft, staan in (5), maar ook zijn lijst is niet uitputtend.

- (5) Experiencer: degene die een actie ervaart zonder er invloed op te hebben.
 Beneficiary: degene voor wie een actie is uitgevoerd.
 Instrument: datgene waarmee de actie is uitgevoerd.
 Location: de locatie waar de actie wordt uitgevoerd.
 Goal: datgene waar de actie naartoe beweegt, zowel letterlijk als figuurlijk.
 Source: datgene waar de actie vandaan beweegt, zowel letterlijk als figuurlijk.
 Stimulus: datgene wat een effect heeft (op de 'experiencer').

Het gaat er bij semantische rollen om dat de functie niet alleen wat de betekenis betreft onderscheiden kan worden (dan zou je een oneindig aantal rollen hebben), maar dat die functie ook invloed heeft op het gedrag en de vormgeving van de woordgroep die die specifieke rol krijgt. Je kunt hierbij denken aan een naamval die samenvalt met een bepaalde rol. De aboriginaltaal 'Yidin' bevat bijvoorbeeld een semantische rol die wij in West-Europa niet kennen (Appel et al., 1994). In (6) zien we dat het werkwoord voor 'bang zijn' een rol uitdeelt aan een zinsdeel dat weergeeft waarvoor men bang is. Die woordgroep krijgt de bijbehorende naamval 'aversief'.

- (6) Mujam yamgga-ng gudaga-yida
 moeder bang-pres hond-aversief
 'Moeder is bang voor de hond.'

Samenvattend, de betekenis van een zinsdeel wordt enerzijds bepaald door de lexicale betekenis van de woorden waaruit het zinsdeel bestaat (en dat is de optelsom van de conceptuele en de referentiële betekenis) en anderzijds door de semantische functie die het zinsdeel heeft in de zin.

2.1.3 De grammaticale functie

Een grammatica is een systeem van regelmatigheden, dat ervoor zorgt dat eenvoudige betekenselementen met elkaar verbonden kunnen worden zodat er een complexe boodschap overgebracht kan worden (Schäfer, 2018). De 'syntaxis' is het subveld van de taalkunde dat de mechanismen onderzoekt waarmee woordgroepen en zinnen gevormd worden (Koeneman & Zeijlstra, 2022) en de 'morfologie' is de discipline die de opbouw van woorden onderzoekt (Severijnen et al., 2022b). Morfosyntactische systemen verschillen per taal, ook die van het Nederlands, het Engels en

het Duits zijn niet hetzelfde, maar alle talen hebben *een* systeem (Koeneman & Zeijlstra, 2022; Radford, 2012; Schäfer, 2018). Dat blijkt wel uit het feit dat niet iedere woordvorm of woordvolgorde als correct beschouwd wordt (Koeneman & Zeijlstra, 2022). Bovendien is de betekenis van een zin meer dan de optelsom van de lexicale betekenis van de individuele woorden (Bennis, 2010). Het voorbeeld in (7) illustreert dat. Als we de zin horen, dan weten we dat de bakker de wortel aan de groenteboer verkoopt, ondanks dat het logischer was geweest als dat andersom was.

(7) Ik zie dat de bakker de groenteboer een wortel verkoopt.

Er is dus een grammaticaal systeem dat duidelijk maakt welk zinsdeel welke semantische rol vervult en zo betekenis toevoegt. In (8) is te zien dat het Nederlands, het Engels en het Duits daar een specifieke woordvolgorde voor gebruiken. Moedertaalsprekers van deze talen kunnen aan de volgorde van de woorden aflezen welk zinsdeel de grammaticale functie van subject vervult en welk die van direct object heeft. Vervolgens weten ze ook dat voor de actieve zinnen in (8) geldt dat het grammaticale subject de semantische rol van agens vervult en dat het grammaticale direct object de semantische rol van patiens heeft. Dit wordt uitgebreider in §2.3 behandeld.

(8) NL Ik merk dat de [de hond]_{S + AGENS} [de kat]_{DO + PATIENS} wil bijten.

Ik merk dat de [de kat]_{S + AGENS} [de hond]_{DO + PATIENS} wil bijten.

EN I do notice that [the dog]_{S + AGENS} wants to bite [the cat]_{DO + PATIENS}.

I do notice that [the cat]_{S + AGENS} wants to bite [the dog]_{DO + PATIENS}.

DU Ich bemerke, dass [der Hund]_{S + AGENS} [die Katze]_{DO + PATIENS} beißen will.

Ich bemerke, dass [die Katze]_{S + AGENS} [den Hund]_{DO + PATIENS} beißen will.

Een tweede manier om grammaticale functies te markeren is het gebruik van een morfologische tactiek. In het Duits is bijvoorbeeld aan naamvalskenmerken op het lidwoord te zien welke grammaticale functie een zinsdeel heeft (Schäfer, 2018). In (8) zijn die onderstreept. De morfologische naamval en de door de syntaxis bepaalde woordvolgorde worden respectievelijk in hoofdstukken drie en vier behandeld.

Samenvattend, de pragmatische functie (topic en focus) legt een verband tussen de zinsinterne volgorde van woordgroepen en de zinsexterne context, zodat oude en nieuwe informatie logisch wordt geordend. De semantische functie (agens, patiens, etc.) legt een verband tussen zinsdelen en hun betekenis ten opzichte van het werkwoord. De aan woordvolgorde of naamval te herkennen grammaticale functie van een zinsdeel (subject, direct object, indirect object, adjunct) is onderdeel van een door de regels van de syntaxis bepaalde zinsstructuur, die tot doel heeft duidelijk te maken welk zinsdeel welke semantische rol vervult.

2.2 Het predicaat

Een zin is te karakteriseren als een verbinding van een element waarover we iets willen zeggen en datgene wat we daarover willen zeggen (Haeseryn et al., 1997b; Schäfer, 2018). Het eerste noemen we het subject en het tweede het predicaat. In de traditionele grammatica worden die het onderwerp en het gezegde genoemd. In (9) staan enkele voorbeelden.

(9)	a.	[Jaap] _S [zal zich scheren] _{PREDICAAT} .	Werkwoordelijk gezegde
	b.	[Bert] _S [is behoorlijk knap] _{PREDICAAT} .	Naamwoordelijk gezegde

Deze subject-predicaatverbinding is een vereiste om een zin te kunnen maken (Van Rijt, 2015), al noemen Haeseryn et al. (1997b) daar een paar uitzonderingen op, waarin het subject impliciet aanwezig is, zoals in beknopte bijzinnen en imperatieven. Het predicaat bepaalt vervolgens welke andere grammaticale elementen verplicht aanwezig zijn, al staat een deel van de werkwoorden toe dat die informatie ook uit de context mag blijken (Koeneman & Zeijlstra, 2022). Er zijn twee soorten predicaten. In de traditionele grammatica staan die bekend als het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde. Beide typen predicaten worden hieronder behandeld.

2.2.1 Het werkwoordelijk gezegde

Het werkwoordelijk gezegde bestaat uit een persoonsvorm ('het zelfstandig werkwoord') en alle hulpwerkwoorden die in de bijbehorende enkelvoudige zin te vinden zijn (Haeseryn et al., 1997c), inclusief wederkerende voornaamwoorden ('zich'), 'te' bij infinitieven en voorzetsels die bij het werkwoord horen en niet weggelaten kunnen worden, zoals bijvoorbeeld in 'opstaan' of 'anrufen' (Hoberg & Hoberg, 2016). Met een enkelvoudige zin wordt een (deel)zin bedoeld met daarin één

persoonsvorm (zie 10a-d). In samengestelde zinnen heeft iedere deelzin een eigen werkwoordelijk gezegde (zie 10e).

- (10) a. Els [zegt] iets.
b. Els [heeft] iets [gezegd].
c. Els [schijnt] al de hele tijd iets [te hebben willen zeggen].
d. Els [belt] hem [op].
e. Els [zegt]_{WW-GEZEGDE 1...} ...dat ze [mee wil doen]_{WW-GEZEGDE 2}.

Zoals in §2.1.2 behandeld is, bepaalt het zelfstandig werkwoord van een werkwoordelijk gezegde welke semantische rollen een plaats moeten krijgen in de zin ('valentie'). De constituenten die deze rollen dragen worden grammaticaal gezien 'argumenten' genoemd. Ze hebben de grammaticale functie een relatie aan te gaan met het zelfstandig werkwoord als subject, direct object of indirect object zodat er een welgevormde zin ontstaat waarin duidelijk is welk zinsdeel welke semantische rol draagt. De koppeling tussen semantische rollen en grammaticale argumenten, die kenmerkend is voor het werkwoordelijk gezegde en nog afhankelijk is van de actieve of passieve formulering, wordt uitgebreider behandeld in §2.3.

Ook prepositionele constituenten kunnen een semantische rol vervullen en dus grammaticaal een argument zijn (Bennis, 2010; Van Rijt, 2013). Zo vereist het werkwoord 'wonen' in de zin 'Marie woont in Parijs' een plaatsbepaling om een welgevormde zin te kunnen construeren. Het verschil tussen bepalingen die optioneel zijn ('adjuncten') en die als argument worden gebruikt, wordt in §2.4 verder uitgelegd.

2.2.2 Het naamwoordelijk gezegde

Anders dan het werkwoordelijk gezegde, wordt een naamwoordelijk gezegde niet gebouwd rond een werkwoord dat rollen uitdeelt, maar rond een koppelwerkwoord dat het subject verbindt met het naamwoordelijk gezegde, dat wordt gebruikt om een toestand, eigenschap of functie van dat subject weer te geven (Haeseryn et al., 1997c). Bij het werkwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde hoort een koppelwerkwoord en eventueel één of meer hulpwerkwoorden. Het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde bevat de toestand, de eigenschap of de functie van het subject. Voor

het Nederlands, Engels en Duits geldt dat die toestand nominaal, adjectivaal of prepositioneel kan zijn (Haeseryn et al., 1997c; Moro, 2017; Schäfer, 2018). In (11) staan enkele voorbeelden van die drie typen.

(11)	a.	John [is] _{KWW} [the cause of the riot].	Nominaal naamwoordelijk deel
	b.	John [is] _{KWW} [angry].	Adjectivaal naamwoordelijk deel
	c.	John [is] _{KWW} [on the wall].	Prepositioneel naamwoordelijk deel

Het is niet altijd gemakkelijk om onderscheid te maken tussen een werkwoordelijk gezegde en een naamwoordelijk gezegde met een adjectivaal naamwoordelijk deel (Bennis, 2010). In (12) bevat (a) een werkwoordelijk gezegde en (c) een naamwoordelijk, maar over hoe we zin (b) moeten analyseren, valt te discussiëren.

(12)	a.	Paradiso wordt door de koningin geopend.	Werkwoordelijk gezegde
	b.	Paradiso is geopend.	Ambigu
	c.	Paradiso is open.	Naamwoordelijk gezegde

In de traditionele grammatica is het gebruikelijk om negen koppelwerkwoorden uit het hoofd te leren om een naamwoordelijk gezegde te kunnen herkennen: ‘zijn, worden, blijven, lijken, blijven, schijnen, heten, dunken, voorkomen’. Het helpt zeker om dit rijtje te kennen, maar dit ezelsbruggetje kan niet blind vertrouwd worden (Taalprof Plein, 2006). In (13a) zien we een vorm van ‘zijn’, maar daar gaat het niet om een naamwoordelijk gezegde. In (13b) gaat het wél om een naamwoordelijk gezegde, maar de gebruikte koppelwerkwoorden komen niet in het rijtje van negen voor (Haeseryn et al., 1997c). Dit lijken equivalenten van koppelwerkwoorden te zijn die alleen in specifieke contexten als koppelwerkwoord functioneren.

(13)	a.	Ik ben van de fiets gevallen.	Werkwoordelijk gezegde: ‘ben gevallen’
	b.	Dit gebouw komt volgende week klaar.	Koppelwerkwoord: ‘Komen’ i.p.v. ‘zijn’
		Het valt mij zwaar.	Koppelwerkwoord: ‘Vallen’ i.p.v. ‘zijn’
		Mijn jas gaat hier kapot.	Koppelwerkwoord: ‘Gaan’ i.p.v. ‘worden’
		Wanneer zal Bo vrij komen?	Koppelwerkwoord: ‘Komen’ i.p.v. ‘worden’

Dit soort zinsconstructies, met een naamwoordelijke gezegde en een equivalent van een canonic koppelwerkwoord, kunnen moeilijk te onderscheiden zijn van constructies met werkwoordelijk gezegde en een zogenaamde ‘bepaling van gesteldheid ten gevolge van de handeling’ (ook wel ‘resultatieve werkwoordsbepaling’) (Haeseryn et al., 1997c; Schäfer, 2018), zoals in de zin ‘hij liep het gras *plat*’. Voor deze analyse gaat het echter wat te ver om op de details in te gaan.

Het verschil tussen het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde is dat het subject bij een werkwoordelijk gezegde over het algemeen iets doet en bij een naamwoordelijk gezegde iets is (Coppen, 2010; Van Rijt, 2013). Verder zou je kunnen zeggen dat alle negen de koppelwerkwoorden in feite een variant zijn van ‘zijn’, alleen voegen ze een tweede betekenisaspect toe (Coppen, 2010; Wolf, 2020), zie (14). In de linguïstiek wordt dat aspect ‘modaliteit’ genoemd.

- (14) a. ‘Worden’ en ‘blijven’: ‘zijn’ plus informatie over een overgang of niet.
b. ‘Lijken’, ‘blijken’, ‘schijnen’, ‘heten’, ‘dunken’ en ‘voorkomen’: ‘zijn’ plus een inschatting van de spreker of iemand anders.

2.3 Argumenten: subject, direct object en indirect object

In §2.1.2 over de semantische functie is al aan bod gekomen dat de persoonsvorm in een werkwoordelijk gezegde een eigenschap heeft, die ‘valentie’ heet en dat die bepaalt welke semantische rollen het werkwoord nodig heeft om zijn volledige betekenis uit te kunnen drukken. Vervolgens werd er in §2.2.1 al op vooruitgeblikt dat die rollen in zinnen met een werkwoordelijk gezegde te herkennen zijn aan de grammaticale functie van de argumenten die de rollen dragen. Ter herinnering, in zinnen met een naamwoordelijk gezegde spreken we niet van valentie en rollen. Het koppelwerkwoord in een naamwoordelijk gezegde koppelt het subject aan het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde, dat een eigenschap geeft aan het subject.

In ‘Jan kust Marie’ bepaalt het werkwoordelijk predicaat ‘kussen’ dat er iemand is die kust (agens) en iemand die gekust wordt (patiens), anders is de zin onwelgevormd. De agens en de patiens worden in deze zin grammaticaal gemarkeerd door respectievelijk het subject en het direct object. Die koppeling tussen rollen en argumenten is echter afhankelijk van de actieve of passieve formulering van de zin (Koeneman & Zeijlstra, 2022; Radford, 2012), zoals (15) illustreert.

- (15) a. [Jan]_{S + AGENS} kust [Marie]_{DO + PATIENS}. Actieve constructie
 b. [Marie]_{S + PATIENS} wordt gekust [door Jan]_{BEPALING + AGENS}. Passieve constructie

In (16) staat een overzicht van de koppeling van de semantische rollen aan de grammaticale argumenten, afhankelijk van de actieve of passieve constructie (Baker et al., 2013; Schäfer, 2018).

- (16) a. In actieve zinnen: - wordt de agens gemarkeerd door het subject.
 - wordt de patiens gemarkeerd door het direct object.
 - wordt de recipiens gemarkeerd door het indirect object.
 ‘[Jan]_{AGENS-S} geeft [Marie]_{RECIPIENS-IO} [het drankje]_{PATIENS-DO}.’
- b. In passieve zinnen: - ontbreekt de agens of staat die in een bepaling.
 - wordt de patiens gemarkeerd door het subject.
 - wordt de recipiens gemarkeerd door het indirect object.
 ‘[Het drankje]_{PATIENS-S} is [door Jan]_{AGENS-BEP} [aan Marie]_{RECIPIENS-IO} gegeven.’

Het subject is dus het zinsdeel dat de zelfstandigheid noemt waaraan wordt toegeschreven wat in het predicaat wordt uitgedrukt (Haeseryn et al., 1997c). Het direct object is een zinsdeel dat bij meerplaatsige werkwoorden van werkwoordelijke gezegdes voorkomt en de zelfstandigheid aanduidt waarop de door het predicaat uitgedrukte werking gericht is. Zowel het subject als het direct object bestaat in het algemeen uit een nominale constituent of uit een deelzin.

Een indirect object kan op twee verschillende manieren grammaticaal gevormd worden, namelijk als prepositionele constituent (dus met een voorzetsel) en als nominale constituent. Emonds en Whitney (2006), die een overzicht geven van de syntaxis van het indirect object, illustreren dat met de Engelstalige voorbeelden in (17).

- (17) a. Mary sent a present [to each family member]_{PREPOSITIONEEL}.
 Mary sent [each family member]_{NOMINAAL} a present.
- b. Carolyn baked that cake [for my children]_{PREPOSITIONEEL}.
 Carolyn baked [my children]_{NOMINAAL} that cake.

In de traditionele grammatica wordt het indirect object uitgesplitst in het meewerkend voorwerp en het belanghebbend voorwerp. Het meewerkend voorwerp is de zelfstandigheid waarop de werking van het

gezegde en het direct object zich richt (Haeseryn et al., 1997c). Het is verplicht aanwezig in de zin en kan nominaal zijn, prepositioneel (met ‘aan’) of de vorm hebben van een deelzin. Het belanghebbend voorwerp geeft aan in wiens belang de uitgedrukte handeling is verricht. In tegenstelling tot het meewerkend voorwerp is dit voorwerp vrijwel nooit verplicht aanwezig in de zin. Het wordt meestal uitgedrukt door een prepositionele constituent en soms door een nominale constituent. In (18) staan voorbeelden die Haeseryn et al. (1997c) geven van beide typen.

(18) a. We gunnen [ze]_{IO} graag een gezellige avond.

Traditionele term: meewerkend voorwerp.

Dit nominale indirect object kan niet weggelaten worden.

b. We organiseren een gezellige avond [voor ze]_{IO}.

Traditionele term: belanghebbend voorwerp.

Dit prepositionele indirect object is optioneel (mits de context dit toelaat).

Welke verschijningsvormen er van het indirect object mogelijk zijn, is ook afhankelijk van de regionale afkomst van de taalgebruiker. In het zuiden van het Nederlandse taalgebied wordt bijvoorbeeld de zin ‘de hoogleraar kocht zijn hond een groot bot’ als welgevormd beschouwd, terwijl dat noordelijker niet zo is (Haeseryn et al., 1997c).

Al een paar keer in deze analyse is er gesteld dat valentie bepaalt welke semantische rollen en dientengevolge welke argumenten er *verplicht* aanwezig zijn in de zin. Toch kan het bij een deel van de werkwoorden voorkomen dat er minder rollen in de zin staan dan dat het werkwoord vereist. In (19) is bijvoorbeeld te zien dat het drieplaatsige werkwoord ‘geven’ in (a) omringd is door alle drie de vereiste argumenten, maar in (b) en (c) niet. Die zinnen worden alleen geaccepteerd als de context de ontbrekende informatie aanvult (Koeneman & Zeijlstra, 2022). Hoe meer rollen er ontbreken, hoe meer context er nodig is. Werkwoorden die argumenten missen, krijgen een generieke betekenis (Bennis, 2010). Bij het ene werkwoord voelt dat logischer aan (‘Marie leest’), dan bij het andere. Bij ‘Marie geeft’ in (c) is er al (bijna) geen context meer te bedenken die toestaat dat die zin goed is.

(19)	a.	Marie geeft het boek aan Jan.	Drie rollen en argumenten.
	b.	Marie geeft het boek.	Twee rollen en argumenten.
	c.	Marie geeft.	Eén rol en argument.

Dan volgen er nog twee zeldzame gevallen. Ten eerste bestaan er werkwoorden met nul semantische rollen, zoals de werkwoorden ‘regenen’, ‘to rain’ en ‘regnen’ (Broekhuis et al., 2019). Omdat het Nederlands, Engels en Duits het grammaticaal niet toestaan dat er geen subject aanwezig is (Aarts, 2001; Schäfer, 2018), wordt er bij die werkwoorden een semantisch leeg argument (een ‘dummy’) als subject gebruikt (zie 20a). Ten tweede bestaan er werkwoorden met maar liefst vier argumenten. De vierde rol krijgt grammaticaal vorm door een voorzetsel te gebruiken (zie 20b).

(20)	a.	‘Regenen’ vereist 0 rollen.
[Het] _{DUMMY-S} regent.
<i>Het semantisch lege argument ‘het’ maakt de zin grammaticaal welgevormd.</i>
	b.	‘Ruilen’ vereist 4 rollen.
[Ik] _S ruil [met jou] _{IO} [mijn fiets] _{DO} [voor jouw step] _{PREPOSITIE} .
<i>De vierde rol (‘datgene waarvoor geruild wordt’) wordt vervuld door een prepositionele constituent (‘voor jouw step’).</i>

2.4 Adjuncten

Naast de door het werkwoord vereiste argumenten kan een zin constituenten bevatten die weliswaar vanuit de grammatica gezien weggelaten zouden kunnen worden, maar semantisch extra informatie geven, bijvoorbeeld over een tijdsduur, een plaats of de mate waarin iets het geval is. Die optionele constituenten noemen we in de linguïstiek ‘adjuncten’ (Bennis, 2010; Koeneman & Zeijlstra, 2022). De traditionele grammatica verdeelt adjuncten in ‘bijwoordelijke’ en ‘bijvoeglijke bepalingen’, waarbij men te maken heeft met een bijvoeglijke bepaling als er informatie gegeven wordt over een nomen en in alle andere gevallen met een bijwoordelijke bepaling (Kerstens & Sturm, 2002). In (21) staan voorbeelden die Koeneman en Zeijlstra (2022) van bijwoordelijke bepalingen geven. Het werkwoord ‘vallen’ is eenplaatsig: er is alleen een subject vereist. Alle andere constituenten zijn optioneel aanwezig.

- (21) a. Marie valt [elke dag].
 b. Marie valt [van de trap].
 c. Marie valt [omdat het glad is].

Uit de zinnen in (21) blijkt ook dat adjuncten net als argumenten niet te herkennen zijn aan hun woordsoort (Koeneman & Zeijlstra, 2022). In dit geval zien we een nominaal adjunct, een prepositioneel adjunct en een deelzin als adjunct. Om te bepalen of een constituent een argument of een adjunct is, moet je daarom altijd naar de betekenis van het zelfstandig werkwoord kijken. De zinnen in (22) laten zien dat dit verwarrend kan zijn bij prepositionele argumenten.

- (22) a. Ik vertrek [op een mooie dag]_{ADJUNCT}. 'Vertrekken' is eenplaatsig.
 Ik hoop [op een mooie dag]_{ARGUMENT}. 'Hopen' is tweemaalplaatsig.
 b. Karel heeft [in Parijs]_{ADJUNCT} een huis. 'Hebben' is tweemaalplaatsig.
 Karel woont [in Parijs]_{ARGUMENT}. 'Wonen' is tweemaalplaatsig.

Nogmaals, bijvoeglijke bepalingen geven informatie over het nomen waarbij ze in de constituent staan. Dat kan zowel voor het nomen ('prenominaal') als na het nomen ('postnominaal') zijn.

Bijvoeglijke bepalingen zijn geen argumenten, maar adjuncten. Vanuit grammaticaal oogpunt kunnen ze dus weggelaten worden zonder dat de zin daardoor grammaticaal onjuist wordt. In (23) staan enkele voorbeelden.

- (23) NL De [kleine]_{Bijv. bep.} jongen [met het bruine haar]_{Bijv. bep.} slaapt diep.
 EN The [little]_{Bijv. bep.} boy [with the brown hair]_{Bijv. bep.} is fast asleep.
 DU Der [kleine]_{Bijv. bep.} Junge [mit den braunen Haaren]_{Bijv. bep.} schläft tief.

3. Naamval

3.1 De plaats van naamval in het taalsysteem

Morfologische naamval is een van de strategieën die door talen kan worden toegepast om de grammaticale functie van constituenten te markeren (Baker et al., 2013; Bennis, 2010). Dat wil zeggen dat de spreker de grammaticale functie van een constituent voor de luisteraar herkenbaar maakt door de woordvorm aan te passen, bijvoorbeeld door een element voor de woordstam te zetten (een ‘prefix’), door een element erachter te zetten (een ‘suffix’) of door het gehele woord te veranderen (‘suppletie’) (Schäfer, 2018; Severijnen et al., 2022b).

Bekende voorbeelden van naamvallen die (o.a.) argumenten markeren, zijn de nominatief, de accusatief en de datief (Baker et al., 2013). In de meeste talen wordt de nominatief in ieder geval gebruikt voor het grammaticaal subject en het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde, de accusatief voor het direct object en de datief voor het indirect object. Er zijn echter ook talen waarbij die mapping anders is, zoals bij zogenaamde ‘ergatieve’ talen (Dixon, 2010). De details daarvan voeren voor deze analyse wat te ver, maar het is goed om te weten dat er variatie mogelijk is.

Ook verschillende typen adjuncten kunnen worden gemarkeerd met naamval. Een bekend voorbeeld is de genitief die onder andere in het Duits wordt gebruikt om bezitsrelaties en bepaalde typen adverbia aan te duiden (Haider, 2010). In het klassieke Latijn wordt de naamval ‘ablativus’ gebruikt om allerlei typen adjuncten aan te duiden, zoals een plaats, een richting, een reden of een middel (Fisser, 2015). Óf en hoeveel naamvalsmarkeringen er in een taal voorkomen, verschilt per taal. Het Duits vertoont bijvoorbeeld meer naamvalskennmerken dan het Nederlands en Engels, het Latijn weer meer dan het Duits en het Chinees kent helemaal geen naamvalsmarkeringen (Boase-Beier & Lodge, 2003).

3.2 Naamval in het Duits

Het Duits gebruikt naamval veelvuldig om de functie van constituenten te markeren, zoals op nomina, adjectiva (of deelwoorden die als adjectief worden gebruikt), determinatoren (lidwoorden, aanwijzende, bezittelijke en onbepaalde voornaamwoorden) en pronomina (voornaamwoorden in het algemeen, zoals persoonlijke en betrekkelijke voornaamwoorden) (Haider, 2010; Schäfer, 2018). Om

de argumenten te markeren, gebruikt het Duits de nominatief ('1e naamval') voor het subject en het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde, de datief ('3e naamval') voor het indirect object en de accusatief ('4e naamval') voor het direct object. Verder kent het Duits de genitief ('2e naamval'), die geen argument markeert, maar een bezitsrelatie. In (24) staan voorbeelden van alle vier de naamvallen.

(24)	a.	[Der dünne Junge] _{S-NOM} schläft.	1e naamval
		'De dunne jongen slaapt.'	Nominatief voor het subject
	b.	Das Bett [des dünnen Jungen] _{GEN} ist weich.	2e naamval
		'Het bed van de jongen is zacht.'	Genitief voor een bezitsrelatie
	c.	Ich gebe [dem dünnen Jungen] _{IO-DAT} etwas.	3e naamval
		'Ik geef de dunne jongen iets.'	Datief voor het indirect object
	d.	Ich sehe [den dünnen Jungen] _{DO-ACC} .	4e naamval
		'Ik zie de dunne jongen.'	Accusatief voor het direct object

Het Duits kent verschillende paradigmata van naamvalsuitgangen voor mannelijke, vrouwelijke en onzijdige nomina, adjectiva, determinatoren en pronomina en verschillende vormen voor het enkelvoud en het meervoud (Haider, 2010). Voor deze analyse is het onnodig om een overzicht te geven van al deze vormen, omdat die te vinden zijn in alle behoorlijke Duitse grammatica's. Om toch enkele voorbeelden te geven, staan in (25) een paar rijtjes met enkelvoudige mannelijke, vrouwelijke en onzijdige constituenten (voorbeelden uit Van Straten, 1996).

(25)	a.	Mannelijk	Nominatief:	Der neue Wagen	'De nieuwe wagen'
			Genitief:	Des neuen Wagens	
			Datief:	Dem neuen Wagen	
			Accusatief:	Den neuen Wagen	
	b.	Vrouwelijk	Nominatief:	Die neue Tasche	'De nieuwe tas'
			Genitief:	Der neuen Tasche	
			Datief:	Der neuen Tasche	
			Accusatief:	Die neue Tasche	

c.	Onzijdig	Nominatief:	Das neue Buch	‘Het nieuwe boek’
		Genitief:	Des neuen Buches	
		Datief:	Dem neuen Buch	
		Accusatief:	Das neue Buch	

Merk op dat er in het Duits geen unieke vorm is voor iedere naamval bij ieder geslacht. De lidwoorden hebben nog de meeste unieke vormen, de adjectiva hebben er slechts enkele en bij veel nomina is er überhaupt geen morfologische markering aanwezig (Haider, 2010). We spreken daarom van een ‘incompleet naamvalsparadigma’ (Boase-Beier & Lodge, 2003). Toch levert dat weinig tot geen communicatieproblemen op, omdat het Duits de grammaticale functie ook op syntactische wijze markeert. In hoofdstuk vier wordt beschreven hoe de zinspositie van een constituent diens grammaticale functie kan markeren.

Verder gebruikt het Duits naamval bij het complement van voorzetsels (Haider, 2010). Het is bijvoorbeeld ‘mit dir’ (datief), ‘ohne dich’ (accusatief), ‘von dir’ (datief) en ‘für dich’ (accusatief). In (26) staan rijtjes met voorzetsels die een naamval vereisen, inclusief voorbeelden.

- (26) a. Genitief: während, wegen, trotz, stat
 Bijvoorbeeld: **Trotz** [des Regens]_{GEN} sind wir losgefahren.
 ‘Ondanks de regen zijn we vertrokken.’
- b. Datief: mit, nach, bei, seit, von, zu, außer, aus, entgegen, gemäß, gegenüber
 Bijvoorbeeld: **Nach** [dem Regen]_{DAT} sind wir losgefahren.
 ‘Na de regen zijn we vertrokken.’
- c. Accusatief: durch, für, ohne, um, gegen, bis, entlang
 Bijvoorbeeld: **Gegen** [den Regen]_{ACC} gibt es nicht viel zu tun.
 ‘Tegen de regen is niet veel te doen.’
- d. Dat/Acc: an, auf, hinter, neben, in, über, unter, vor, zwischen
 Bijvoorbeeld: Ich bin **auf** [dem Berg]_{DAT}. Plaats
 ‘Ik sta op de berg’.
 Der Regen fällt **auf** [den Berg]_{ACC}. Richting
 ‘De regen valt op de berg.’

Bij de voorzetsels waarbij zowel datieven als accusatieven kunnen voorkomen, leidt de keuze daartussen tot een betekenisverschil: een datief wordt gebruikt om een plaats aan te duiden en een accusatief voor een richting (Haider, 2010). In (27) staan daar nog twee voorbeelden van, waarbij te zien is hoe het Nederlands en het Engels dit onderscheid zonder naamval (kunnen) oplossen. Het Nederlands doet dat met een specifieke woordvolgorde en het Engels gebruikt twee verschillende voorzetsels.

(27)	NL	Emily springt [in het meer].	Plaats/richting
		Emily springt [het meer in].	Richting
	EN	Emily jumps [in the water].	Plaats/richting
		Emily jumps [into the water].	Richting
	DU	Emily springt in [dem See] _{DAT} .	Plaats
		Emily springt in [den See] _{ACC} .	Richting

Ook de Duitse persoonlijke voornaamwoorden markeren hun grammaticale functie met naamval. Die worden in de volgende paragraaf beschreven, parallel aan de Nederlandse en de Engelse.

3.3 Naamval in het Nederlands en Engels

In voorlopers van het moderne Nederlands en Engels werd de grammaticale functie nog met naamval gemarkeerd. Net als in het moderne Duits hadden het Oud-Nederlands en het Oud-Engels een systeem met vier naamvallen en markeringen op nomina, adjectiva, determinatoren en pronomina, afhankelijk van geslacht en getal (Hogg, 2012; Poelmans, 2022). Die systemen zijn inmiddels bijna geheel verdwenen. Er zijn nog wel restanten van naamvalssystemen te vinden in het moderne Nederlands en Engels, zoals in versteende uitdrukkingen, de bezits-s die oorspronkelijk een genitief was (of *ís*) en enkele archaïsche vormen van betrekkelijke voornaamwoorden (Aarts & Wekker, 2013; Severijnen et al., 2022b). In (28) staan daar voorbeelden van.

- (28) a. Versteende uitdrukkingen: te allen tijde, in naam **der** wet
- b. Bezits-s (of genitief-s): Peters boek, Shakespeares Hamlet
Jim's girlfriend, tonight's meeting
- c. Betrekkelijke voornaamwoorden: Jaap, **wiens** plan dit is...
Els, **wier** plan dit is...
Jaap, **whose** plan this is...
Petra, **whom** I see...

Bij de persoonlijke voornaamwoorden kennen het Nederlands en Engels nog een actief gebruikt naamvalssysteem (Aarts & Wekker, 2013, Bennis, 2010). In Tabel S1 staan alle Nederlandse en Engelse persoonlijke voornaamwoorden bij elkaar. Voor een volledig beeld zijn ook de Duitse varianten toegevoegd. De gekleurde vormen zijn ambigu, omdat ze minimaal voor twee verschillende naamvallen gebruikt worden. De ongekleurde vormen zijn uniek en dus ondubbelzinnig.

Tabel S1

Nederlandse, Engelse en Duitse persoonlijke voornaamwoorden

		Nominatief 1e naamval Grammaticaal onderwerp			Datief 3e naamval Meewerkend voorwerp			Accusatief 4e naamval Lijdend voorwerp		
		Nederland			Nederland			Nederland		
		s	Engels	Duits	s	Engels	Duits	s	Engels	Duits
Enkelvoud	ik	I	ich	mij, me	me	mir	mij, me	me	mich	
	jij, je	you	du	jou, je	you	dir	jou, je	you	dich	
	hij, zij/ze, het	he, she, it	er, sie, es	hem, haar, het	him, her, it	ihm, ihr, ihm	hem, haar, het	him, her, it	ihn, sie, es	
Meervoud	wij, we	we	wir	ons	us	uns	ons	us	uns	
	jullie	you	ihr	jullie	you	euch	jullie	you	euch	
	zij, ze	they	sie	ze, hun	them	ihnen	ze, hen	them	sie	

Merk op dat het Duits een bijna volledig paradigma heeft (Hoberg & Hoberg, 2016), waarmee bedoeld wordt dat er voor bijna alle combinaties van naamval en persoon een unieke vorm is. In het Engels en het Nederlands zijn daarentegen bijna alle datief- en accusatiefvormen identiek. In het Engels spreekt men daarom ook wel over het onderscheid tussen 'subjective case' en 'objective case' (Aart &

Wekker, 2013). Oftewel, er is een naamval voor het subject en een naamval voor beide objecten. De enige uitzondering hierop is het Nederlandse onderscheid tussen ‘hen’ en ‘hun’, al wordt dat syntactische onderscheid in de spreektaal nauwelijks toegepast (Haeseryn et al., 1997d).

- (29) a. ‘Hen’ is een accusatief, die wordt gebruikt om het direct object te markeren.
Bijvoorbeeld: ‘Ik roep hen.’
- b. ‘Hun’ is een datief, die wordt gebruikt om een indirect object te markeren.
Bijvoorbeeld: ‘Ik schenk hun een glas melk in.’

Wat de zaak compliceert, is dat het Nederlands na de voorzetsels ‘aan’ en ‘voor’ de accusatieve vorm ‘hen’ toepast (Haeseryn et al., 1997d). Wanneer die voorzetsels een indirect object inleiden, krijg je dus een accusatief, ook als de constituent de functie van indirect object heeft. Het is niet verwonderlijk dat dit voor veel mensen verwarrend is. In (30) staan de drie mogelijkheden nog eens op een rij.

- (30) a. Ik zie [hen]_{DO}. Direct object, dus 4e naamval: ‘hen’.
- b. Ik geef [hun]_{IO} het boek. Indirect object, dus 3e naamval: ‘hun’.
- c. Ik geef [aan hen]_{IO} het boek. Indirect object, maar vanwege het voorzetsel: ‘hen’.

4. Woordvolgorde

4.1 De plaats van woordvolgorde in het taalsysteem

Zoals naamval een morfologische strategie is om de grammaticale functie van constituenten te markeren, zo is de positionering van argumenten een syntactische strategie om datzelfde doel te bereiken (Baker et al., 2013). Met andere woorden, sprekers zetten bij het formuleren van zinnen de werkwoorden en de argumenten in een specifieke volgorde, zodat luisteraars de argumenten kunnen herkennen aan die structuur.

Bij deze argumentenstructuur gaat het om de volgorde van het subject (afgekort ‘S’), de werkwoorden (afgekort ‘V’ van ‘verbum’) en de het object (afgekort ‘O’). Talen kunnen daarmee gecategoriseerd worden als SVO-talen, SOV-talen, VSO-talen, VOS-talen, OVS-talen of OSV-talen (Tomlin, 2014). In Tabel S2 worden voor elke argumentstructuur het percentage van het totale aantal talen en enkele voorbeeldtalen vermeld.

Tabel S2*Argumentstructuren, hun percentage van het totaal aantal talen en voorbeelden*

Argumentstructuur	Nederlands voorbeeld	Percentage	Voorbeeldtalen
SOV	[Zij hem ziet]	45%	Turks, Japans, Nederlands, Duits
SVO	[Zij ziet hem]	42%	Frans, Italiaans, Spaans en Engels
VSO	[Ziet zij hem]	9%	Arabisch, Filipijns, Iers en Welsh
VOS	[Ziet hem zij]	3%	Verschillende Malagasitalen
OVS	[Hem ziet zij]	1%	Apalai, Hixkaryana, Klingon
OSV	[Hem zij ziet]	0%	Warau

Niet alle talen hebben meerdere objecten (Emonds & Whitney, 2006), maar het Nederlands, Engels en Duits hebben er twee: het direct object (afgekort ‘DO’) en het indirect object (afgekort ‘IO’). In het Nederlands en het Engels worden die onderling gemarkeerd met een vaste volgorde: eerst het indirect object en dan het direct object. In het Duits is die volgorde minder belangrijk, omdat de grammaticale functie in die taal ook door naamval wordt gemarkeerd (Haider, 2010). In (31) staan de voorbeelden die Baker et al. (2013) geven van de argumentstructuur van het Engels, het Turks en het Fiji.

- (31) a. Engels: SVO-structuur
 [Sophie]_s [is reading]_v [the newspaper]_{DO}.
 ‘Sophie leest de krant.’
- b. Turks: SOV-structuur
 [Ressam]_s [bize]_{IO} [resimlerini]_{DO} [gösterdi]_v.
 artiest ons zijn schilderijen toonde.
 ‘De artiest toonde ons zijn schilderijen.’
- c. Fiji: VSO-structuur
 [Sa yalana]_v [o Viliame]_s [a ona ti’i ni qele]_{DO}.
 Afbakenen lidwoord William lidwoord - zijn stuk van land
 ‘William bakent zijn stuk land af.’

Deze categorisatie is gebaseerd op de structuur van bevestigende hoofdzinnen met meerdere nominale argumenten met dezelfde informatiewaarde (Baker et al., 2013). Daarmee wordt bedoeld dat er geen

constituent is die om pragmatische redenen (topic/focus) vanuit de basispositie naar voren geschoven wordt (zie §4.3.2). Verder kijken we bij deze categorisatie alleen naar de positie van het predicaat en de argumenten en laten we de adjuncten buiten beschouwing (Bennis, 2010).

4.1.1 De Engelse SVO-structuur

Het Engels is een SVO-taal (Aarts & Wekker, 2013; Radford, 2012). De basisstructuur van Engelse zinnen is dus subject-verba-indirect object-direct object. In (32) staan daar een paar voorbeelden van.

- (32) a. [He]_S [could give]_V [me]_{IO} [your book]_{DO}. S-V-IO-DO
 ‘Hij zou mij jouw boek kunnen geven.’
- b. [The women with the nice dresses]_S [will bring]_V [us]_{IO} [our prizes]_{DO}. S-V-IO-DO
 ‘De vrouwen met de leuke jurken zullen ons onze prijzen brengen.’

In (33) zien we dat Engelse bijzinnen precies dezelfde SVO-basisvolgorde hebben als de Engelse hoofdzinnen (Aarts, 2001).

- (33) a. that [he]_S [could give]_V [me]_{IO} [your book]_{DO}. S-V-IO-DO
 ‘dat hij mij jouw boek zou kunnen geven.’
- b. that [the women]_S [will bring]_V [us]_{IO} [our prizes]_{DO}. S-V-IO-DO
 ‘dat de vrouwen ons onze prijzen zullen brengen.’

Als we objecten topicaliseren, dan blijven daarachter de werkwoorden en andere argumenten in de SVO-volgorde staan (Aarts, 2001). Alleen het getopicaliseerde argument is verdwenen van zijn positie in die SVO-structuur. In (34a) en (34b) staan voorbeelden van zinnen met getopicaliseerde objecten. Zoals in (34c) te zien is, blijft de SVO-structuur ook gehandhaafd als er een adjunct (afgekort ‘Ad’) getopicaliseerd wordt.

- (34) a. [Your book]_{DO}, [he]_S [could give]_V [me]_{IO}. DO_{TOP} - S-V-IO-[...]DO
 ‘Jouw boek zou hij mij kunnen geven.’
- b. [Me]_{IO}, [he]_S [could give]_V [your book]_{DO}. IO_{TOP} - S-V-[...]IO-DO
 ‘Mij zou hij jouw boek kunnen geven.’
- c. [Tomorrow]_{Ad}, [he]_S [could give]_V [me]_{IO} [your book]_{DO}. Ad_{TOP} - S-V-IO-DO
 ‘Morgen zou hij mij jouw boek kunnen geven.’

Toch zijn Engelstaligen terughoudend met het topicaliseren van objecten (Speyer, 2005). Dat komt doordat er intonatieproblemen kunnen ontstaan als het topic naast de focus in de zin staat. In de meer informele spreektaal kan dit opgelost worden door een flinke pauze in te lassen tussen beide elementen, maar in de meer formele schrijftaal wordt het door de meeste Engelsen als een stijlfout gezien. De zinnen in (35) tonen dat dit intonatieprobleem zich alleen bij de Engelse SVO-zinsstructuur voordoet en niet bij de SOV-structuur van het Nederlands en Duits. Dat komt doordat het zogenaamde V2-principe van die twee talen ervoor zorgt dat de persoonsvorm altijd tussen het getopicaliseerde argument en de rest van de zin staat (Koeneman & Zeijlstra, 2022; Schäfer, 2018). Dat principe wordt in de volgende paragraaf behandeld.

(35)	[Van bonen] _{TOP} houdt [Mark] _{FOC} niet.	<i>Welgevormd</i>
	[Bohnen] _{TOP} mag [Mark] _{FOC} nicht.	<i>Welgevormd</i>
	[Beans] _{TOP} , [Mark] _{FOC} doesn't like.	<i>Twijfelachtig, pauze noodzakelijk</i>

4.1.2 De Nederlandse en Duitse SOV-structuur met twee verplaatsingsregels

De Nederlandse en Duitse basisstructuur is niet SVO, maar SOV (Bennis, 2010; Koeneman & Zeijlstra, 2022; Schäfer, 2018), waarbij voor hoofdzinnen geldt dat twee constituenten vanuit de SOV-basisstructuur naar een andere zinspositie ‘bewegen’. Daardoor is de structuur van de uiteindelijke hoofdzin anders dan die van de SOV-basisstructuur. De SOV-basisstructuur wordt ook wel de ‘dieptestructuur’ genoemd en de structuur die ontstaat na de twee verplaatsingsregels heet de ‘oppervlaktestructuur’. In (36) staan de twee verplaatsingsregels opgesomd.

- (36) a. Verplaatsingsregel 1: In hoofdzinnen schuiven getopicaliseerde constituenten vanuit hun basispositie naar de eerste positie van de zin (Baker et al., 2013).
- b. Verplaatsingsregel 2: In hoofdzinnen verschuift de persoonsvorm (maar niet de andere werkwoorden) vanuit de basispositie naar de tweede positie van de zin. Deze regel staat bekend als het ‘V2-principe’ (Koeneman & Zeijlstra, 2022; Schäfer, 2018).

Hieronder wordt het verplaatsingsmechanisme stap voor stap geïllustreerd. In (37) zien we de SOV-basisvolgorde. Dat is dus de abstracte volgorde van de nog onuitgesproken zin.

- (37) NL [...] [...] [Ik]_S [haar]_{IO} [het boek]_{DO} [geven hebben]_V.
 DU [...] [...] [Ich]_S [ihr]_{IO} [das Buch]_{DO} [geben haben]_V.
Positie 1 Positie 2 De argumenten en ww. (nog) in hun SOV-structuur.

Vervolgens schuift in (38) de persoonsvorm naar de tweede zinspositie (het V2-principe) en schuift het argument dat we topicaliseren naar de eerste zinspositie (topicalisatie).

- (38) [Ik]_S [heb]_{PV} [...] _S [haar]_{IO} [het boek]_{DO} [gegeven ...PV]_V.
 [Ich]_S [habe]_{PV} [...] _S [ihr]_{IO} [das Buch]_{DO} [gegeben ...PV]_V.
Positie 1 Positie 2 Het subject en de persoonsvorm zijn verplaatst.

- [Het boek]_{DO} [heb]_{PV} [ik]_S [haar]_{IO} [...] _{DO} [gegeven ...PV]_V.
 [Das Buch]_{DO} [habe]_{PV} [ich]_S [ihr]_{IO} [...] _{DO} [gegeben ...PV]_V.
Positie 1 Positie 2 Het direct object en de persoonsvorm zijn verplaatst.

- [Haar]_{IO} [heb]_{PV} [ik]_S [...] _{IO} [het boek]_{DO} [gegeven ...PV]_V.
 [Ihr]_{IO} [habe]_{PV} [ich]_S [...] _{IO} [das Buch]_{DO} [gegeben ...PV]_V.
Positie 1 Positie 2 Het indirect object en de persoonsvorm zijn verplaatst.

Nogmaals, beide verplaatsingsregels worden alleen in hoofdzinnen toegepast en dus niet in bijzinnen. De structuur van de Nederlandse en Duitse bijzin blijft daardoor normaliter ongewijzigd ten opzichte van de basisstructuur: SOV. In (39) staan daar voorbeelden van.

- (39) NL ...dat [hij]_S [haar]_{IO} [het boek]_{DO} [gegeven heeft]_V. S-IO-DO-V
 DU ...dass [er]_S [ihr]_{IO} [das Buch]_{DO} [gegeben hat]_V. S-IO-DO-V
In Nederlandse en Duitse bijzinnen worden de twee verplaatsingsregels niet toegepast en blijft de volgorde dus SOV.

4.1.3 Enkele gevolgen van de verschillende basisstructuren

Met kennis van de Engelse SVO-basisstructuur en de Nederlands-Duitse SOV-basisstructuur, inclusief hun verplaatsingsregels, is een aantal verschillen te verklaren tussen de oppervlaktestructuren van het Nederlands en Duits enerzijds en het Engels anderzijds. Hieronder worden die beschreven.

Waarom Nederlandse en Duitse hoofdzinnen soms op Engelse hoofdzinnen lijken.

Ondanks het verschil tussen de Nederlands-Duitse SOV-basisstructuur en de Engelse SVO-basisstructuur, komt het regelmatig voor dat hoofdzinnen in alle drie de talen dezelfde oppervlaktestructuur hebben (Aarts & Wekker, 2013). De Nederlandse, Engelse en Duitse hoofdzinnen in (40) *lijken* dan alle drie de SVO-basisstructuur te hanteren.

(40)	NL	[Sophie] _S [leest] _V [de krant] _{DO} .	S _{TOP} -PV _{V2} -[...]S-DO-[...]V
	EN	[Sophie] _S [is reading] _V [the newspaper] _{DO} .	S-V-O
	DU	[Sophie] _S [liest] _V [die Zeitung] _{DO} .	S _{TOP} -PV _{V2} -[...]S-DO-[...]V

Dit fenomeen komt voor als een Nederlandse of Duitse hoofdzin slechts één werkwoord (de persoonsvorm) bevat en het subject naar de eerste zinspositie is geschoven. Daardoor ontstaat vanzelf de SVO-oppervlaktestructuur die overeen lijkt te komen met de Engelse SVO-basisstructuur.

Waarom in het Nederlands en Duits topicalisatie van objecten en adjuncten inversie van subject en persoonsvorm veroorzaakt en in het Engels niet.

In (41) en (42) staan Nederlandse, Engelse en Duitse voorbeeldzinnen, waarbij objecten en adjuncten op de eerste zinspositie zijn gezet. Daardoor lijken de Nederlandse en Duitse subjecten van positie te hebben gewisseld met hun persoonsvormen. Die schijnbare plaatsverwisseling staat bekend als ‘inversie’ (Bennis, 2010).

(41) *Getopicaliseerd object.*

[De krant] _{DO} [leest] _V [Sophie] _S [tijdens de lunch] _{Ad} .	DO _{TOP} -PV _{V2} - S-[...]DO-[...]V
[The newspaper] _{DO} [Sophie] _S [reads] _V [during lunch] _{Ad} .	DO _{TOP} - S-V-[...]DO
[Die Zeitung] _{DO} [liest] _V [Sophie] _S [während des Mittagessens] _{Ad} .	DO _{TOP} -PV _{V2} - S-[...]DO-[...]V

(42) *Getopicaliseerd adjunct.*

[Tijdens de lunch] _{Ad} [leest] _V [Sophie] _S [de krant] _{DO} .	Ad _{TOP} -PV _{V2} - S-DO-[...]V
[During lunch] _{Ad} [Sophie] _S [reads] _V [the newspaper] _{DO} .	Ad _{TOP} - S-V-DO
[Während des Mittagessens] _{Ad} [liest] _V [Sophie] _S [die Zeitung] _{DO} .	Ad _{TOP} -PV _{V2} - S-DO-[...]V

De inversie van subject en persoonsvorm ontstaat automatisch wanneer de persoonsvorm naar de tweede zinspositie schuift (het V2-principe) en het subject niet getopicaliseerd wordt, maar in zijn

basispositie blijft staan (Bennis, 2010). Deze verplaatsingsregels kent het Engels echter in bevestigende zinnen niet (in vraagzinnen wél, zie §4.3.2) en dus vindt er in die taal ook geen inversie plaats bij de topicalisatie van objecten of adjuncten.

Waarom Engelse werkwoorden altijd bij elkaar staan, terwijl Nederlandse en Duitse werkwoorden soms gescheiden worden.

In het Engels staan werkwoorden altijd bij elkaar (Aarts, 2001), terwijl het in het Nederlands en het Duits voorkomt dat de persoonsvorm gescheiden wordt van de andere werkwoorden, die dan achterin de zin staan (Koeneman & Zeijlstra, 2022; Schäfer, 2018). Dat zien we in (43). Ook het scheiden van de Nederlandse en Duitse werkwoorden is het gevolg van de Nederlands-Duitse SOV-basisstructuur en de verplaatsingsregels. Alleen de persoonsvorm schuift volgens het V2-principe naar de tweede zinspositie. De andere werkwoorden blijven op hun oorspronkelijke basispositie staan. Het Engels kent deze verplaatsingsregel niet en dus staan alle werkwoorden in die taal bij elkaar.

- (43) NL [Ik]_S [heb]_{PV} [...] _S [jou]_{IO} [het boek]_{DO} [... gegeven]_V. S_{TOP}-PV_{V2} - [...] _S-IO-DO-V
De pv. 'heb' schuift naar de 2e positie, terwijl 'gegeven' in de basispositie staat.
- EN [I]_S [have given]_V [you]_{IO} [the book]_{DO}. S-V-IO-DO
De Engelse werkwoorden staan bij elkaar.
- DU [Ich]_S [habe]_{PV} [...] _S [dir]_{IO} [das Buch]_{DO} [... gegeben]_V. S_{TOP}-PV_{V2} - [...] _S-IO-DO-V
De pv. 'habe' schuift naar de 2e positie, terwijl 'gegeben' in de basispositie staat.

Waarom Engelse bijzinnen een andere oppervlaktestructuur hebben dan Nederlandse en Duitse.

Nederlandse en Duitse bijzinnen hebben altijd een andere oppervlaktestructuur dan de Engelse bijzinnen, omdat de Nederlandse en Duitse verplaatsingsregels alleen op hoofdzinnen worden toegepast en niet op bijzinnen (Bennis, 2010; Schäfer, 2018). Dat betekent dat bij Nederlandse en Duitse bijzinnen altijd de SOV-basisstructuur wordt gehanteerd en die is anders dan de Engelse SVO-structuur. In (44) staan zinnen die dat onderscheid nog eens illustreren.

- (44) NL ...dat [Sophie]_S [de krant]_{DO} [zal hebben gelezen]_V. S-O-V
- EN ...that [Sophie]_S [will have read]_V [the newspaper]_{DO}. S-V-O
- DU ...dass [Sophie]_S [die Zeitung]_{DO} [gelesen haben wird]_V. S-O-V

4.2 Werkwoordclusters

Een deelzin heeft altijd één hoofdwerkwoord en kan een onbeperkt aantal hulpwerkwoorden bevatten. Haeseryn et al. (1997e) laten met het voorbeeld in (45) zien dat dit in principe behoorlijk wat hulpwerkwoorden kunnen zijn. In de praktijk komen die zinnen echter weinig voor.

(45) (Men zegt dat) de directeur de chauffeur *heeft willen laten blijven staan wachten*.

De onderlinge volgorde van de werkwoorden in dit soort clusters wordt door de betekenis bepaald, waarbij voor Nederlands en Engels over het algemeen geldt dat ieder werkwoord iets zegt over de werkwoorden die er rechts van staan (Aarts, 2001; Haeseryn et al., 1997e). Het hoofdwerkwoord, dat geen ander werkwoord modificeert, maar zelfstandig een betekenis heeft, staat uiterst rechts in het cluster. In het Duits is dat precies andersom: de werkwoorden zeggen over het algemeen iets over alle werkwoorden die er links van staan en het hoofdwerkwoord staat dan ook meestal uiterst links in het cluster (Bader & Schmid, 2009; Schäfer, 2018). Bij deze globale typering zijn echter tal van alternatieve sequenties, uitzonderingen en regionale verschillen te vinden, met name als er meer dan twee werkwoorden in een cluster staan. Voor deze analyse voert het te ver om alle regels voor de drie talen in beeld te brengen. Het is wel mogelijk om iets te zeggen over kleinere werkwoordclusters.

In het Engels is de onderlinge positionering van twee werkwoorden relatief minder complex. Eerst komt de persoonsvorm en daarna het hoofdwerkwoord (Aarts, 2001). Als er behalve de persoonsvorm, nog meer hulpwerkwoorden worden gebruikt, dan staan die tussen de persoonsvorm en het hoofdwerkwoord in, zoals in (46) te zien is.

- (46) a. She [has]_{PV} [known]_{HOOFD} his name.
'Zij heeft zijn naam gekend'.
b. She [could]_{PV} [have]_{HULP} [known]_{HOOFD} his name.
'Zij had zijn naam kunnen kennen'.

Zoals in de vorige paragraaf is beschreven, staan Nederlandse en Duitse persoonsvormen alleen in bijzinnen bij de andere werkwoorden. In het Nederlands maakt het daarbij niet uit of de persoonsvorm voor of achter de infinitief of het deelwoord staat. Volgens Broekhuis en Corver (2020a) is deze variatie regionaal bepaald. Daarnaast laten Caussé en De Schutter (2012) zien dat het Nederlands

oorspronkelijk de persoonsvorm vooraan in het cluster zette (de zogenaamde ‘groene volgorde’) en dat vanaf de tweede helft van de 17e-eeuw ook de omgekeerde volgorde in zwang kwam (de ‘rode volgorde’). Het Duits kent daarentegen wel een specifieke volgorde: net als bij de oorspronkelijke Nederlandse ‘groene volgorde’, neemt de persoonsvorm de laatste plaats in het werkwoordcluster in (Schäfer, 2018). De voorbeeldzinnen in (47) laten dit verschil tussen het Nederlands en het Duits zien.

(47)	NL	...dat zij zijn naam [heeft] _{PV} [gekend] _{VD} .	<i>Rood, welgevormd</i>
		...dat zij zijn naam [gekend] _{VD} [heeft] _{PV} .	<i>Groen, welgevormd</i>
		...dat het meisje al op jonge leeftijd [kon] _{PV} [lezen] _{INF} .	<i>Rood, welgevormd</i>
		...dat het meisje al op jonge leeftijd [lezen] _{INF} [kon] _{PV} .	<i>Groen, welgevormd</i>
	DU	*...dass sie seinen Namen [hat] _{PV} [gekannt] _{VD} .	<i>Onwelgevormd</i>
		...dass sie seinen Namen [gekannt] _{VD} [hat] _{PV} .	<i>Welgevormd</i>
		*...dass das Mädchen schon in jungen Jahren [konnte] _{PV} [lesen] _{INF} .	<i>Onwelgevormd</i>
		...dass das Mädchen schon in jungen Jahren [lesen] _{INF} [konnte] _{PV} .	<i>Welgevormd</i>

4.3 Vraagzinnen

Ook de opbouw van de vraagzin is te verklaren vanuit een mechanisme waarbij constituenten zich vanuit hun basispositie verplaatsen. Het Engels werkt net iets anders dan het Nederlands en Duits.

4.3.1 Vraagwoordvragen

Wanneer een argument of adjunct bevraagd wordt in het Nederlands of Duits, dan wordt dat vervangen door een vraagwoord (afgekort met ‘VRW’) en dat vraagwoord wordt op de eerste zinspositie geplaatst (Broekhuis & Corver, 2020b; Haider, 2010). De persoonsvorm staat zoals gebruikelijk op de tweede zinspositie en de andere argumenten blijven in hun basispositie. In (48) wordt dit mechanisme geïllustreerd.

(48)	NL	[Wie] _{VRW}	[heeft] _{PV}	[...]s	[jou] _{IO}	[een boek] _{DO}	[gegeven ...] _V ?
		[Wie] _{VRW}	[heb] _{PV}	[ik] _S	[...]IO	[een boek] _{DO}	[gegeven ...] _V ?
		[Wat] _{VRW}	[heb] _{PV}	[ik] _S	[jou] _{IO}	[...]DO	[gegeven ...] _V ?
		<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>De rest van de argumenten staat in de basispositie.</i>			

DU	[Wer] _{VRW}	[hat] _{PV}	[...] _S	[dir] _{IO}	[ein Buch] _{DO}	[gegeben ...] _{V?}
	[Wem] _{VRW}	[habe] _{PV}	[ich] _S	[...] _{IO}	[ein Buch] _{DO}	[gegeben ...] _{V?}
	[Was] _{VRW}	[habe] _{PV}	[ich] _S	[dir] _{IO}	[...] _{DO}	[gegeben ...] _{V?}
	<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>De rest van de argumenten staat in de basispositie.</i>			

Wanneer het Engels een argument bevroegt, dan wordt dat argument net als in het Nederlands en Duits vervangen door een vraagwoord en ook dat vraagwoord staat op de eerste zinspositie (Radford, 2012).

Als het subject wordt bevroegt, dan komen na het vraagwoord direct de werkwoorden en de argumenten in hun gebruikelijke basisvolgorde. Als echter een van de objecten of een adjunct bevroegt wordt, dan komt er na het vraagwoord eerst een vorm van ‘to do’ (Radford, 2012). Op het bevroegde element na, blijft de rest van de zin weer in de basisvolgorde staan. In (49) wordt dit mechanisme geïllustreerd.

- (49) [Mark]_S [wants to tell]_V [you]_{IO} [a story]_{DO}. S-V-IO-DO
‘Mark wil je een verhaal vertellen.’
Bevestigende zin.
- [Who]_{VRW} [wants to tell]_V [you]_{IO} [a story]_{DO}? VRW_S-[...]S-V-IO-DO
‘Wie wil jou een verhaal vertellen?’
Bevraging van het subject: geen insertie van ‘to do’.
- [What]_{VRW} [does]_{TO DO} [Mark]_S [want to tell]_V [you]_{IO}? VRW_{DO-to do}-S-V-[...]DO-IO
‘Wat wil Mark jou vertellen?’
Bevraging van het direct object: insertie van ‘to do’.
- [To who]_{VRW} [does]_{TO DO} [Mark]_S [want to tell]_V [a story]_{DO}? VRW_{IO-to do}-S-V-[...]IO-DO
‘Wie wil Mark een verhaal vertellen?’
Bevraging van het indirect object: insertie van ‘to do’.
- [When]_{VRW} [does]_{TO DO} [Mark]_S [want to tell]_V [you]_{IO} [a story]_{DO}? VRW_{Ad-to do}-S-V-IO-DO
‘Wanneer wil Mark jou een verhaal vertellen?’
Bevraging van een adjunct: insertie van ‘to do’.

Als er bij het bevragen van een object of adjunct al een hulpwerkwoord (afgekort met ‘HULP’) aanwezig is in de zin, zoals bijvoorbeeld ‘can’, ‘could’, ‘will’, ‘would’ of ‘must’, dan is het niet nodig om een vorm van ‘to do’ in te passen op de tweede zinspositie (Aarts & Wekker, 2013). De vraag kan dan met het al aanwezige hulpwerkwoord gemaakt worden (zie 50).

(50) Bevestigende zin:

[Mark] _S [will] _V [you] _{IO} [a story] _{DO} .	S-V-IO-DO
‘Mark zal jou een verhaal vertellen.’	
[What] _{VRW} [will] _{HULP} [Mark] _S [tell] _V [you] _{IO} ?	VRW _{DO} -HULP-S-V-[...]DO-IO
[Who] _{VRW} [will] _{HULP} [Mark] _S [tell] _V [a story] _{DO} ?	VRW _{IO} -HULP-S-V-[...]IO-DO
[When] _{VRW} [will] _{HULP} [Mark] _S [tell] _V [you] _{IO} [a story] _{DO} ?	VRW _{Ad} -HULP-S-V-IO-DO

4.3.2 De ja-nee-vraagzin

Een ja-nee-vraagzin bevrageet niet een van de argumenten of adjuncten, maar het gehele predicaat. Het is een waarheidsvraag die alleen met ‘ja’ of ‘nee’ beantwoord kan worden (Aarts, 2001; Baker et al., 2013). Het Nederlands en Duits volgen bij het formuleren van een ja-nee-vraag hetzelfde patroon. Het Engels wijkt daarvan af. In het Nederlands en Duits schuift de persoonsvorm ook bij de ja-nee-vraagzin naar de tweede zinspositie (Bennis, 2010; Haider, 2010), maar anders dan bij bevestigende zinnen en de vraagzinnen die een argument of adjunct bevragen, wordt er geen constituent naar de eerste zinspositie geschoven. Die positie blijft leeg. In (51) wordt geïllustreerd hoe dat werkt.

(51) Bevestigende zin: ‘Mark zal jou een verhaal vertellen.’

Basisstructuur:

NL	[...]	[...]	[Mark] _S [jou] _{IO} [een verhaal] _{DO} [vertellen zullen] _V .
DU	[...]	[...]	[Mark] _S [dir] _{IO} [eine Geschichte] _{DO} [erzählen werden] _V .
	<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>SOV-basisstructuur</i>

Ja-nee-vraagzinnen:

NL	[...]	[Zal] _{PV}	[Mark] _S [jou] _{IO} [een verhaal] _{DO} [vertellen ...] _V ?
DU	[...]	[Wird] _{PV}	[Mark] _S [dir] _{IO} [eine Geschichte] _{DO} [erzählen ...] _V ?
	<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>De pv. is naar de 2e zinspositie geschoven.</i>

Ook het Engels schuift de persoonsvorm naar de tweede zinspositie (Aarts, 2001; Radford, 2012), maar het doet dat alleen als die persoonsvorm een hulpwerkwoord is. Als de zin alleen een hoofdwkwoord als persoonsvorm bevat, dan wordt niet dat hoofdwkwoord op de tweede zinspositie gezet, maar een vorm van ‘to do’. De woordvolgorde van de andere constituenten verandert niet. In (52) staat hier een voorbeeld van.

(52) Bevestigende zin: ‘Mark will tell you a story.’

Basisstructuur:

a.	[...]	[...]	[Mark] _S [will tell] _V [jou] _{IO} [a story] _{DO} .
	<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>SVO-basisstructuur</i>

Ja-nee-vraagzin:

b.	[...]	[Will] _{PV-HULP}	[Mark] _S [... tell] _V [jou] _{IO} [a story] _{DO} ?
	<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>De pv die ook hulp-ww is, verschuift naar positie 2.</i>

Om het verschil tussen enerzijds het Nederlands en het Duits en anderzijds het Engels nog eens te benadrukken, staan in (53) vraagzinnen bij elkaar waarin alleen een hoofdwkwoord staat en geen hulpwerkwoorden. Het Nederlands en het Duits schuiven dan dat hoofdwkwoord naar de tweede zinspositie, terwijl het Engels een vorm van ‘to do’ invoegt.

(53) Bevestigende zin: ‘Ralph leest alle kranten.’

Basisposities:

[...]	[...]	[Ralph] _S [alle kranten] _{DO} [lezen] _{PV-HOOFD} .	S-DO-V
[...]	[...]	[Ralph] _S [alle Zeitungen] _{DO} [lesen] _{PV-HOOFD} .	S-DO-V
[...]	[...]	[Ralph] _S [to read] _{PV-HOOFD} [the newspapers] _{DO}	S-V-DO
<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>Basisstructuren</i>	

Ja-nee-vraagzinnen:

[...]	[Leest] _{PV-HOOFD}	[Ralph] _S [alle kranten] _{DO} [...] _{PV-HOOFD} ?	PV-S-DO-[...] _{PV}
[...]	[Liest] _{PV-HOOFD}	[Ralph] _S [alle Zeitungen] _{DO} [...] _{PV-HOOFD} ?	PV-S-DO-[...] _{PV}
[...]	[Does] _{TO DO}	[Ralph] _S [read] _{PV-HOOFD} [the newspapers] _{DO} ?	ToDo-S-V-DO
<i>Positie 1</i>	<i>Positie 2</i>	<i>Basisstructuren</i>	

5. Congruentie

5.1 De plaats van congruentie in het taalsysteem

Het aanpassen van de vorm van een woord, zodat het correct ingepast kan worden in een grammaticale structuur, wordt ‘flectie’ genoemd (Baker et al., 2013; Severijnen et al., 2022b) en congruentie is een specifieke variant daarvan. Het is een systematische vormovereenkomst tussen elementen die grammaticaal met elkaar verbonden zijn (Corbett, 2001; Haegeman, 1994). Dat wil zeggen dat talige kenmerken van het ene woord op het andere overgenomen worden, zodat duidelijk wordt welke zinselementen bij elkaar horen en de interpretatie van de zin gemakkelijker wordt.

Een veelgenoemd voorbeeld van congruentie is de vormovereenkomst tussen persoonsvorm en subject (zie §5.2), waarbij voor het Nederlands, het Engels en het Duits geldt dat de persoonsvorm de talige kenmerken voor ‘persoon’ en ‘getal’ overneemt van het subject. Bij deze congruentie in het verbale domein spreken we ook wel van ‘vervoeging’ of de ‘conjugatie’ (Severijnen et al., 2022b). Een ander voorbeeld is de congruentie tussen het nomen en diverse modificeerders, waaronder bijvoorbeeld het adjectief (zie §5.3.2). Congruentie in het nominale domein heet ‘verbuiging’ of ‘declinatie’.

Het woord ‘vormovereenkomst’ suggereert dat de congruerende elementen beide in de zin staan, maar dat is niet het geval. In zogenaamde ‘prodroptalen’ kan bijvoorbeeld het subject weggelaten worden, omdat de daarmee congruerende persoonsvorm unieke vormen heeft voor vorm en getal (Holmberg & Roberts, 2010; Rizzi, 1982). De persoonsvorm congrueert dus met een element dat, behalve als abstractie, niet aanwezig is in de zin (zie §5.2 voor het Spaans als voorbeeld).

5.2 Congruentie in het verbale domein

Met congruentie in het verbale domein bedoelen we een vormovereenkomst tussen een werkwoord en elementen daaromheen (Haegeman, 1994). Dat kan de vormovereenkomst tussen subject en persoonsvorm zijn, maar er zijn meer mogelijkheden. In het Frans vervoegt bijvoorbeeld ook een deelwoord met het subject (De Dreu, 2004), zoals geïllustreerd wordt in (54).

- (54) a. [I]S-M est [arrivé]DW-M. Mannelijk subject > mannelijk deelwoord
 ‘Hij is gearriveerd’.
- b. [Elle]S-V est [arrivé]DW-V. Vrouwelijk subject > vrouwelijk deelwoord
 ‘Zij is gearriveerd’.

Het geheel aan vormen dat een werkwoord kan aannemen, wordt het ‘paradigma’ genoemd (Baker et al., 2013). Sommige talen hebben voor ieder grammaticaal kenmerk dat ze op een woord willen uitdrukken een unieke vorm en bij andere talen is dat paradigma ‘incompleet’. Daar kan dus een bepaalde mate van ambiguïteit ontstaan. In (55) zien we werkwoordvervoegingen uit het Nederlands, het Spaans en het Afrikaans. Het Nederlandse paradigma is incompleet, het Spaanse is compleet, en het Afrikaans markeert persoon en getal bij de meeste werkwoorden niet (Van Rooy, 2020). Merk op dat het Spaans, als prodroptaal, geen persoonlijk voornaamwoord nodig heeft (Chavarría, 2023), omdat alle informatie aanwezig is op het werkwoord. Nogmaals, ook wanneer dat voornaamwoord afwezig is, spreken we van congruentie.

(55)	NL	[Ik] _{1e P, EV}	[werk] _{1e P, EV}	[Wij] _{1e P, MV}	[werken] _{1e P, MV}
		[Jij] _{1e P, EV}	[werkt] _{1e P, EV}	[Jullie] _{2e P, MV}	[werken] _{2e P, MV}
		[Hij] _{3e P, EV}	[werkt] _{3e P, EV}	[Zij] _{3e P, MV}	[werken] _{3e P, MV}
		<i>Nederlands: een incompleet paradigma. Alleen de 1e p. enkelvoud heeft een unieke vorm.</i>			
	SP	∅	[Trabajo] _{1e P, EV}	∅	[Trabajamos] _{1e P, MV}
		∅	[Trabajas] _{2e P, EV}	∅	[trabajáis] _{2e P, MV}
		∅	[Trabaja] _{3e P, EV}	∅	[trabajan] _{3e P, MV}
		<i>Spaans: een compleet paradigma. Het subject is (aan de oppervlakte) niet aanwezig.</i>			
	AFR	[Ek] _{1e P, EV}	[werk] _{1e P, EV}	[Ons] _{1e P, MV}	[werk] _{1e P, MV}
		[Jy] _{2e P, EV}	[werk] _{2e P, EV}	[Julle] _{2e P, MV}	[werk] _{2e P, MV}
		[Hy] _{3e P, EV}	[werk] _{3e P, EV}	[Hulle] _{3e P, MV}	[werk] _{3e P, MV}
		<i>Afrikaans: één vorm voor alle varianten van persoon en getal.</i>			

In het Nederlands, het Engels en het Duits congrueert de persoonsvorm met het subject voor de kenmerken persoon en getal en meestal wordt daarvoor een suffix gebruikt. Zoals in (55) en (56) te

zien is, gaat het bij alle drie de talen om een incompleet paradigma. Het Engels heeft zelfs alleen voor de derde persoon enkelvoud een unieke vervoeging en omdat ook de persoonlijke voornaamwoorden in de tweede persoon enkelvoud en meervoud identiek zijn, kan alleen de context ambiguïteit voorkomen.

(56)	EN	[I] _{1e P, EV}	[work] _{1e P, EV}	[We] _{1e P, MV}	[work] _{1e P, MV}
		[You] _{2e P, EV}	[work] _{2e P, EV}	[You] _{2e P, MV}	[work] _{2e P, MV}
		[He] _{3e P, EV}	[works] _{3e P, EV}	[They] _{3e P, MV}	[work] _{3e P, MV}

Engels: een incompleet paradigma. Alleen de 3e p. enkelvoud heeft een unieke vorm.

	DU	[Ich] _{1e P, EV}	[arbeite] _{1e P, EV}	[Wir] _{1e P, MV}	[arbeiten] _{1e P, MV}
		[Du] _{2e P, EV}	[arbeitest] _{2e P, EV}	[Ihr] _{2e P, MV}	[arbeitet] _{2e P, MV}
		[Er] _{3e P, EV}	[arbeitet] _{3e P, EV}	[Sie] _{3e P, MV}	[arbeiten] _{3e P, MV}

Duits: een bijna compleet paradigma. Alleen de 1e en 3e p. meervoud zijn identiek.

Er zijn twee situaties waarin de congruentie tussen subject en persoonsvorm extra aandacht verdient in deze analyse. Ten eerste is het van belang dat als het subject niet uit één woord bestaat, maar uit een woordgroep, de persoonsvorm congrueert met ‘het hoofd’ van die woordgroep. Het hoofd is het woord dat bepaalt van welk type de woordgroep is (Koeneman & Zeijlstra, 2022). In (57) is bijvoorbeeld te zien dat de persoonsvorm congrueert met het hoofd ‘delegatie’ en niet met ‘stakers’. Dit werkt in alle drie de talen op dezelfde manier.

(57) [Een delegatie van de stakers]_{3e P, EV} [vertrok]_{3e P, EV} naar het ministerie.

Het hoofd van het subject is het enkelvoudige ‘delegatie’.

Daarom is ook ‘vertrok’ enkelvoud.

Wanneer er verwarring ontstaat over welk woord het hoofd van een woordgroep is, dan heeft dat ook gevolgen voor de vervoeging van de persoonsvorm. Een bekend Nederlands voorbeeld hiervan is de discussie over ‘een aantal mensen is’ en ‘een aantal mensen zijn’. Of je het enkelvoudige of meervoudige werkwoord gebruikt, is afhankelijk van je analyse van het subject (Haeseryn et al., 1997c). Als je vindt dat het enkelvoudige ‘een aantal’ het hoofd is, dan gebruik je ook het enkelvoudige ‘is’. Als je daarentegen vindt dat ‘mensen’ het hoofd is, dan hoort daar het meervoudige

‘zijn’ bij. Hoewel nogal wat mensen een stevige mening hebben over wat goed is en wat niet, zijn beide varianten te verdedigen. Andere voorbeelden die tot deze discussie kunnen leiden, zijn o.a. ‘een massa’, ‘een hand(je) vol’, ‘een drietal’ en ‘dit soort’. Ook in het Engels en Duits is het niet altijd duidelijk of het subject enkelvoudig of meervoudig is (Wegerer, 2012), wat in (58) geïllustreerd wordt.

- (58) DU Ein Dutzend Berggipfel umschließt/umschließen das Tal
‘Een dozijn bergtoppen omsluit/omsluiten het dal.’
- EN A number of people is/are laughing and singing in the park.
‘Een aantal mensen is/zijn aan het lachen en zingen in het park’.

Een tweede punt bij de congruentie tussen subject en persoonsvorm dat de moeite waard is om hier te beschrijven, is dat er iets bijzonders gebeurt bij zinnen met naamwoordelijke gezegdes die een meervoudige naamwoordelijke constituent als naamwoordelijk deel hebben en een van de enkelvoudige voornaamwoorden ‘het’, ‘dit’ of ‘dat’ als subject: de persoonsvorm congrueert dan niet met het subject, maar met het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde (Haeseryn, et al., 1997c). In het Duits werkt dat precies zo. In het Engels congrueert de persoonsvorm ‘gewoon’ met het subject. De voorbeeldzinnen in (59) laten zien hoe het Nederlands en Duits hier verschillen van het Engels.

- (59) NL [Het]_{S, EV} [zijn]_{PV, MV} [aardige jongens]_{NW-DEEL, MV}.
- DU [Es]_{S, EV} [sind]_{PV, MV} [nette Jungens]_{NW-DEEL, MV}.
- EN *[It]_{S, EV} [are]_{PV, MV} [nice guys]_{NW-DEEL, MV}. *Onwelgevormd*
- [Those/they]_{S, MV} [are]_{PV, MV} [nice guys]_{NW-DEEL, MV}.

5.3 Congruentie in het nominale domein

Ook in het nominale domein kan congruentie plaatsvinden. In dat geval hebben we het over een vormovereenkomst tussen het nomen en elementen daaromheen, zoals determinatoren, adjectiva en relatief pronomina (betrekkelijke voornaamwoorden). Hoewel het Nederlands, het Engels en het Duits onderling op een aantal punten verschillen, zijn drie grammaticale kenmerken relevant: getal, geslacht en bepaaldheid.

5.3.1 Congruentie van lidwoorden

Lidwoorden hebben geen zelfstandige, concrete betekenis, maar vervullen een grammaticale functie bij de opbouw van zinnen (Baker et al., 2013). Ze behoren daarom tot de ‘functiewoorden’, als tegenhanger van de ‘inhoudswoorden’. Volgens Wiltschko (2009) wordt in de taalwetenschap aangenomen dat lidwoorden (en determinatoren in het algemeen) twee functies hebben: ze maken van een predicaat een argument met een referentie naar de werkelijkheid en ze markeren definietheid (oftewel ‘bepaaldheid’). De eerste functie is wat te technisch voor deze analyse, maar de tweede is hier relevant.

Door definietheid te markeren, specificceert het lidwoord de betekenis van het nomen. Als de spreker een definiet lidwoord gebruikt, verwijst het nomen naar een element dat bij de hoorder bekend is, ofwel omdat er al over dat element gesproken is, ofwel omdat uit de context blijkt om welk element het gaat (Ward & Birner, 2004). Gebruikt de spreker daarentegen een indefiniet lidwoord, dan gaat hij ervan uit dat de spreker niet kan achterhalen naar welk element het nomen verwijst.

De informatie over definietheid is in veel talen, waaronder het Nederlands, Engels en Duits, niet aan de vorm van het nomen te zien, alleen aan die van het lidwoord. Je zou daarom kunnen zeggen dat het lidwoord de communicatieve functie heeft om informatie te markeren die niet (altijd) op het nomen vorm krijgt. In veel talen vervullen lidwoorden die functie ook voor de kenmerken getal en persoon.

Toch hebben niet alle talen lidwoorden. Het Pools heeft bijvoorbeeld geen lidwoorden (Leufkens, z.d.-a). Om ambiguïteit te voorkomen, moet daarom alle informatie over getal, persoon en definietheid op het nomen gemarkeerd worden of uit de context blijken. Het Turks heeft alleen een onbepaald lidwoord: ‘bir’ (Leufkens, z.d.-b). Als er in deze taal geen lidwoord wordt gebruikt, dan is het nomen definiet.

In het Nederlands en het Duits congrueren lidwoorden voor de kenmerken geslacht en getal en markeren ze definietheid. In het Nederlands is het verschil tussen de mannelijke en vrouwelijke vorm verloren gegaan. Er is dus alleen een onderscheid tussen de onzijdige vorm ‘het’ en het zijdige ‘de’

(Haeseryn et al., 1997f). Het Duits (en een deel van de dialecten van het Nederlands, zoals het Vlaams en het Brabants) heeft nog wel drie geslachten (Hoberg & Hoberg, 2016). Afhankelijk van de naamval zijn er vier mannelijke vormen, vier vrouwelijke vormen en vier onzijdige vormen (zie Tabel S3 en S4). Zowel het Nederlands als het Duits gebruikt voor het meervoud een vorm die niet afhankelijk is van het geslacht. In het Nederlands is dat ‘de’ en in het Duits ‘die’, ‘der’, ‘den’ en ‘die’, wederom afhankelijk van de naamval. Definietheid wordt in het Nederlands gemarkeerd met ‘een’ voor enkelvoudige nomina. Bij meervoudige nomina wordt het lidwoord weggelaten, net als in het Engels. Het Duits heeft een paradigma met vormen van ‘ein’, die congrueren met geslacht en getal, net als bij de definiete lidwoorden. Ter illustratie staan de Nederlandse en Duitse lidwoorden in Tabel S3 en S4 op een rij (Hoberg & Hoberg, 2016).

Tabel S3

De Nederlandse en Duitse definiete lidwoorden

	Mannelijk		Vrouwelijk		Onzijdig		Meervoud	
	NL	DU	NL	DU	NL	DU	NL	DU
Nominatief	de	der	de	die	het	das	de	die
Genitief	de	des	de	der	het	des	de	der
Datief	de	dem	de	der	het	dem	de	den
Accusatief	de	den	de	die	het	das	de	die

Tabel S4

De Nederlandse en Duitse indefiniete lidwoorden

	Mannelijk		Vrouwelijk		Onzijdig		Meervoud	
	NL	DU	NL	DU	NL	DU	NL	DU
Nominatief	een	ein	een	eine	een	ein	∅	∅
Genitief	een	eines	een	einer	een	eines	∅	∅
Datief	een	einem	een	einer	een	einem	∅	∅
Accusatief	een	einen	een	eine	een	ein	∅	∅

In het Engels markeren lidwoorden alleen de definietheid van het nomen (Aarts & Wekker, 2013). ‘The’ wordt gebruikt bij definiete nomina en ‘a’ en ‘an’ bij indefiniete nomina. De kenmerken getal en geslacht worden in het Engels niet op het lidwoord gemarkeerd. Alleen bij indefiniete meervoudige nomina wordt het lidwoord weggelaten, net als in het Nederlands en Duits.

5.3.2 *Congruentie van adjectiva*

Er zijn twee typen adjectiva, namelijk ‘attributieve’ en ‘predicatieve’, en beide hebben de functie een nomen te ‘modifieren’ (Baker et al., 2013), waarmee bedoeld wordt dat ze een eigenschap van een nomen beschrijven. Het verschil tussen de twee typen is dat attributieve adjectiva in de woordgroep van het nomen staan dat ze modifieren, terwijl predicatieve adjectiva onderdeel zijn van het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde (Aarts & Wekker, 2013). Een koppelwerkwoord legt dan het verband tussen het nomen en het predicatieve adjectief. In (60) staan een paar voorbeelden.

(60)	[Attributief]	[Predicatief]
NL	De hoge toren.	De toren is hoog.
DU	Der hohe Turm.	Der Turm ist hoch.
EN	The high tower.	The tower is high.

Attributieve adjectiva staan in Germaanse talen (zoals het Nederlands, het Engels en het Duits) meestal voor het nomen en in Romaanse talen (zoals het Frans, het Spaans en het Italiaans) meestal achter het nomen (Cinque, 2010). Voor beide taalfamilies geldt echter dat daar uitzonderingen op zijn, die meestal een subtiel betekenisverschil opleveren. Dit wordt veroorzaakt doordat in Romaanse talen de meer zeldzame prenominale adjectiva alleen een non-restrictieve betekenis kunnen hebben, terwijl de gangbare postnominale restrictief en non-restrictief kunnen zijn (Cinque, 2010). In Germaanse talen is dat net andersom. Het achterliggende mechanisme voert voor deze analyse wat te ver. Wat wel relevant is om hier te noemen, is dat het in het Engels relatief gangbaar is om een attributief adjectief postnominiaal te gebruiken. In die gevallen heeft het adjectief altijd een restrictieve betekenis. In (61) staan voorbeelden die Aarts en Wekker (2013) daarbij geven.

(61)	a.	the students present	Restrictief
		the present students	Restrictief of non-restrictief
		‘de aanwezige studenten’	
	b.	the politicians involved	Restrictief
		the involved politicians	Restrictief of non-restrictief
		‘de betrokken politici’	

Of attributieve en predicatieve adjectiva congrueren, verschilt per taal. In het Nederlands, het Engels en het Duits congrueren predicatieve adjectiva niet (Sleeman et al., 2014), zoals in (60) al te zien was. Die voorbeelden illustreren ook dat Engelse attributieve adjectiva evenmin congrueren, terwijl de Nederlandse en Duitse dat wel kunnen ('de hoge toren' en 'der hohe Turm' versus 'the high tower'). Het Engels gebruikt wel diverse suffixen om te markeren dat een woord een adjectief is, bijvoorbeeld '-ful', '-less', '-ive', '-y' en '-nt' (Aarts, 2001) zoals te zien is in (62), maar dit zijn geen vormen van congruentie.

(62)	a.	beauty	>	A beautiful village
		‘schoonheid’		‘Een mooi dorp’
	b.	impertinence	>	An impertinent remark.
		‘onbeschaamdheid’		‘Een onbeschaamde opmerking’

Nederlandse en Duitse attributieve adjectiva kunnen congrueren voor de kenmerken 'getal', 'geslacht' en 'bepaaldheid' (Bennis, 2010; Hoberg & Hoberg, 2016). In (63) staan ter illustratie twee rijtjes Duitse adjectiva. De andere paradigma's zijn te vinden in iedere behoorlijke Duitse grammatica.

(63)	DU	<i>Nom.</i>	der neue Wagen	ein neues Buch
		<i>Gen.</i>	des neues Wagens	eines neuen Buch
		<i>Dat.</i>	dem neuen Wagen	einem neuen Buch
		<i>Acc.</i>	den neuen Wagen	ein neues Buch
			<i>Mannelijk, enkelvoudig en bepaald</i>	<i>Onzijdig, enkelvoudig en onbepaald</i>
	NL		‘De nieuwe wagen’	‘Een nieuw boek’
			<i>Mannelijk, enkelvoudig en bepaald</i>	<i>Onzijdig, enkelvoudig en onbepaald</i>

Hoewel Nederlandse adjectiva, net als de Duitse, congrueren voor ‘getal’, ‘geslacht’ en ‘bepaaldheid’ (Van Santen & Booij, 2017), bevat het paradigma slechts twee unieke vormen, waarvan er één slechts in één geval voorkomt. Alleen als het adjectief met een onzijdig, enkelvoudig en onbepaald nomen congrueert, heeft het geen suffix. In alle andere gevallen wordt er een ‘e-suffix’ gebruikt (Broekhuis, 2013). In (64) staan alle vormen op een rij.

(64)	[Enkelvoud]		[Meervoud]	
	de grote man	[m, bep]	de grote mannen	[m, bep]
	een grote man	[m, onbep]	grote mannen	[m, onbep]
	de grote vrouw	[v, bep]	de grote vrouwen	[v, bep]
	een grote vrouw	[v, onbep]	grote vrouwen	[v, onbep]
	het grote huis	[o, bep]	de grote huizen	[o, bep]
	een groot huis	[o, onbep]	grote huizen	[o, onbep]

5.3.3 Congruentie van betrekkelijke voornaamwoorden

Naast adjectiva, hebben ook relatiefzinnen (oftewel ‘betrekkelijke bijzinnen’) de functie een nomen (of een genominaliseerde deelzin) te modificeren (Baker et al., 2013). Die betrekkelijke bijzin wordt ingeleid door een pronomen dat een zinsverbindende functie heeft (Haeseryn et al., 1997d): het relatief pronomen, oftewel ‘het betrekkelijk voornaamwoord’. In veel talen congrueert het betrekkelijk voornaamwoord met het nomen dat door de betrekkelijke bijzin wordt gemodificeerd. Dat nomen noemen we het ‘antecedent’. In (65) zien we daar twee voorbeelden van. In beide zinnen slaat de informatie die in de betrekkelijke bijzin staat terug op het antecedent ‘de meisjes’.

- (65) [De meisjes]_{Ant}, [[die]_{Betr. vnw} als eerste gingen douchen]_{Betr. bijzin}, moesten vroeg op school zijn.
 [De meisjes]_{Ant}, [[die]_{Betr. vnw} vroeg op school moesten zijn]_{Betr. bijzin}, gingen als eerste douchen.

Hoewel betrekkelijke voornaamwoorden kunnen congrueren met hun antecedent in de hoofdzin, betekent dat niet dat ze dezelfde grammaticale functie hebben als dat antecedent. Betrekkelijke voornaamwoorden gaan zelfstandig een grammaticale relatie aan met de persoonsvorm van de betrekkelijke bijzin. Dit kan het beste geïllustreerd worden met voorbeelden uit het Duits, omdat de grammaticale relatie in die taal wordt gemarkeerd met naamval. In (66) congrueren beide betrekkelijke

voornaamwoorden met het getal en het geslacht van hun antecedent ‘der Mann’ (Schäfer, 2018), terwijl het betreffende voornaamwoord in (66a) de relatie van subject aangaat met het werkwoord ‘geht’ en het betreffende voornaamwoord in (66b) de relatie van direct object aangaat met ‘sehe’.

- (66) a. [Der Mann]_{Ant}, [[der]_S zu dem Supermarkt geht]_{Betr. bijzin}, ist nicht schnell.
 ‘De man, die naar de supermarkt gaat, is niet snel.’
- b. [Der Mann]_{Ant}, [[den]_{DO} ich dort sehe]_{Betr. bijzin}, ist nicht schnell.
 ‘De man, die ik daar zie, is niet snel.’

Net als in het Duits, congrueren Nederlandse betreffende voornaamwoorden voor getal en geslacht met het antecedent (Haeseryn et al., 1997d), maar omdat er geen onderscheid gemaakt wordt tussen mannelijke en vrouwelijke vormen, gaat het alleen omzijdig en onzijdig. In (67) staan daar vier voorbeelden van. Naast deze vormen komen ook de betreffende voornaamwoorden ‘welk’ (bij onzijdige, enkelvoudige antecedenten) en ‘welke’ voor (bij alle andere antecedenten), maar die vormen worden tegenwoordig als formeel of zelfs archaisch gezien (Haeseryn et al., 1997d).

(67)	De man, die...	[m (zijdig), ev]	Het meisje, dat...	[o, ev]
	De mannen, die...	[m (zijdig), mv]	De meisjes, die...	[o, mv]

Betreffende voornaamwoorden kunnen ook gebruikt worden wanneer het antecedent niet genoemd wordt, maar besloten ligt in het betreffende voornaamwoord zelf. We spreken dan van een ‘betreffende voornaamwoord met ingesloten antecedent’ (Haeseryn et al., 1997d). Zoals in (68) te zien is, wordt ‘wie’ en ‘wer’ voor personen gebruikt en ‘wat’ en ‘was’ voor zaken (Hoberg & Hoberg, 2016). Het Duits past daarbij ook naamvallen toe.

(68)	[Wie] _{Betr. vnw} dit leest is gek.	[Wer] _{Betr. vnw} das liest, ist nicht verrückt.
	[Wat] _{Betr. vnw} je me vertelt is waar.	[Was] _{Betr. vnw} du mir sagst, ist wahr.

Zowel in het Nederlands als in het Duits kan een betreffende voornaamwoord vervangen worden door een ‘betreffende voornaamwoordelijk bijwoord’. Dat is een combinatie van enerzijds ‘waar’ en ‘wo’ en anderzijds een voorzetsel. Voorbeelden hiervan zijn ‘waarin’, ‘waarmee’, ‘womit’ en ‘wodurch’. Informeel worden deze vormen ook bij personen gebruikt, maar niet iedereen vindt dat gebruik

grammaticaal correct. Van congruentie is bij deze vormen geen sprake. In (69) staan voorbeelden die Haeseryn et al. (1997d) daarvan geven.

(69)	NL	De man, waarmee ik stond te praten, was mijn broer.	i.p.v. ‘met wie’
	DU	Der Mann, womit ich sprach, war mein Bruder.	i.p.v. ‘mit dem’
	NL	Joost niet bepaald iemand waarop je kan rekenen.	i.p.v. ‘op wie’
	DU	Joost ist nicht gerade jemand, worauf man sich verlassen kann.	i.p.v. ‘auf den’

In het Engels congrueren betrekkelijke voornaamwoorden niet voor geslacht en getal. In plaats daarvan zijn er vormen voor personen en voor zaken (Aarts & Wekker, 2013). Als het antecedent een persoon is, gebruikt men ‘who’ voor het subject (en in de praktijk ook voor directe en indirecte objecten) en ‘whom’ voor directe en indirecte objecten. Als het antecedent geen persoon is, maar een zaak is, dan gebruikt men ‘which’. Voor bezitsrelaties is er ‘whose’, ongeacht of het antecedent een persoon is of een zaak.

In restrictieve relatieve bijzinnen (oftewel ‘beperkende bijzinnen’) kan het betrekkelijk voornaamwoord vervangen worden door ‘that’, zowel bij personen als bij zaken (Aarts en Wekker, 2013). Dat wordt geïllustreerd in (70a). Als dat betrekkelijk voornaamwoord, dat een beperkende bijzin inleidt, een andere grammaticale rol vervult dan die van subject (dus die van direct of indirect object), dan kan het betrekkelijk voornaamwoord ook weggelaten worden (zie 70b).

- (70) a. The boys [[who/that]_{Betr. vnw} like football]_{Bep. bijzin} are watching tv.
The boys, [[who]_{Betr. vnw} like football]_{Uitbr. bijzin}, are watching tv.
- b. The boys [[who/that/Ø]_{Betr. vnw} I can see]_{Bep. bijzin} are watching tv.
Het betrekkelijk voornaamwoord kan weggelaten worden, omdat het een beperkende bijzin inleidt én het antecedent, ‘the boys’, geen subject is.

Alle Nederlandse, Engelse en Duitse vormen van betrekkelijke voornaamwoorden staan in Tabel S5.

Tabel S5

De Nederlandse, Engelse en Duitse betrekkelijke voornaamwoorden

		Nederlands		Engels	Duits		
		Enkelvoud	Meervoud	Enkelvoud & Meervoud	Enkelvoud	Meervoud	
Personen	Mannelijk	Nom.	die			der	
		Gen.	wiens			dessen	
		Dat.	wie			dem	
		Acc.	die			den	
	Vrouwelijk	Nom.	die		who / that*	die	
		Gen.	wier	die	whose	deren	die
		Dat.	wie	wier	who / whom / that* / Ø**	der	deren
		Acc.	die	wie	who / whom / that* / Ø**	die	denen
	Onzijdig	Nom.	dat			das	
		Gen.	(van) wie			dessen	
		Dat.	(aan) wie / dat			dem	
		Acc.	dat			das	
Zaken	Nom.	<i>zoals hierboven</i>		which / that*	<i>zoals hierboven</i>		
	Gen.	waar + voorzetsel		(whose)	wo + voorzetsel (spreektaal)		
	Dat.			which / that* / Ø**			
	Acc.	<i>zoals hierboven</i>		which / that* / Ø**	<i>zoals hierboven</i>		

* Alleen mogelijk als er een beperkende bijzin wordt ingeleid.

** Alleen mogelijk als er een beperkende bijzin wordt ingeleid én het betrekkelijk voornaamwoord is geen subject, maar een direct of indirect object.

Literatuur

- Aarts (2001). *English syntax and argumentation* (2de editie). Palgrave Macmillan.
- Aarts, F. G. A. M., & Wekker, H. C. (2013). *A contrastive grammar of English and Dutch/Contrastieve grammatica Engels/Nederlands*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-4984-8>
- Appel, R., Bos, H., Coerts, J., Dik, S., Mills, A. E., Muysken, Prins, R., Schoonen, R. & Smith, N. (1994). *Inleiding algemene taalwetenschap* (2de druk). ICG Publications.
- Bader, M., & Schmid, T. (2009). Verb clusters in colloquial German. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 12(3), 175–228. <https://doi.org/10.1007/s10828-009-9032-x>
- Baker, A., E., Don, J., & Hengeveld, K. (Reds.) (2013). *Taal en taalwetenschap* (2de editie). John Wiley & Sons, Incorporated.
- Bennis, H. (2010). *Syntaxis van het Nederlands: 11 hoofdstukken van de zin*. Amsterdam University Press.
- Boase-Beier, J., & Lodge, K. (2003). *The German language: a linguistic introduction*. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470773499>
- Broekhuis, H. (2013). *Syntax of Dutch: Adjectives and adjective phrases*. Amsterdam University Press. https://doi.org/10.26530/OAPEN_444644
- Broekhuis, H. & Corver, N. (2020a, 14 mei). Projection of verb phrases IIIId: Verb clusters. *Taalportaal*. Geraadpleegd op 25 mei 2023, van https://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_V7_46_verbal_complexes_V7_46_verbal_complexes.xml
- Broekhuis, H. & Corver, N. (2020b, 14 mei). Word order in the clause III: Clause-initial position (wh-movement). *Taalportaal*. Geraadpleegd op 25 mei 2023, van <https://taalportaal.org/>

[taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_V11_Word_order_Clause_initial_position_V11_Word_order_Clause_initial_position.xml](https://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_V11_Word_order_Clause_initial_position_V11_Word_order_Clause_initial_position.xml)

Broekhuis, H., Corver, N. & Vos, R. (2019). *Syntax of Dutch: Verbs and Verb Phrases. Volume 1.*

Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789089647306>

Broekhuis, H., Corver, N. & Vos, R. (2020, 14 mei). Introduction. *Taalportaal*. Geraadpleegd op 3 april 2023, van

https://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_V2_complementation_V2_complementation.xml

Booij, G., Jansen, N. & Rys, K. (2020, november). 1 De klankleer van het Nederlands. *Algemene*

Nederlandse Spraakkunst. Geraadpleegd op 30 maart 2023, van [https://e-](https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/topic-15808974804853337)

[ans.ivdnt.org/topics/pid/topic-15808974804853337](https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/topic-15808974804853337)

Chavarría, C.I. (2023). *Van Dale, Grammatica Spaans: glashelder overzicht op elk taalniveau*. Van Dale Uitgevers.

Cinque, G. (2010). *The syntax of adjectives: A comparative study* (Vol. 57). The MIT Press.

<https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262014168.001.0001>

Coppen, P.-A. (2010). Grammatica, waar gaat dat eigenlijk over? In S. Vanhooren & A. Mottart (Reds.), *Vierentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands* (pp. 174-182). Academia Press.

Corbett, G. G. (2001). Agreement: terms and boundaries. In W. E. Griffin (Red.), *The Role of Agreement in Natural Language. Proceedings of the 2001 Texas Linguistic Society Conference, Austin, Texas* (pp. 109-122). Texas Linguistics Forum.

Coussé, E., & De Sutter, G. (2012). De historische wortels van de rode en groene volgorde in het Nederlands. *Taal en tongval*, 64(1), 73-101. <https://doi.org/10.5117/TET2012.1.COUS>

De Dreu, B. (2004). *Van Dale, Grammatica Frans: glashelder overzicht op elk taalniveau*. Van Dale Uitgevers.

Dixon, R.M.W. (2010). *Ergativity*. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511611896>

Emonds, J., & Whitney, R. (2006). Double object constructions. In M. Everaert & H. van Riemsdijk (Eds.), *The Blackwell Companion to Syntax, Volume 2* (pp. 73-144). Blackwell Publishing.

<https://doi.org/10.1002/9781118358733>

Fisser, C. (2015). *Moderne Latijnse grammatica met taalreflectie, taal oefeningen en basiswoorden*. Primavera Pers.

Haider, H. (2010). *The syntax of German*. Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511845314>

Haegeman, L. (1994). *Introduction to Government and Binding Theory* (2de editie). Wiley-Blackwell.

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & van den Toorn, M. (1997a). 21 Woordvolgorde in de zin. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd op 30 maart 2023, van

<https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans21lingtopic>

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & van den Toorn, M. (1997b). 19 De zin: algemeen. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd op 24 april 2023, van

<https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans19lingtopic>

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & van den Toorn, M. (1997c). De zinsdelen (versie 2.1). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd op 15 april 2023, van [https://e-](https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans20lingtopic)

[ans.ivdnt.org/topics/pid/ans20lingtopic](https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans20lingtopic)

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & van den Toorn, M. (1997d). 5 Het voornaamwoord (pronomen). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd op 8 juni

2023, van <https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans05lingtopic>

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & van den Toorn, M. (1997e). 18 De werkwoordelijke (verbale) constituent. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd

op 25 mei 2023, van <https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans18lingtopic>

- Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., de Rooij, J. & van den Toorn, M. (1997f). Het lidwoord (artikel) (versie 2.1). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Geraadpleegd op 22 juni 2023, van <https://e-ans.ivdnt.org/topics/pid/ans04lingtopic>
- Hoberg, R. & Hoberg, U. (2016). *Der kleine Duden – Deutsche Grammatik: Eine Sprachlehre für Beruf, Studium, Fortbildung und Alltag* (5de herziene uitgave). Dudenverlag.
- Hogg, R. (2012). *An Introduction to Old English* (2de editie). Edinburgh University Press.
<https://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g09vgx>
- Kerstens, J. & Sturm, A. (2002). *Beknopte grammatica van het Nederlands*. Coutinho.
- Koeneman, O. & Zeijlstra, H. (2022). Syntaxis. In A. Banga, P. Poelmans, J. Sweep & V. Verhagen (Reds.), *Handboek Taalkunde* (pp. 93-125). Coutinho.
- Leenders, G., De Graaff, R., Van Koppen, M. (2021). Niederländisch-, Englisch-und Deutschlehrer über den Nutzen von linguistischen Konzepten im Grammatikunterricht. *Germanistische Mitteilungen*, 47(47), 121-167. <https://doi.org/10.33675/GM/2021/47/9>
- Leufkens, S. (z.d.-a). Pools/Overige woordsoorten/Lidwoorden. In webapplicatie Moedertaal in NT2 (MoedINT2). Geraadpleegd op 18 juli 2023, van https://moedint2.nl/languages/8/problems/16?cat_id=15&hideCategories=true&hideProblems=true
- Leufkens, S. (z.d.-b). Turks/Overige woordsoorten/Lidwoorden. In webapplicatie Moedertaal in NT2 (MoedINT2). Geraadpleegd op 18 juli 2023, van https://moedint2.nl/languages/14/problems/202?cat_id=79&hideCategories=true&hideProblems=true
- Moro, A. (2017). Copular sentences. In M. Everaert & H. van Riemsdijk (Reds.), *The Blackwell Companion to Syntax, Volume 2* (pp. 1-23). Blackwell Publishing.
<https://doi.org/10.1002/9781118358733>
- Poelmans, P. (2022). Geschiedenis van het Nederlands. In A. Banga, P. Poelmans, J. Sweep & V. Verhagen (Reds.), *Handboek Taalkunde* (pp. 319-360). Coutinho.

- Radford, A. (2012). *English syntax: An introduction*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511841675>
- Rodgers, C. (2002). Defining reflection: Another look at Dewey and reflective thinking. *Teachers College Record*, 104(4), 842–866. <https://doi.org/10.1111/1467-9620.00181>
- Rizzi, L. (1982). *Issues in Italian Syntax*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110883718>
- Roberts, I. & Holmberg, A. (2010). Introduction: parameters in minimalist theory. In T. Biberauer, A. Holmberg, I. Roberts & M. Sheehan (Eds.), *Null subjects in minimalist theory* (pp. 1-57). Cambridge University Press. <https://doi.org/doi:10.1017/CBO9780511770784.001>
- Saeed, J. I. (2016). *Semantics* (4de editie). Wiley-Blackwell.
- Schäfer, R. (2018). *Einführung in die grammatische Beschreibung des Deutschen: Dritte, überarbeitete und erweiterte Auflage*. Language Science Press.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.1421660>
- Severijnen, O., Banga, A., Sweep, J. (2022a). Pragmatiek. In A. Banga, P. Poelmans, J. Sweep & V. Verhagen (Eds.), *Handboek Taalkunde* (pp. 167-201). Coutinho.
- Severijnen, O., Banga, A. & Sweep, J. (2022b). Morfologie. In A. Banga, P. Poelmans, J. Sweep & V. Verhagen (Eds.), *Handboek Taalkunde* (pp. 55-91). Coutinho.
- Sleeman, P., Van de Velde, F., & Perridon, H. (Eds.) (2014). *Adjectives in Germanic and Romance* (Vol. 212). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/la.212>
- Speyer, A. (2005). Topicalization in English and the Trochaic requirement. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 10 (2), 19.
<https://repository.upenn.edu/handle/20.500.14332/44509>
- Sweep, J. (2022). Semantiek. In A. Banga, P. Poelmans, J. Sweep & V. Verhagen (Eds.), *Handboek Taalkunde* (pp. 127-165). Coutinho.

- Taalprof Plein (2006, 14 februari). Er bestaat maar één koppelwerkwoord. Geraadpleegd op 17 juli 2023, van: <http://taalprof.blogspot.com/2006/02/er-bestaat-maar-een-koppelwerkwoord.html>
- Tomlin, R. S. (2014). *Basic Word Order: Functional Principles*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315857466>
- Van Rijt, J. (2013). Effecten van semantisch georiënteerd grammaticaonderwijs op het redkundig ontleden van brugklasleerlingen. *Levende Talen Tijdschrift*, 14(1). 28-36. <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/lt/article/view/241>
- Van Rijt, J. (2015). Grammatica moet, maar wel goed! Over grammaticaonderwijs op basis van concepten uit de wetenschappelijke taalkunde. In A. Mottart & S. Vanhooren (Reds.), *Negenentwintigste Conferentie Onderwijs Nederlands* (pp. 203-208). Academia Press.
- Van Rijt (2020). *Understanding grammar: The impact of linguistic metaconcepts on L1 grammar education* [Doctorale dissertatie, Radboud Universiteit Nijmegen].
<https://doi.org/10.1080/02671522.2020.1784258>
- Van Rijt, J., & Coppen, P.-A. (2017). Bridging the gap between linguistic theory and L1 grammar education—experts’ views on essential linguistic concepts. *Language awareness*, 26(4), 360-380. <https://doi.org/10.1080/09658416.2017.1410552>
- Van Rijt, J., Wijnands, A. & Coppen, P.-A. (2020). How secondary school students may benefit from linguistic metaconcepts to reason about L1 grammatical problems. *Language and education*, 34(3), 231-248. <https://doi.org/10.1080/09500782.2019.1690503>
- Van Rooy, B. (2020, 14 mei). Verbs and verb phrases. *Taalportaal*. Geraadpleegd op 27 juni 2023, van <https://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-20160428122411778>
- Van Santen, A., & Booij, G. (2017). *Morfologie: de woordstructuur van het Nederlands* (3e geheel herziene druk). Amsterdam University Press.
- Van Straten, A.H. (1996). *Der Grammatikmeister. Schwerpunkte der Grammatik*. Wolters-Noordhoff.

- Ward, G. & Birner, B. (2004). Information Structure and Non-canonical Syntax. In L.R. Horn & G. Ward (Eds.), *The handbook of Pragmatics* (pp.153-174). Blackwell Publishing.
<https://doi.org/10.1002/9780470756959.ch7>
- Wegerer, M. (2012). *Die Numeruskongruenz von Subjekt und finitem Verb im Deutschen. Untersuchung der grammatischen Entscheidungsprozeduren bei zweifelhaften Kongruenzrelationen* [Doctorale dissertatie, Universität Wien].
<https://doi.org/10.25365/thesis.18319>
- Wiltschko, M. (2009). What's in a determiner and how did it get there? In J. Ghomeshi, M. Wiltschko & I. Paul (Eds.), *Determiners. Universals and variation (Linguistik Aktuell/Linguistics Today 147)* (pp. 25-66). John Benjamins Publishing Company.
<https://doi.org/10.1075/la.147.01wil>
- Wolf, H. (2020, 22 juli). Vormt 'vormen' in deze zin een koppelwerkwoord? *Neerlandistiek. Online tijdschrift voor taal- en letterkunde*. Geraadpleegd op 23 april 2023, van
<https://neerlandistiek.nl/2020/07/vormt-vormen-in-deze-zin-een-koppelwerkwoord>

Bijlage S3

Animatiescripts CLAP (inclusief bijbehorende QR-codes)

Onderstaande animatiescripts zijn gebaseerd op het vooronderzoek naar de effectieve kenmerken van een lessenserie ter bevordering van motivatie en bewuste taalvaardigheid in het grammaticaalonderwijs in vwo4. Ze werden in de ontwerp-, ontwikkel- en evaluatiefase aangescherpt. Bij elk script is een QR-code toegevoegd die je doorverwijst naar de bijbehorende animatie.

1. Grammaticale functie	60
1.1 Inleiding.....	60
1.2 Het werkwoordelijk gezegde en het naamwoordelijk gezegde	65
1.3 Onderwerp , lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp	71
1.4 Naamval.....	76
1.5 Bijvoeglijke bepaling en bijwoordelijke bepaling.....	84
2. Woordvolgorde.....	89
2.1 Inleiding.....	89
2.2 Woordvolgorde in hoofd- en bijzinnen	94
2.3 Woordvolgorde binnen werkwoordelijke gezegdes	1000
2.4 Woordvolgorde in vraagzinnen	104
3. Congruentie	10808
3.1 Inleiding.....	10808
3.2 Minder bekende vormen van congruentie	113

1. Grammaticale functie

1.1 Inleiding

In deze lessenserie behandelen we het Nederlands in contrast met het Engels en het Duits. Deze talen behoren tot dezelfde taalfamilie en kennen daardoor veel overeenkomsten, maar natuurlijk zijn er ook aspecten waarin ze van elkaar verschillen.

Hoewel het analyseren van talen rommelig kan zijn, willen we je graag laten zien dat je met kennis van concepten als ‘grammaticale functie’, ‘woordvolgorde’ en ‘congruentie’ verder komt dan met ezelsbruggetjes. We leggen dan ook de nadruk op het ‘waarom’ achter elk concept, waarmee we hopen dat je een diepere verwerking van het taalsysteem en taalgebruik bereikt, die beter aansluit bij wat je intuïtief al weet. Zo leer je dat er soms meerdere goede analyses van dezelfde zin bestaan en dat de context je kan helpen om het optimale antwoord te bepalen.

Om inzicht te krijgen in de overeenkomsten en verschillen tussen talen, zullen we in deze video daarom steeds de Nederlandse voorbeelden vergelijken met de Engelse en Duitse vertalingen ervan. Let’s Clap!

Wist je dat het ene zinsdeel kan bepalen of het andere zinsdeel in de zin mag staan? En dat je soms eerst de ene zin moet lezen om te weten waar een zinsdeel in een andere zin naar verwijst? In deze video leer je hoe dat precies werkt. We gaan het hebben over ‘de grammaticale functie’. Of, nou ja. Eigenlijk kunnen we beter spreken van grammaticale relaties, omdat het daar bij dit concept om draait: de grammaticale relatie van een zinsdeel met een ander zinsdeel binnen een zin of tussen zinnen. Ho. Wacht. Wat?

Dat is inderdaad een hele mond vol, maar je zal merken dat je al meer over grammaticale relaties weet dan je nu misschien kunt voorstellen. Je hebt bijvoorbeeld vast wel eens gehoord van de termen *lijdend voorwerp* en *onderwerp*. Dat zijn twee voorbeelden van grammaticale relaties die een zinsdeel aan kan gaan. Waarschijnlijk heb je geleerd om ze met hulpvragen te vinden. Zo leerden wij het onderwerp te vinden met de vraag: ‘Wie of wat + persoonsvorm’. Helaas merkten we al snel dat een zin als *Jan brak de vaas* met behulp van dat ezelsbruggetje twee antwoorden oplevert. *Wie brak?* levert *Jan* op als onderwerp en *Wat brak? de vaas...* Het is dus zaak dat we grammaticale

relaties gaan doorgronden, zodat we snappen hoe het écht zit en we die kennis bijvoorbeeld ook bij het correct formuleren en bij het leren van een nieuwe taal in kunnen zetten.

Verderop in deze video gaan we dieper in op grammaticale relaties, maar eerst gaan we ons verdiepen in twee alternatieve manieren om verbanden aan te brengen binnen en tussen zinnen: ‘de pragmatische functie’ en ‘de semantische functie’.

Laten we beginnen met de pragmatische functie, waarin het draait om het ordenen van reeds bekende en nieuwe informatie binnen een zin. De context bepaalt daarbij de plaats van elk zinsdeel. In de eerste zin is alles wat je zegt nieuwe informatie voor je luisteraar. Het eerste deel van de zin die daarop volgt, sluit meestal aan op de reeds bekende informatie uit de vorige zin en daarna volgt de nieuwe informatie.

Laten we eens kijken hoe dat er in de praktijk uit ziet aan de hand van een voorbeeld: *De vier slimste leerlingen zitten vooraan in het klaslokaal*. Deze eerste zin bevat uitsluitend nieuwe informatie die we voor het gemak even zullen onderstrepen. De tweede zin, *Daar kust Tom Anne*, begint met *daar*, waarmee wordt verwezen naar de plaats die aan het eind van zin één genoemd werd: *vooraan in het klaslokaal*. Deze reeds bekende informatie maken we vetgedrukt. Na de terugverwijzing naar de plaats uit zin één volgt de nieuwe informatie van deze zin, waaronder de naam *Anne* die we nog niet eerder hoorden. Zoals in de vorige zin onderstrepen we ook hier de nieuwe informatie. De derde zin, *Zij wordt rood*, begint vervolgens met *Zij*. Dat verwijst naar *Anne* uit zin twee. Daarna volgt de nieuwe informatie over Anne, namelijk dat ze rood wordt. We hebben in dit voorbeeld steeds de nieuwe informatie onderstreept en de reeds bekende informatie vetgedrukt gemaakt. Nu kun je duidelijk zien dat er pas na het verwijzen naar de vetgedrukte reeds bekende informatie ruimte ontstaat voor nieuwe informatie. Makkelijk zat!

Naast de pragmatische functie, waarbij je dus vooral kijkt naar de ordening van reeds bekende en nieuwe informatie, kun je ook met behulp van de semantische functie verbanden aanbrengen binnen en tussen zinnen. Je kijkt dan naar de betekenis van een zin, waarbij het zelfstandig werkwoord centraal staat. Een zelfstandig werkwoord kan als enige werkwoord in een zin staan en drukt zelf een betekenis uit. Je kunt je er iets bij voorstellen: *fietsen*, *zwemmen* en *luisteren*. Bij een werkwoord als

zullen is dat bijvoorbeeld een stuk lastiger. *Zullen* is dan ook geen zelfstandig werkwoord, maar een hulpwerkwoord.

Elk zelfstandig werkwoord is als het ware regisseur van een zin en heeft rollen te verdelen waarmee het zijn volledige betekenis uit kan drukken. *Fietsen* heeft bijvoorbeeld [iemand die fietst] nodig, *aaien* zowel [iemand die aait] als [iets wat geaaid wordt] en *geven* [iemand die geeft], [iets wat gegeven wordt] en [iemand aan wie gegeven wordt]. Je kunt met deze kennis voor elk werkwoord een blauwdruk maken. Je krijgt dan als het ware ‘lege structuren’ die je later weer in kunt vullen: [iemand] fietst, [iemand] aait [iets], en [iemand] geeft [iets] [aan iemand].

In de zin **Aait de kat van de buren* wordt de rol van [iemand die aait] niet vervuld en daardoor kan het werkwoord *aaien* zijn volledige betekenis niet uitdrukken. Een werkwoord kan zijn volledige betekenis namelijk pas uitdrukken als alle rollen vervuld zijn. Zoals je ziet hebben we voorafgaand aan deze zinnen een sterretje toegevoegd. Met deze sterretjes, ofwel asterisken, kun je aangeven dat een zin grammaticaal incorrect is.

Bij het vervullen van de rollen gelden trouwens allerlei eisen. Zo kan de rol van [iemand die aait] bijvoorbeeld niet vervuld worden door een levenloos object. *De lantaarnpaal aait de kat van de buren* is grammaticaal correct, maar semantisch slaat het natuurlijk nergens op! Als alle rollen vervuld zijn, zoals in *Hij aait de kat van de buren* het geval is, kun je er nog van alles aan toevoegen, zoals een tijd- of plaatsbepaling, maar in de basis staat er nu al een grammaticaal en semantisch correcte zin.

Laten we nog enkele andere voorbeelden bekijken! In de zin: *Amy geeft haar geodriehoek aan Hakim* heeft het werkwoord *geven* drie rollen te verdelen: [iemand die geeft], [iets wat gegeven wordt] en [iemand aan wie gegeven wordt]. *Amy* vervult de rol van [iemand die geeft], *haar geodriehoek* die van [iets wat gegeven wordt] en *Hakim* die van [iemand aan wie gegeven wordt]. Elk werkwoord heeft in principe één of meerdere rollen te verdelen om zijn volledige betekenis uit te kunnen drukken. Het werkwoord *slapen* heeft slechts één rol te verdelen; namelijk die van [iemand die slaapt]. In de zin: *Ik slaap* wordt die rol vervuld door *Ik*. Er zijn geen andere rollen nodig om de betekenis van het werkwoord *slapen* uit te drukken. Je kunt immers niet zeggen *Ik slaap een geodriehoek met een geodriehoek* als [iets wat geslapen wordt].... Het werkwoord *slapen* kan zijn volledige betekenis al uitdrukken wanneer slechts de rol van [iemand die slaapt] is vervuld. Met het aanvullen van rollen die

voor het werkwoord *slapen* overbodig zijn, creëerden we grammaticaal incorrecte zinnen. We hebben een asterisk toegevoegd aan elke zin om dat aan te geven.

Ok. Helder. *Slapen* heeft dus slechts één rol nodig om zijn volledige betekenis uit te drukken. Laten we nu eens kijken naar een werkwoord dat hiervoor twee rollen nodig heeft: *aaien*. In *Tom aait de kat* is het werkwoord *aaien* erin geslaagd zijn volledige betekenis uit te drukken. *Tom* vervult de rol van [iemand die aait] en *de kat* die van [iets wat geaaid wordt]. Per werkwoord ligt vast hoeveel en welke rollen er nodig zijn om de betekenis ervan uit te drukken.

Ok. Genoeg over de semantische functie en door naar de grammaticale relaties waar we eerder al naar verwezen. Vaak wordt gezegd dat het onderwerp degene of datgene is wat 'iets is of iets doet', maar toch is dat niet voor alle zinnen juist. We zullen inzoomen op een actieve en een passieve variant van dezelfde zin om het verschil te kunnen laten zien.

Allereerst de actieve variant: *Kim verft de muren*. Hierin gaat *Kim* de grammaticale relatie van onderwerp aan en vervult ze de semantische rol van [iemand die verft]. Het zinsdeel *De muren* gaat de grammaticale relatie aan van lijdend voorwerp en vervult de semantische rol van [iets wat geverfd wordt]. In actieve zinnen vervult het zinsdeel dat de grammaticale relatie van onderwerp aangaat in veel gevallen ook de semantische rol van doener, ofwel de uitvoerder van het werkwoord. Zo ook in deze zin. *Kim* is degene die verft. Voor actieve zinnen kan je stellen dat het grammaticale onderwerp ook de uitvoerder van het werkwoord is, maar zoals gezegd is dat niet voor alle typen zinnen juist.

In passieve zinnen is de rolverdeling namelijk anders. Wanneer we van *Kim verft de muren* een passieve zin maken, krijgen we: *De muren worden door Kim geverfd*. Op het gebied van semantische rollen zijn er geen veranderingen ten opzichte van de actieve variant. Ook in deze passieve variant van de zin vervult *Kim* de semantische rol van [iemand die verft] en *De muren* die van [iets wat geverfd wordt]. Als we echter de grammaticale relaties van deze zinsdelen bekijken, zien we dat er wel degelijk iets veranderd is. Het lijdend voorwerp uit de actieve zin, *de muren*, gaat in de passieve variant de grammaticale relatie van onderwerp aan en het onderwerp uit de actieve zin staat in de passieve variant in een door-bepaling. Hoewel *Kim* ook in de passieve variant de semantische rol van [iemand die verft] vervult, congrueert het werkwoord nu met het meervoudige *de muren*. Congrueren wil in dit geval zeggen dat de eigenschappen van het grammaticaal onderwerp te zien zijn

op de persoonsvorm. In de voorbeeldzinnen zagen we de eigenschap ‘getal’. Omdat *Kim* in de actieve variant enkelvoudig was, gebruikten we daarin ook de enkelvoudige persoonsvorm *verft*. In de passieve variant congrueerde de persoonsvorm met het meervoudige *de muren* en gebruikten we het meervoudige *worden*. Het zinsdeel waarmee het werkwoord congrueert, noemen we het onderwerp. Het maakt daarbij duidelijk niet uit welke semantische rol dit zinsdeel vervult. Bovendien weten we nu dat je bij passieve zinnen niet kunt stellen dat het onderwerp degene of datgene is wat ‘iets is of iets doet’, omdat de rolverdeling in passieve zinnen nu eenmaal anders is. Opletten geblazen dus!

Maar waarom zou je eigenlijk passieve zinnen willen gebruiken? Het Nederlands, Engels en Duits staan niet toe dat in actieve zinnen de rol van doener achterwege wordt gelaten, **Vermoorden Max* is dan ook een grammaticaal incorrecte zin. We voegen ook hier weer een asterisk toe. In passieve zinnen is het wel mogelijk om de rol van doener achterwege te laten. Een voorbeeld van zo’n zin is: *Max werd vermoord*. Deze passieve zin kan bijvoorbeeld gebruikt worden als nog niet bekend is wie Max heeft vermoord of als de spreker de moordenaar niet wil noemen. Soms is het dus handiger of zelfs verstandiger om een passieve zin te gebruiken om te voorkomen dat je je mond voorbijpraat!

Tot zover de inleiding. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat binnen elke zin op drie verschillende manieren verbanden kunnen worden gelegd tussen wat er in de zin staat en wat daarmee wordt bedoeld: ten eerste de pragmatische functie, waarin de context van een zin de woordvolgorde van reeds bekende en nieuwe informatie binnen die zin bepaalt. Ten tweede de semantische functie, waarin zelfstandige werkwoorden rollen te verdelen hebben waarmee ze hun volledige betekenis uit kunnen drukken. En ten derde de grammaticale functie, waarin het draait om de grammaticale relaties van zinsdelen met andere zinsdelen binnen een zin of tussen zinnen.

Daarnaast hebben we gezien dat er verschillen bestaan tussen actieve en passieve zinnen als het gaat om de semantische en grammaticale functie. Het zinsdeel dat de grammaticale relatie van onderwerp aangaat, vervult niet altijd de semantische rol van doener, ofwel de uitvoerder van het werkwoord. En ook het zinsdeel dat de grammaticale relatie van lijdend voorwerp aangaat, vervult niet altijd de semantische rol van ondergaander. Nu je weet wat de grammaticale functie inhoudt, kun je

deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In het vervolg van deze lessenserie zullen we onder andere inzoomen op de verschillende grammaticale relaties die zinsdelen aan kunnen gaan.

In de volgende video gaan we ons richten op het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde. Let's Clap!

1.2 Het werkwoordelijk gezegde en het naamwoordelijk gezegde

In deze video zal je meer te weten komen over 'het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde'. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst nog even terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat binnen elke zin op drie verschillende manieren verbanden kunnen worden gelegd tussen wat er in de zin staat en wat daarmee wordt bedoeld.

Ten eerste de pragmatische functie, waarin de context van een zin de woordvolgorde van reeds bekende en nieuwe informatie binnen die zin bepaalt. Ten tweede de semantische functie, waarin zelfstandige werkwoorden rollen te verdelen hebben waarmee ze hun volledige betekenis uit kunnen drukken. En ten derde de grammaticale functie, waarin het draait om de grammaticale relaties van zinsdelen met andere zinsdelen binnen een zin of tussen zinnen.

Daarnaast hebben we gezien dat er verschillen bestaan tussen actieve en passieve zinnen als het gaat om de semantische en grammaticale functie. Het zinsdeel dat de grammaticale relatie van onderwerp aangaat, vervult niet altijd de semantische rol van doener, ofwel de uitvoerder van het werkwoord. En ook het zinsdeel dat de grammaticale relatie van lijdend voorwerp aangaat, vervult niet altijd de semantische rol van ondergaander.

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we beginnen met de uitleg over het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde. Je hebt je vast wel eens afgevraagd hoe het nou ook alweer zat met die gezegdes. Want wanneer gebruik je nou ook alweer een werkwoordelijk gezegde en wanneer juist een naamwoordelijk gezegde? En wat is nou eigenlijk het verschil? In deze video leggen we je dat haarfijn uit!

Het gaat in deze video om gezegdes. Een gezegde is het zinsdeel dat aangeeft welke handeling of eigenschap centraal staat in een zin. Er bestaan twee soorten: het werkwoordelijk gezegde en het naamwoordelijk gezegde. In het kort is het belangrijkste verschil dat je in het ene geval spreekt van ‘iets doen’ en in het andere geval van ‘iets zijn’. ‘Doen-zinnen’ zijn werkwoordelijk en ‘zijn-zinnen’ naamwoordelijk. Waarom? Omdat bij ‘doen-zinnen’ het werkwoord het centrale woord is: *lezen, regenen, ontploffen...*, terwijl bij ‘zijn-zinnen’ het naamwoord belangrijker is. Bij *aardig zijn* of *een brave leerling zijn* draait het namelijk niet om het werkwoord *zijn*, maar juist om de naamwoorden *aardig* en *leerling*.

Hoewel dit nu misschien nieuw klinkt, maak je er als kleuter al gebruik van. Je zegt dan bijvoorbeeld zoiets als *Koekje bah*, waarmee je aangeeft dat het koekje iets *is*, namelijk *bah*. Of zoiets als *Treintje tjoek-tjoek*, waarmee je aangeeft dat het treintje iets *doet*, namelijk *tjoek-tjoek*. Je zinnen bestaan nog maar uit twee woorden en tóch maak je al gebruik van de principes van werkwoordelijke en naamwoordelijke gezegdes. Die ‘zijn-betekenis’ en die ‘doen-betekenis’ bestaat in alle talen van de wereld. In elke taal kun je namelijk zeggen dat iemand iets *doet* en dat iemand iets *is*. Je combineert dan een woord voor iemand, bijvoorbeeld *mama*, met een woord voor dat iets, bijvoorbeeld *lief* of *lachen*. Hiermee ontstaat er een nieuwe betekenis: *Mama lief* wordt *Lief is wat mama is* en *Mama lachen* wordt *Lachen is wat mama doet*. Aan *Mama lief* moeten we in het Nederlands het woordje *is* toevoegen: *Mama is lief*. Voor *Mama lachen* volstaat de vervoeging van *lachen* naar *lacht* om een correcte Nederlandse zin te vormen.

Laten we eerst eens wat dieper ingaan op het werkwoordelijk gezegde. In bijna alle Nederlandse zinnen staat een onderwerp. Van dat onderwerp wordt in veel zinnen gezegd dat het iets doet – of kan doen, of wil doen, of moet doen... etc. Dat gezegde krijgt dan de vorm van één of meer werkwoorden. We spreken daarom van een ‘werkwoordelijk gezegde’. Laten we kijken hoe dat er in de praktijk uit ziet. In de zin *Jamila zegt iets* bestaat het werkwoordelijk gezegde slechts uit één werkwoord. *Zegt* is in deze zin zowel de persoonsvorm als het werkwoordelijk gezegde. Wanneer we de tijd van deze zin veranderen en er *Jamila heeft iets gezegd* van maken, komt daar een werkwoord bij. Nu vormt de persoonsvorm en tevens het hulpwerkwoord *heeft* samen met het zelfstandig werkwoord *gezegd* het werkwoordelijk gezegde. Een werkwoordelijk gezegde kan dus uit meer dan

één werkwoord bestaan. In de zin *Jamila schijnt al de hele tijd iets te hebben willen zeggen* bestaat het werkwoordelijk gezegde zelfs uit vier werkwoorden: *schijnt te hebben willen zeggen*.

We hebben nu drie voorbeelden van enkelvoudige zinnen gezien met in elke zin één gezegde en weten nu dat een gezegde uit meerdere werkwoorden kan bestaan. Zinnen kunnen echter óók meerdere gezegdes bevatten. In samengestelde zinnen heeft elke hoofd- en/of bijzin een eigen gezegde. Laten we eens een voorbeeld van zo'n samengestelde zin bekijken. De zin *Jamila heeft gezegd dat ze mee wil doen ze tijd heeft* bestaat uit een hoofdzin en twee bijzinnen. Allereerst de hoofdzin: *Jamilla heeft gezegd dat ze mee wil doen als ze tijd heeft*. Hierin is *heeft gezegd* het werkwoordelijk gezegde. Dat maken we vetgedrukt. In deze hoofdzin vinden we eerst de bijzin: *dat ze mee wil doen*, met als werkwoordelijk gezegde *mee wil doen*. Ook dat gezegde maken we vetgedrukt. Achter de eerste bijzin volgt nog een tweede bijzin: *als ze tijd heeft*, met als werkwoordelijk gezegde *heeft*. Het derde gezegde dat we vetgedrukt maken.

Bij zinnen met een werkwoordelijk gezegde kan je het werkwoord beschouwen als de eerste bouwsteen van een zin. Het bepaalt welke zinsdelen er in een zin kunnen staan en welke eigenschappen die zinsdelen hebben.

Neem bijvoorbeeld de zin: *Abid ziet Esther*. *Ziet* vormt hierin het werkwoordelijk gezegde en is afgeleid van het werkwoord *zien*. Het werkwoord *zien* heeft twee rollen te verdelen om zijn volledige betekenis mee uit te kunnen drukken. Allereerst de rol van [iemand die ziet], vervuld door *Abid*, hier vetgedrukt weergegeven. En daarnaast de rol van [iets of iemand die gezien wordt]. In deze zin vervult door het zinsdeel *Esther*, dat we voor het gemak onderstreep hebben.

Het werkwoordelijk gezegde bestaat in deze zin uit één werkwoord: *zien*. Logischerwijs is dat dan ook het werkwoord dat rollen te verdelen heeft. Maar wanneer een werkwoordelijk gezegde uit meerdere werkwoorden bestaat, heeft alleen het zelfstandig werkwoord rollen te verdelen. Dat is namelijk het enige werkwoord dat zelf een concrete betekenis uitdrukt. Je kunt je er iets bij voorstellen. Denk nog maar eens aan de voorbeelden uit de vorige video: *fietsen, zwemmen en luisteren*.

In *Abid heeft Esther gezien* verdeelt *gezien* de rollen. *Heeft* wordt hier namelijk gebruikt als hulpwerkwoord en heeft zodoende geen rollen te verdelen. Ook in *Abid zou Esther hebben gezien*

verdeelt *gezien* de rollen. De overige werkwoorden, *zou* en *hebben* worden hier gebruikt als hulpwerkwoorden.

Een werkwoordelijk gezegde bestaat dus uitsluitend uit werkwoorden, waarvan één werkwoord rollen te verdelen heeft. In het voorbeeld zagen we dat *gezien* de rol van [iemand die ziet] en de rol van [iets of iemand die gezien wordt] te verdelen had. Zodra een zinsdeel een semantische rol vervult, noemen we dat zinsdeel een argument, omdat het vanaf dat moment een grammaticale relatie is aangegaan met het zelfstandig werkwoord.

In het vorige voorbeeld kunnen we de zinsdelen *Abid* en *Esther* dus argumenten noemen bij het werkwoord *gezien*. Maar hoe zit het dan met het naamwoordelijk gezegde? Naast het werkwoordelijk gezegde, waarbij het onderwerp iets *doet*, heb je ook nog iets anders wat je over het onderwerp kunt zeggen: namelijk dat het onderwerp iets *is*. Dat het een bepaalde eigenschap heeft. Zo'n mededeling noemen we een 'naamwoordelijk gezegde'.

Zoals gezegd draait het bij een naamwoordelijk gezegde niet om een werkwoord, maar juist om een naamwoord. Het naamwoord bevat de belangrijkste informatie en geeft aan wat het onderwerp *is*. Dat het een bepaalde eigenschap heeft. Laten we kijken hoe een naamwoordelijk gezegde er in de praktijk uitziet aan de hand van enkele krantenkoppen over de burgemeester: *Burgemeester teleurgesteld*, *Burgemeester opgewekt* en *Burgemeester voorstander vuurwerkverbod*.

Je ziet dat het taalgebruik uitzonderlijk bondig is. Woorden die niet strikt noodzakelijk zijn voor het begrip van de boodschap zijn weggelaten. We noemen dit telegramstijl. In de krantenkoppen ging het steeds om een eigenschap van de burgemeester. Hij is *teleurgesteld*, *opgewekt* of *voorstander van een vuurwerkverbod*.

Burgemeester opgewekt is echter geen grammaticaal correcte zin. We missen het werkwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde. Dat deel bestaat in het Nederlands, het Engels en het Duits in ieder geval uit een koppelwerkwoord, soms aangevuld met andere werkwoordsvormen. We voegen *is* toe om er een grammaticaal correcte zin van te maken: *De burgemeester is opgewekt*.

In veel andere talen is het echter mogelijk om een eigenschap aan het onderwerp te koppelen zonder koppelwerkwoord. Het Turkse *Karim kasap* betekent bijvoorbeeld *Karim is slager*, maar van een koppelwerkwoord is in deze zin geen sprake.

We hebben nu enkele voorbeelden gezien waarin de eigenschap door een vorm van het werkwoord *zijn* gekoppeld kon worden aan het onderwerp, maar *zijn* is niet het enige traditionele koppelwerkwoord. Naast *zijn* zijn de bekendste koppelwerkwoorden voor het Nederlands: *worden*, *blijven*, *blijken*, *lijken*, *schijnen*, *heten*, *dunken* en *voorkomen*. Deze werkwoorden betekenen hetzelfde als het koppelwerkwoord *zijn*, maar dan steeds met een extra betekenis erbij.

Kijk maar eens naar het zinnetje *Mijn broertje wordt ziek*. Hierin wordt de eigenschap *ziek* gekoppeld aan *mijn broertje*. Het naamwoordelijk gezegde in deze zin, *wordt ziek*, bestaat uit een naamwoordelijk deel, *ziek* en een werkwoordelijk deel, *wordt*. De betekenis van de zin is *Mijn broertje [is straks] ziek*. *Worden* heeft dus twee betekenissen in zich: de betekenis van *zijn* en de betekenis van *straks*.

Naast de traditionele koppelwerkwoorden kan een naamwoordelijk gezegde ook met andere werkwoorden gemaakt worden. We zullen een voorbeeld van zo'n werkwoord uitwerken. In de zin *Mijn vader raakte gewond* vormt *raakte gewond* het naamwoordelijk gezegde. Het gaat hier immers niet om iets wat *mijn vader deed*, maar juist om iets wat hij *was*. De zin betekent zoiets als *Mijn vader [was plotseling] gewond*. En dat terwijl *raken* dus niet voorkomt in het rijtje traditionele koppelwerkwoorden! Dat rijtje is dus niet volledig en dat kan voor verwarring zorgen.

Ook in het Engels en het Duits kan je een naamwoordelijk gezegde vormen met een werkwoord dat niet in dit traditionele rijtje voorkomt. Denk maar eens aan *to go* of *schmecken*. In de voorbeeldzinnen *His son, Patrick, went crazy* en *Diese Satay Soße schmeckt gut* zorgt het werkwoord voor een koppeling tussen een eigenschap en het onderwerp, terwijl ook deze werkwoorden niet in het traditionele rijtje voorkomen.

Onthoud dus in plaats van dat rijtje dat het verschil tussen een werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde draait om een verschil tussen *doen* en *zijn*. Werkwoordelijk is wat je *doet* en naamwoordelijk is wat je *bent*. In *Tom is een operazanger* is *een operazanger zijn* iets wat Tom *is* en niet iets wat Tom *doet*. Er wordt een eigenschap gekoppeld aan Tom met behulp van een koppelwerkwoord. We hebben hier dus te maken met een naamwoordelijk gezegde. In *Tom begeleidt een operazanger* zien we juist een aanduiding van iets wat Tom *doet*; namelijk *een operazanger*

begeleiden. Hierbij dient het werkwoord dus niet als koppelstuk, maar duidt het werkwoord een actie aan. We spreken in dit geval van een werkwoordelijk gezegde.

Merk op dat in het Duits de vorm van het lidwoord bij *Opernsänger* verandert nu Tom de operazanger begeleidt, en we dus te maken hebben met een werkwoordelijk gezegde. *Ein* verandert in *einen* doordat de zelfstandig naamwoordgroep *einen Opernsänger* in deze zin de grammaticale relatie van lijdend voorwerp aangegaan is.

Toen Tom nog zelf de operazanger was, en we dus te maken hadden met een naamwoordelijk gezegde, werd voor het lidwoord een onderwerpsvorm gebruikt. Een ander voorbeeld dan. In *Het meisje is mooi*, draait het om het naamwoord *mooi* als eigenschap van *het meisje*. We hebben hier dus te maken met een naamwoordelijk gezegde. In *Het meisje zingt mooi* is *zingen* daarentegen juist iets wat het meisje *doet* en niet iets wat ze *is*. Het draait om het zingen. Vandaar dat we hier dus juist weer te maken hebben met een werkwoordelijk gezegde.

Merk op dat in het Engels het bijvoeglijk naamwoord *beautiful* uit zin één, in zin twee is veranderd in het bijwoord *beautifully*. Daaraan kan je goed zien dat het in de eerste zin om een naamwoordelijk en in de tweede zin om een werkwoordelijk gezegde gaat. *Beautiful* zegt namelijk iets over het naamwoord *het meisje*, terwijl *beautifully* juist iets zegt over het werkwoord *zingt*.

Tot zover deze video over het werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat er sprake is van een werkwoordelijk gezegde, wanneer iets of iemand iets *doet*. Het zelfstandig werkwoord heeft in dit geval vrijwel altijd een of meerdere semantische rollen te verdelen en wanneer een zinsdeel zo'n rol vervult, noemen we het een argument. Daarnaast hebben we gezien dat je te maken hebt met een naamwoordelijk gezegde, wanneer iets of iemand iets *is*. Het werkwoord dient daarbij als koppelstuk tussen de eigenschap en het onderwerp.

Nu je weet wat het werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde inhoudt, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In de volgende video gaan we ons richten op de grammaticale relaties onderwerp, lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp. Let's Clap!

1.3 Onderwerp , lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp

In deze video zal je meer te weten komen over drie grammaticale functies: het onderwerp, het lijdend voorwerp en het meewerkend voorwerp. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst nog even terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat er sprake is van een werkwoordelijk gezegde, wanneer iets of iemand iets doet. Het werkwoord heeft in dit geval vrijwel altijd één of meerdere semantische rollen te verdelen en wanneer een zinsdeel zo'n rol vervult, noemen we het een argument.

Daarnaast hebben we gezien dat je te maken hebt met een naamwoordelijk gezegde, wanneer iets of iemand iets is. Het werkwoord dient daarbij als koppelstuk tussen de eigenschap en het onderwerp. Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met het onderwerp, het lijdend voorwerp en het meewerkend voorwerp.

In de inleiding hebben we het gehad over de semantische functie, waarin zelfstandige werkwoorden rollen te verdelen hebben waarmee ze hun volledige betekenis uit kunnen drukken. Die semantische functie kan ons helpen bij het benoemen van de grammaticale relaties onderwerp, lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp.

Laten we zowel een actieve als een passieve zin met het werkwoord *geven* vormen, om te zien hoe dit in de praktijk werkt. Het werkwoord *geven* heeft de volgende semantische rollen te verdelen: de rol van [iemand die geeft], de rol van [iets wat gegeven wordt] en de rol van [iemand aan wie gegeven wordt]. Zodra een zinsdeel één van deze semantische rollen vervult, noemen we het een argument, omdat het een grammaticale relatie met dat werkwoord aangaat.

We vormen nu eerst een actieve zin met als basis het werkwoord *geven* en voegen *Kim* toe in de rol van iemand die geeft. *Kim* gaat naast deze semantische rol ook de grammaticale relatie van onderwerp aan met het werkwoord *geven*. In actieve zinnen is de semantische rol van iemand die de actie uitvoert namelijk gelijk aan de grammaticale relatie van onderwerp. *Geven* congrueert met het onderwerp dat we zojuist hebben toegevoegd. Omdat *Kim* enkelvoudig is, wordt *geven*, *geeft*. Wanneer je in plaats van *Kim* bijvoorbeeld het meervoudige *De meisjes* als onderwerp zou toevoegen, zou het werkwoord *geven* blijven.

Het werkwoord *geeft* heeft naast de rol van [iemand die geeft] ook de rol van [iets wat gegeven wordt] te verdelen. Laten we daar *het cadeau* van maken. We krijgen dan *Kim geeft het cadeau* en omdat dit een actieve zin betreft, gaat *het cadeau* ook de grammaticale relatie van lijdend voorwerp aan. Nu hebben we alleen nog een zinsdeel nodig om de rol van [iemand aan wie gegeven wordt] te vervullen en deze zin compleet te maken. Laten we daar *Ali* van maken. We krijgen dan: *Kim geeft Ali het cadeau* en omdat het een actieve zin betreft, gaat *Ali* de grammaticale relatie aan van meewerkend voorwerp.

Nu denk je misschien dat het onderwerp altijd de rol van uitvoerder van de actie vervult, het lijdend voorwerp de rol van ondergaander en het meewerkend voorwerp die van ontvanger. Maar... en je voelde hem misschien al aankomen, dat is niet altijd zo. Voor actieve zinnen klopt deze verdeling inderdaad. Maar als we kijken naar passieve zinnen, zal je zien dat de verdeling net anders is.

Ter illustratie zullen we een passieve variant van de vorige zin vormen. Het werkwoord *geven* heeft ook in de passieve variant drie rollen te verdelen: de rol van [iemand die geeft], de rol van [iets wat gegeven wordt] en de rol van [iemand aan wie gegeven wordt]. We zullen dezelfde zinsdelen gebruiken die deze rollen in de actieve variant vervulden: *Kim, het cadeau* en *Ali*.

In het passieve *Het cadeau wordt door Kim aan Ali gegeven* vervult *het cadeau* de rol van [iets wat gegeven wordt] zoals we in de actieve variant ook al zagen. De semantische rol blijft dus gelijk. Dit in tegenstelling tot de grammaticale relatie die *het cadeau* aangaat. In de actieve zin was dit de relatie van lijdend voorwerp, terwijl dat in de passieve zin de relatie van onderwerp is. *Kim* vervult in de passieve variant nog steeds de rol van [iemand die geeft], maar in plaats van de grammaticale relatie van onderwerp, zoals in de actieve zin, staat *Kim* in de passieve variant in een zogenoemde door-bepaling. *Ali* vervult op zijn beurt de semantische rol van *iemand aan wie gegeven wordt* en alleen dit argument gaat dezelfde grammaticale relatie aan, namelijk die van meewerkend voorwerp.

Je merkt dus dat het uitmaakt of we te maken hebben met een actieve of passieve zin voor de grammaticale relatie die elk zinsdeel aangaat met het werkwoord. In de vorige zinnen zag je dat het werkwoord *geven* er steeds in slaagde om alle rollen te verdelen en daarmee zijn volledige betekenis uit te drukken. Het werkwoord *eten* heeft twee rollen te verdelen. De rol van [iemand die eet] en die van [iets wat gegeten wordt]. In *Ik eet een appel* worden beide rollen vervuld. In de zin *Ik eet.* wordt

slechts één van die rollen vervuld. Toch betreffen het beide grammaticaal correcte zinnen. De rol van [iets wat gegeten wordt] blijkt dus optioneel bij het werkwoord ‘eten’. De context van de uitspraak bepaalt of het noodzakelijk is om de rol van [iets wat gegeten wordt] te vervullen. Na de vraag *Wat eet je?* kun je bijna niet anders dan benoemen wat je eet. *Ik eet* is in die context een vreemd antwoord. Na de vraag *Wat doe je?* is het echter al veel logischer om te antwoorden met *Ik eet*, zonder daarbij de rol van [iets wat gegeten wordt] te vervullen.

Als je echter meer rollen toekent dan er bij het werkwoord passen, creëer je een grammaticaal incorrecte zin. Het werkwoord *zwemmen* heeft bijvoorbeeld uitsluitend de rol van [iemand die zwemt] te verdelen. Zo kan je bijvoorbeeld de zin *Zij zwemt* vormen. Elk extra argument is overbodig en maakt de zin grammaticaal incorrect. Bijvoorbeeld de zin *Zij zwemt het zwembad* of de zin *Zij zwemt het zwembad aan Kim*. We voegen hier een asterisk toe om aan te geven dat de zin grammaticaal incorrect is.

Maar wacht eventjes. Hoe zit het dan met *Zij zwemt in een zwembad*? Die zin is toch wel correct? Klopt! Dat komt omdat *in het zwembad* een bepaling van plaats is en geen argument bij het werkwoord. Dit zinsdeel vervult dus geen semantische rol bij het werkwoord *zwemmen*, simpelweg omdat alle rollen bij het werkwoord al vervuld zijn.

In plaats van een bepaling van plaats kan je ook een bepaling van tijd toevoegen: *Zij zwemt 's morgens*. Ook deze bepaling vormt geen argument bij het werkwoord en vervult dus ook geen semantische rol. Andere voorbeelden zijn: *Zij zwemt tien baantjes* en *Zij zwemt een olympisch record*. Deze toegevoegde zinsdelen noemen we resultatieve bepalingen omdat ze het resultaat van de handeling benoemen. In onze zinnen wordt het resultaat van het zwemmen benoemd: *tien baantjes* of *een olympisch record*. De bepalingen vervullen geen semantische rol.

Niet alle werkwoorden hebben semantische rollen te verdelen. Denk bijvoorbeeld maar eens aan de werkwoorden *regenen* of *sneeuwen*, de zogenaemde ‘weer-werkwoorden’. In de zin *Het regent* is er niemand die regent en niets wat ‘geregend’ wordt. **Hij regent* is natuurlijk onzin! Het woordje *het* wordt dan ook als een soort ‘nep-onderwerp’ gebruikt. Het laat het werkwoord congrueren, waardoor het een enkelvoudige vorm krijgt, maar heeft in deze zin zelf geen enkele betekenis.

Ook in deze zinnen kun je een bepaling aanvullen, zoals een bepaling van tijd of een bepaling van plaats. Je krijgt dan bijvoorbeeld *Het regent dagelijks* of *Het regent in Nederland* en nu weet je dat dit geen argumenten zijn bij het werkwoord *regenen*!

Maar hé, wacht eens even... Als niet elk werkwoord evenveel semantische rollen te verdelen heeft, hoe weet je dan hoeveel rollen elk werkwoord bij zich wil hebben? Als je een moedertaalspreker bent van een taal, dan weet je dat gelukkig gewoon. Die kennis komt overigens ook van pas bij andere talen.

Kijk maar eens naar de volgende werkwoorden: *blaffen*, *slaan*, *geven*, *zien*, *weigeren* en *rennen* en de bijbehorende vertalingen in het Engels en het Duits. Laten we ze categoriseren op basis van het aantal semantische rollen dat ze vragen. Je ziet nu drie rijtjes.

Laten we kijken of we per rijtje kunnen bepalen om hoeveel rollen de werkwoorden vragen. In het eerste rijtje zien we *blaffen* en *rennen*. Deze werkwoorden hebben maar één rol te verdelen. Zet er *De hond* voor, vervoeg het werkwoord en je hebt een grammaticaal correcte zin gemaakt: *De hond blaft/rent*.

Het tweede rijtje bestaat uit *slaan* en *zien*. Deze werkwoorden, je raadt het al, hebben twee rollen te verdelen. Zet er *Ik* voor en *hem* achter, vervoeg het werkwoord en je bent klaar: *Ik sla/zie hem*.

Tot slot het derde rijtje, bestaande uit *geven* en *weigeren*. Dit type werkwoorden heeft drie rollen te verdelen. We gebruiken de woorden *Max*, *haar* en *een pen* en vervoegen het werkwoord. Zo kunnen we de grammaticaal correcte zin: *Max geeft/weigert haar een pen* vormen.

Die kennis heb je dus allemaal al! Alle woorden die je kent, zijn opgeslagen in je brein. In het lexicon zoals dat in de taalkunde genoemd wordt. Je kunt je hierbij een soort mentaal woordenboek voorstellen, waarin bij elk werkwoord naast de betekenis en vervoeging óók vermeld wordt hoeveel semantische rollen er vervuld moeten worden. Handig, toch?

Een werkwoord heeft zinsdelen met een specifieke semantische rol nodig om zijn betekenis volledig uit te drukken. Deze zinsdelen gaan een grammaticale relatie aan met het werkwoord en worden zo als het ware verbonden aan het belangrijkste werkwoord in de zin. Vanaf dat moment noemen we die zinsdelen argumenten.

Er bestaan verschillende manieren voor talen om duidelijk te maken welk zinsdeel welke grammaticale relatie aangegaan is. Ten eerste kan er in het Nederlands, het Engels en het Duits gebruik worden gemaakt van woordvolgorde. Aan de zin *Tom kust Yin* kunnen we in principe niet zien wie de rol van [iemand die kust] vervult en wie de rol van [iemand die gekust wordt]. Toch zullen de meesten bij het lezen van deze zin dit plaatje voor zich zien... (Tom is de kusser) en niet dit plaatje (Yin is de kusser). Dat komt doordat we in alle drie de talen vrijwel altijd het onderwerp voor het lijdend voorwerp plaatsen. Hierdoor is het voor ons waarschijnlijker dat *Tom* de grammaticale relatie van onderwerp aangaat, dan dat *Yin* dat doet. Met deze zin zou je overigens óók kunnen bedoelen dat juist *Yin* de grammaticale relatie van onderwerp aangaat. In dat geval is het dus *Yin* die *Tom* kust. Je moet daarvoor *Tom* extra nadruk geven of uit de context moet blijken dat je het juist andersom bedoeld: *Tom, kust Yin*, ofwel het is Tom die door Yin gekust wordt.

Een tweede manier om duidelijk te maken welk zinsdeel welke grammaticale relatie aangaat, is het gebruik van naamval. Vooral in het Duits wordt deze manier veel gebruikt. In het Nederlands en het Engels is dit minder gebruikelijk, maar ook in deze talen komt het voor. Met behulp van naamval kan de betekenis van de vorige zin verduidelijkt worden. Laten we ervan uitgaan dat *Tom* dus de rol van [iemand die kust] vervulde. In dat geval kunnen we de eventuele verwarring op twee manieren oplossen. We kunnen bijvoorbeeld in plaats van *Tom* het persoonlijk voornaamwoord *hij* gebruiken. Je krijgt dan *Hij kust Yin*. Deze zin kun je nu niet meer gebruiken om te vertellen dat Yin Tom kust. Het concept ‘naamval’ voorkomt hierbij een lezing met *hij* als lijdend voorwerp. Een andere manier om de eventuele verwarring op te kunnen lossen is het gebruik van het persoonlijk voornaamwoord *haar* in plaats van *Yin*. Ook daarmee is het duidelijk dat Tom de rol vervult van [iemand die kust]. *Tom kust haar* kan nu niet meer geïnterpreteerd worden als Yin die Tom kust. Op deze twee manieren om grammaticale relaties te verhelderen gaan we later uitgebreid in. Het concept ‘naamval’ wordt besproken in de volgende video en later zullen we uitgebreid inzoomen op het concept ‘woordvolgorde’.

Tot zover deze video over het onderwerp, het lijdend voorwerp en het meewerkend voorwerp. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat de meeste werkwoorden semantische rollen te verdelen hebben, behalve de ‘weer-werkwoorden’

zoals *regenen*. Wanneer zo'n rol vervuld wordt door een zinsdeel, noemen we het zinsdeel een argument. Het zinsdeel gaat nu namelijk een grammaticale relatie aan met het werkwoord. Bovendien hebben we gezien dat actieve zinnen een vaste combinatie van rollen en grammaticale relaties kennen. Aan de hand van het werkwoord *geven* zagen we dat het zinsdeel dat de rol van [iemand die geeft] vervult, de grammaticale relatie van onderwerp aangaat. Het zinsdeel dat de rol van [iets wat gegeven wordt] vervult, gaat de relatie van lijdend voorwerp aan. En het zinsdeel dat de rol van [iemand aan wie gegeven] vervult, gaat de relatie van meewerkend voorwerp aan. Toch zijn de semantische rollen en grammaticale relaties niet altijd direct aan elkaar te koppelen. In passieve zinnen ontbreekt bijvoorbeeld de rol van [iemand die geeft] of staat deze in een 'door-bepaling' en het zinsdeel dat de rol van [iets wat gegeven wordt] vervult, gaat in passieve zinnen de grammaticale relatie van onderwerp aan. Wat wel hetzelfde blijft, is de grammaticale relatie van het zinsdeel dat de rol van [iemand aan wie gegeven wordt] vervult. Dit zinsdeel gaat namelijk ook in een passieve variant de relatie aan van meewerkend voorwerp. Ook hebben we gezien dat er verschillende manieren zijn om grammaticale relaties duidelijk te maken: woordvolgorde en het gebruik van naamval. Het Nederlands, het Engels en het Duits maken gebruik van beide opties.

Nu je weet wat de grammaticale relaties onderwerp, lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp inhouden, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In de volgende video gaan we ons richten op het concept 'naamval'. Let's Clap!

1.4 Naamval

In deze video zal je meer te weten komen over het concept 'naamval'. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst nog even terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat de meeste werkwoorden semantische rollen te verdelen hebben, behalve de 'weer-werkwoorden' zoals *regenen*. Wanneer zo'n rol vervuld wordt door een zinsdeel, noemen we het zinsdeel een argument. Het zinsdeel gaat nu namelijk een grammaticale relatie aan met het werkwoord.

Bovendien hebben we gezien dat actieve zinnen een vaste combinatie van rollen en grammaticale relaties kennen. Aan de hand van het werkwoord *geven* zagen we dat het zinsdeel dat de

rol van [iemand die geeft] vervult, de grammaticale relatie van onderwerp aangaat. Het zinsdeel dat de rol van [iets wat gegeven wordt] vervult, gaat de relatie van lijdend voorwerp aan. En het zinsdeel dat de rol van [iemand aan wie gegeven] vervult, gaat de relatie van meewerkend voorwerp aan.

Toch zijn de semantische rollen en grammaticale relaties niet altijd direct aan elkaar te koppelen. In passieve zinnen ontbreekt bijvoorbeeld de rol van [iemand die geeft] of staat deze in een ‘door-bepaling’ en het zinsdeel dat de rol van [iets wat gegeven wordt] vervult, gaat in passieve zinnen de grammaticale relatie van onderwerp aan. Wat wel hetzelfde blijft, is de grammaticale relatie van het zinsdeel dat de rol van [iemand aan wie gegeven wordt] vervult. Dit zinsdeel gaat namelijk ook in een passieve variant de relatie aan van meewerkend voorwerp.

Ook hebben we gezien dat er verschillende manieren zijn om grammaticale relaties duidelijk te maken: woordvolgorde en het gebruik van naamval. Het Nederlands, het Engels en het Duits maken gebruik van beide opties. Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met het concept ‘naamval’.

Naamval is één van de manieren is waarmee in een taal duidelijk gemaakt kan worden welk zinsdeel welke grammaticale relatie aangaat met het werkwoord. Je zou het kunnen zien als een jasje dat een woord of een woordgroep aantrekt. Hiermee krijgt het een andere verschijningsvorm. Een verschijningsvorm die past bij de functie in de zin.

In deze video gaan we bekijken hoe dat precies werkt en wat je nog meer duidelijk kunt maken met behulp van het concept naamval. De meest bekende zijn de 1^e en 4^e naamval, die je bij het vak Duits vast wel eens hebt gehoord. Meestal duiden deze naamvallen het grammaticaal onderwerp en het lijdend voorwerp aan. In sommige talen worden ze nominatief en accusatief genoemd. Bijvoorbeeld in het Latijn en het Grieks. Overigens maken het Nederlands en het Engels ook gebruik van naamval bij persoonlijke voornaamwoorden.

We zullen dit laten zien met behulp van de persoonlijke voornaamwoorden *hij* en *hem*. In *Hij haat hem* staat *Hij* in de 1^e naamval en *hem* in de 4^e. In deze hoofdzin duidt de 1^e naamval het onderwerp aan en de 4^e naamval het lijdend voorwerp. Dit is hoe het meestal gaat, maar dus niet altijd. In *Hij hoort hem zingen* staat *hij* nog steeds in de 1e naamval en *hem zingen* in de 4e, maar toch verschillen de zinnen van elkaar.

Deze zin bestaat namelijk uit een hoofdzin: *Hij hoort 'iets'* en een bijzin: *hem zingen*. *Hem zingen* vervangt dat 'iets' uit de hoofdzin en zo vormen deze delen samen één zin. Er worden twee zelfstandige werkwoorden gebruikt die elk rollen te verdelen hebben. Het werkwoord *horen* deelt de rol uit van [iemand die hoort] aan *hij*. Dit argument staat in de 1e naamval en gaat de grammaticale relatie van onderwerp aan bij *horen*. *Hem zingen* krijgt van het werkwoord *horen* de rol van [iets wat gehoord wordt]. Het staat in de 4e naamval en gaat de grammaticale relatie van lijdend voorwerp aan.

Tegelijkertijd gaat *hem* de grammaticale relatie aan van onderwerp bij het werkwoord *zingen* in de bijzin. *Hem* vervult namelijk ook de rol van [iemand die zingt]. Je zou hier eigenlijk de 1^e naamval verwachten: *Hij zingt*, maar omdat *hem* twee verschillende grammaticale relaties aangaat bij twee verschillende werkwoorden, is slechts de vorm die bij de 4^e naamval hoort zichtbaar: *Hij hoort hem zingen*.

We hebben nu met behulp van de persoonlijke voornaamwoorden *hij* en *hem* de 1^e en 4^e naamval verduidelijkt, maar dit zijn niet de enige twee naamvallen. Het Duits kent namelijk ook nog de 2^e en 3^e naamval. De 2^e is de genitiefnaamval. Die duidt geen grammaticale relatie aan, maar bijvoorbeeld een bezitsrelatie. En de 3^e is de datiefnaamval voor het markeren van de grammaticale relatie van meewerkend voorwerp.

We zullen hier verderop in deze video op ingaan, maar in dit overzicht kun je alvast zien dat het Duits verschillende vormen van het lidwoord en het zelfstandig naamwoord gebruikt om naamval aan te duiden. De vorm die hier voor de 1e naamval wordt gebruikt is *der junge*, voor de tweede naamval *des Jungen*, voor de 3e *dem Jungen* en voor de 4^e *den Jungen*. Merk op dat het lidwoord verandert, maar ook het zelfstandig naamwoord in de 2^e, 3^e en 4^e naamval een extra -n krijgt op het eind.

Het Nederlands en het Engels markeren naamval niet op het lidwoord of zelfstandig naamwoord. Zoals eerder gezegd markeren we naamval in deze talen vrijwel uitsluitend op persoonlijke voornaamwoorden. Je krijgt dan zinnen als *Hij ziet haar* en *Zij ziet hem*, waarmee de vorm van het persoonlijk voornaamwoord duidelijk maakt welk zinsdeel welke rol vervult.

Er zijn overigens andere talen die nog veel meer naamvallen kennen dan deze vier, maar in deze lessenserie zullen we ons beperken tot het Nederlands, het Engels en het Duits. Laten we eerst eens inzoomen op het Duits.

In het Duits wordt naamval gebruikt om duidelijk te maken welke grammaticale relatie een zinsdeel aangaat. Dat wil zeggen dat de vorm van het lidwoord, het bijvoeglijk naamwoord, het zelfstandig naamwoord en het voornaamwoord zich aanpast aan de grammaticale relatie die het zinsdeel aangaat in de zin. Wanneer een zinsdeel de grammaticale relatie van ‘onderwerp’ of ‘naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde’ aangaat, krijgt het de 1^e naamval. Ook wel bekend als de nominatief. Gaat een zinsdeel de grammaticale relatie van meewerkend voorwerp aan, dan krijgt het de 3^e naamval, ofwel de datief. En voor de relatie van lijdend voorwerp gebruikt het Duits de 4^e naamval, de accusatief. Naast de drie genoemde naamvallen kent het Duits ook de 2^e naamval, ofwel de genitief. Die markeert echter geen grammaticale relatie, maar bijvoorbeeld een bezitsrelatie, zoals *meines* in *Die Arbeit meines Vaters*.

In de zin *Der dünne Junge sieht den dünnen Jungen* zijn de 1^e en 4^e naamval van het lidwoord, het bijvoeglijk naamwoord en het zelfstandig naamwoord zichtbaar verschillend voor de verschillende grammaticale relaties. Voor de 1^e naamval, het onderwerp van deze zin, worden *der*, *dünne* en *Junge* gebruikt. Voor de 4^e naamval, het lijdend voorwerp, worden *den*, *dünnen* en *Jungen* gebruikt. Zowel de ‘-r’ en de ‘-n’ waarmee het lidwoord eindigt, als de toegevoegde ‘-n’ bij het bijvoeglijk naamwoord en het zelfstandig naamwoord in de 4^e naamval noemen we de naamvalsuitgang. We hebben deze voor het gemak even gemarkeerd.

In het Duitse voorbeeld kunnen we aan de vorm zien welke grammaticale relatie elk zinsdeel aangaat met het werkwoord. Dat komt doordat de vormen zo van elkaar verschillen. In het Nederlands en het Engels wordt naamval niet uitgedrukt op de lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden of zelfstandige naamwoorden. Je kunt dus aan de vorm niet zien welke grammaticale relatie het zinsdeel aangaat met het werkwoord. We zien in alle gevallen *de* of *the* staan. Als we er nu eens *das dünne Mädchen* van maken, kunnen we ook in het Duits aan de naamvalsuitgangen niet meer zien welk zinsdeel welke rol vervult. De naamvalsvormen voor onzijdige woorden zijn namelijk minder uniek dan die voor mannelijke woorden. In al deze gevallen beroepen we ons op woordvolgorde bij in het

interpreteren van de betekenis van de zin. Meestal is het namelijk zo dat in actieve zinnen het onderwerp vóór de persoonsvorm staat. Een zin als *Kim zoekt Rick* zal dus waarschijnlijk betekenen dat Kim op zoek is naar Rick en niet andersom.

Maar..... Niet alleen de grammaticale relatie heeft invloed op de naamvalsuitgang van een woord of zinsdeel. Deze wordt namelijk ook bepaald door het woordgeslacht. In deze voorbeelden zie je dat het Duits bijvoorbeeld onderscheid maakt tussen 1^e naamval mannelijk, *der*, en vrouwelijk, *die*, waar het Nederlands en Engels dat niet doen.

Maar markeert de naamval nu de grammaticale relatie, of de semantische rol van een zinsdeel? We bekijken de volgende zin om daarachter te kunnen komen: *Al mijn nichtjes kopen een blauw t-shirt*. We zoomen hierbij even in op het Duits, omdat daarin het verschil het duidelijkst te zien is. Het zinsdeel *Alle meine Nichten* vervult de rol van [iemand die koopt] en gaat de grammaticale relatie aan van onderwerp. Dat laatste kun je zien aan het feit dat *Alle meine Nichten* in de 1^e naamval staat en congrueert met de persoonsvorm. Wanneer je er namelijk enkelvoud van maakt: *Meine Nichte*, moet het werkwoord van *kaufen* naar *kauft* mee veranderen. Het zinsdeel *ein blaues T-Shirt* vervult de rol van [iets wat gekocht wordt] en gaat de grammaticale relatie aan van lijdend voorwerp. Dat kun je zien aan de 4^e naamval van dit zinsdeel.

In een passieve variant van deze zin zijn de semantische rollen nog hetzelfde: *Ein blaues T-Shirt* vervult nog steeds de rol van [iets wat gekocht wordt] en *allen meinen Nichten* die van [iemand die koopt]. Maar de grammaticale relaties van deze zinsdelen zijn nu veranderd. *Ein blaues T-Shirt* gaat in deze passieve zin bijvoorbeeld de grammaticale relatie van onderwerp aan, terwijl datzelfde zinsdeel in de actieve variant de grammaticale relatie van lijdend voorwerp aanging. Dat weten we omdat *Ein blaues T-Shirt* in de 1^e naamval staat en de enkelvoudige persoonsvorm *wird* ermee congrueert. We kunnen dus concluderen dat het Duits naamval gebruikt om de grammaticale relatie van argumenten te markeren. Wanneer je het concept naamval aardig in de vingers hebt, helpt dit dus bij het interpreteren van zinnen!

Naamval kan ook overigens ook gebruikt worden om een betekenisverschil duidelijk te maken. Dat heeft dan weer met de semantische functie te maken. Kijk maar eens naar de volgende varianten op de zin *Emily springt in het meer*. Hier wordt in de eerste versie in het Duits de 3^e naamval

gebruikt om aan te geven dat het om een plaatsbepaling gaat. Het op en neer springen vindt plaats in het meer. In de tweede versie wordt juist de 4^e naamval gebruikt om aan te geven dat het meer de richting is waar naartoe gesprongen wordt. Merk op dat het Engels dit betekenisverschil aanduidt met een subtiel verschil tussen *in* en *into* als voorzetsel. In het Nederlands blijft deze zin in principe ambigu en zal uit de context moeten blijken op welke interpretatie de spreker van deze zin doelt. Wel zou je in het Nederlands de richtingsbetekenis kunnen afdwingen met de plaats van *in*. Je krijgt dan *Emily springt in het meer* vs. *Emily springt het meer in*. Om deze ambiguïteit op te lossen kun je in het Duits dus gebruik kan maken van naamval, in het Engels van voorzetsels en in het Nederlands van woordvolgorde. Grappig toch?

Naast de uitgangen van lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en zelfstandige naamwoorden, drukt het Duits naamval uit door de vorm van het persoonlijk voornaamwoord af te stemmen op de grammaticale relatie in de zin. Laten we eens kijken naar een overzichtje van die persoonlijke voornaamwoorden per naamval met ter vergelijking steeds de Nederlandse en Engelse variant erbij. Ook deze talen maken gebruik van naamval bij persoonlijke voornaamwoorden. De identieke vormen van de persoonlijke voornaamwoorden zijn per taal ingekleurd. Zoals je ziet kent het Duits veel meer unieke vormen dan het Nederlands en het Engels.

Maar wat heb je nu aan deze kennis?! In Nederlandse en Engelse zinnen kun je aan de vorm van het persoonlijk voornaamwoord niet stelselmatig zien welke grammaticale relatie het vervult. In de zinnen *Hij ziet hem* en *Hij geeft hem een cadeau* wordt bijvoorbeeld tweemaal het persoonlijk voornaamwoord *hem* gebruikt, maar gaat het in elke zin een andere grammaticale relatie aan met het werkwoord: in de eerste zin die van lijdend voorwerp en in de tweede zin die van meewerkend voorwerp. In het Duits is dit verschil wél vaak te zien aan de vorm van het persoonlijke voornaamwoord. In de zin *Er sieht ihn* vervult *ihn* de grammaticale functie van lijdend voorwerp en krijgt het de 4e naamval. In *Er gibt ihm ein Geschenk* vervult *ihm* de functie van meewerkend voorwerp en krijgt het de 3e naamval. Beide naamvallen hebben in het Duits wél een andere vorm voor het persoonlijk voornaamwoord en zijn dus gemakkelijker van elkaar te onderscheiden.

Als er in het Duits een voorzetsel aanwezig is in een zin, dan past het persoonlijk voornaamwoord daarachter zich aan dat voorzetsel aan ongeacht de grammaticale relatie. Zo zeg je

bijvoorbeeld: *Ich gehe mit dir in den Supermarkt*, maar ook: *Ich gehe ohne dich in den Supermarkt*.

Na het voorzetsel *mit* volgt de 3e naamval en na *ohne* volgt de 4e naamval. Doordat *dir* en *dich* zich aan deze voorzetsels hebben aangepast, wordt duidelijk dat ze daarbij horen. In het Duits is de naamval van een zinsdeel dus afhankelijk van de grammaticale relatie of een voorzetsel dat direct aan dat zinsdeel voorafgaat.

In voorlopers van het moderne Nederlands en Engels werd de grammaticale relatie ook veelvuldig met naamval gemarkeerd, maar in de moderne varianten zien we naamval in deze talen vrijwel uitsluitend terug bij de persoonlijke voornaamwoorden. Het Nederlands en het Engels kennen, in tegenstelling tot het Duits, maar twee naamvallen: één naamval om het onderwerp mee aan te duiden: de 1e naamval en één naamval om alle andere grammaticale functies mee aan te duiden.

In het schema zijn de dubbele vormen van de persoonlijke voornaamwoorden per taal ingekleurd. Zoals je ziet heeft het Nederlands, net als het Engels voor zowel de 3e als de 4e naamval dezelfde persoonlijke voornaamwoorden.

In de Engelse variant van de voorbeeldzinnen, die we eerder al bekeken voor het Duits en het Nederlands, wordt tweemaal het persoonlijk voornaamwoord *him* gebruikt, maar vervult het in elke zin een andere grammaticale relatie: in de eerste zin die van lijdend voorwerp en in de tweede zin die van meewerkend voorwerp.

Voor het Nederlands zagen we al dat hetzelfde principe opgaat, op één uitzondering na: in schrijftaal gebruik je voor een meewerkend voorwerp *hun* en voor een lijdend voorwerp *hen*. Dat zien we in deze voorbeeldzinnen. In *Ik geef hun mijn pen* is *hun* het meewerkend voorwerp en in *Ik heb hen gezien* is *hen* het lijdend voorwerp.

Omdat dit eigenlijk het enige verschil is tussen de Nederlandse persoonlijke voornaamwoorden in de 3^e en 4^e naamval, is het logisch dat we dit lastig vinden en vaak in ons mondelinge taalgebruik geen onderscheid maken. Het kan er ook mee te maken hebben dat dit geen natuurlijke regel is, maar een kunstmatige. Dat wil zeggen dat deze regel bedacht is in plaats van natuurlijk ontstaan.

Goed. Je hebt nu gezien dat het Nederlands en het Engels minder frequent gebruik maken van naamvallen dan het Duits, maar dat is niet het enige verschil. We zagen daarnaast namelijk dat de

naamval van persoonlijke voornaamwoorden in het Duits, naast de grammaticale relatie van een zinsdeel, ook kan afhangen van een voorzetsel.

Denk nog maar eens terug aan *Ich gehe mit dir in den Supermarkt* ten opzichte van *Ich gehe ohne dich in den Supermarkt*. Dat komt doordat sommige voorzetsels een 3^e naamval vereisen en andere een 4^e naamval. In het Nederlands en het Engels is er eigenlijk geen verschil zichtbaar tussen de 3^e en de 4^e naamval, dus heeft de aan- of afwezigheid van een voorzetsel geen invloed op de vorm van het persoonlijke voornaamwoord.

De enige uitzondering hierop is *hen* ten opzichte van *hun* in het Nederlands. Laten we daarvoor nog eens kijken naar de voorbeeldzin van zojuist: *Ik geef hun mijn pen*. In deze zin gaat *Ik* de grammaticale relatie aan van onderwerp en *mijn pen* die van lijdend voorwerp. *Hun* gaat op zijn beurt de grammaticale relatie aan van meewerkend voorwerp, zoals daarnet is uitgelegd en krijgt dus de 3^e naamval. Maar zoals je waarschijnlijk wel weet, kun je ook iets aan iemand geven.

Laten we daarom het voorzetsel *aan* aan de Nederlandse zin toevoegen, om te zien wat er gebeurt. Je krijgt dan: **Ik geef aan hun mijn pen*. Die zin is grammaticaal incorrect, omdat het voorzetsel *aan* een 4^e naamval vereist en dat zou *hen* zijn: *aan hen* en niet *aan hun*.

Hoewel het dus eigenlijk grammaticaal incorrect is, komt deze vorm in de spreektaal heel vaak voor. Dat is niet gek, want hoewel we hier dus een persoonlijk voornaamwoord met de 4^e naamval zouden moeten gebruiken, gaat *aan hen* als zinsdeel wel de grammaticale relatie aan van meewerkend voorwerp. En daar gebruiken we normaal gezien dus *hun* voor....

Snap jij het nog? In het kort is het belangrijk om in het geval van een meewerkend voorwerp te kijken of er een voorzetsel in de zin staat. Staat er een voorzetsel, dan gebruik je *hen* en anders *hun*.

Tot zover deze video over het concept naamval. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat naamval zowel afhankelijk is van de grammaticale relatie van een zinsdeel, als van de eisen van een voorzetsel. Het Duits kent aparte naamvallen om het onderwerp, lijdend voorwerp én meewerkend voorwerp mee aan te duiden, terwijl het Nederlands en Engels maar twee naamvallen kennen: één voor het onderwerp en één voor alle andere grammaticale relaties.

Bovendien hebben we gezien dat naamval in het Duits uitgedrukt wordt op het lidwoord, het bijvoeglijk naamwoord, het zelfstandig naamwoord en de verschillende typen voornaamwoorden. In het Nederlands en het Engels wordt naamval alleen nog uitgedrukt op persoonlijke voornaamwoorden.

Ook hebben we gezien dat in het Duits het voorzetsel bepaalt of het daaropvolgende persoonlijk voornaamwoord in de 3^e of de 4^e naamval staat, terwijl dit voor het Nederlands alleen geldt voor *hen* vs. *hun* en het voorzetsel daarbij altijd *hen* vereist.

Nu je weet wat het concept naamval inhoudt, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In de volgende video gaan we ons richten op ‘de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bepaling’. Let’s Clap!

1.5 Bijvoeglijke bepaling en bijwoordelijke bepaling

In deze video zal je meer te weten komen over twee grammaticale relaties: ‘de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bepaling’. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst nog even terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat naamval zowel afhankelijk is van de grammaticale relatie van een zinsdeel, als van de eisen van een voorzetsel. Het Duits kent aparte naamvallen om het onderwerp, lijdend voorwerp én meewerkend voorwerp mee aan te duiden, terwijl het Nederlands en Engels maar twee naamvallen kennen: één voor het onderwerp en één voor alle andere grammaticale relaties. Bovendien hebben we gezien dat naamval in het Duits uitgedrukt wordt op het lidwoord, het bijvoeglijk naamwoord, het zelfstandig naamwoord en de verschillende typen voornaamwoorden. In het Nederlands en het Engels wordt naamval alleen nog uitgedrukt op persoonlijke voornaamwoorden. Ook hebben we gezien dat in het Duits het voorzetsel bepaalt of het daaropvolgende persoonlijk voornaamwoord in de 3^e of de 4^e naamval staat, terwijl dit voor het Nederlands alleen geldt voor *hen* vs. *hun* en het voorzetsel daarbij altijd *hen* vereist.

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met ‘de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bepaling’. Bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen worden vaak behandeld als de restcategorieën van de traditionele zinsontleding, maar wat heb je er eigenlijk aan? Wanneer een

werkwoord erin geslaagd is om zijn volledige betekenis uit te drukken met behulp van alle benodigde argumenten is er een grammaticaal correcte zin ontstaan en ben je in principe klaar. Of wanneer een eigenschap succesvol gekoppeld is aan het onderwerp, zoals bij een naamwoordelijk gezegde. Maar soms wil je nog wat extra informatie aan je zin toevoegen. Bijvoorbeeld omdat je wil verduidelijken *welke jas* van jou is.... of om je beste vriend te laten weten *hoe laat* en *waar* jullie elkaar ontmoeten. Dan komen bepalingen goed van pas.

In de eerste zin hebben we gebruikgemaakt van een bijvoeglijke bepaling en in de tweede zin zit de extra informatie verpakt in drie verschillende bijwoordelijke bepalingen. We zullen in het vervolg steeds rechthoeken gebruiken voor bijvoeglijke bepalingen en gele markeringen voor bijwoordelijke bepalingen. Het werkwoord heeft over de aanwezigheid van deze zinsdelen niets te zeggen. Bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen gaan namelijk geen grammaticale relatie aan met het werkwoord, maar voegen extra informatie toe aan een zin. Ze worden veelvuldig gebruikt in het Nederlands, het Engels en het Duits. Maar wat is nou eigenlijk het verschil? Wanneer spreek je van een bijvoeglijke en wanneer van een bijwoordelijke bepaling?

Voordat we daar antwoord op kunnen geven, kijken we eerst eens naar de overeenkomsten. Je hebt misschien al wel eens geleerd dat de enige overeenkomst is dat ze allebei overblijven als je de andere zinsdelen ontleed hebt. Maar de échte overeenkomst tussen bijvoeglijke en bijwoordelijke bepaling is dat het allebei bepalingen zijn. Ja düh! Dat klinkt inderdaad als een enorme open deur, maar het is toch de moeite waard. Want bepalingen, het woord zegt het eigenlijk al, dat zijn zinsdelen die iets bepalen. Ze voegen extra informatie toe. Zo zagen we eerder al dat je aan de zin *Het regent* extra informatie over de tijd kunt toevoegen, omdat het *dagelijks* regent of bijvoorbeeld over de plaats, omdat het specifiek *in Nederland* regent. Zo kun je van alles toevoegen. Aan de zin *Het pakket is groot* kun je toevoegen dat het blauw is, achterin de bus staat en te groot is voor de brievenbus. Je krijgt dan: *Het blauwe pakket achterin de bus is te groot voor de brievenbus*, en al die toevoegingen zijn bepalingen. Met blauwe en achterin de bus geef je preciezere informatie over het pakket, en met te en voor de brievenbus zeg je meer over de grootte. Verderop in deze video bekijken we of dit bijvoeglijke of bijwoordelijke bepalingen zijn.

Bepalingen zijn altijd extra. Hoewel ze soms het belangrijkste deel van de informatie bevatten, zijn ze in de opbouw van de zin zijn ze niet noodzakelijk. Je kunt ze dus altijd weglaten. Dat zagen we net eigenlijk al met de basiszin *Het pakket is groot*. We kunnen *blauwe*, *achterin de bus*, *te en voor de brievenbus* weglaten en alsnog een grammaticaal correcte zin overhouden!

Er zijn wel een paar twijfelgevallen, zoals een plaatsbepaling bij *wonen*, of een tijdsbepaling bij *duren*, maar die worden door taalkundigen niet als bepalingen, maar als *pseudo-objecten* bestempeld. Ja, dat mag je inderdaad meteen weer vergeten! Maar weet dus dat het niet altijd zo zwart-wit is als we soms denken. Wat je wél moet onthouden is dat alle bepalingen ergens hetzelfde zijn. Ze zijn niet-noodzakelijk en kunnen dus altijd worden weggelaten.

Tot zover de overeenkomsten, nu verder met de verschillen! Je spreekt van een ‘bijvoeglijke bepaling’ als het een zinsdeel betreft dat extra informatie geeft over een zelfstandig naamwoord. Eventueel kan een bijvoeglijke bepaling worden verbogen. Kijk maar eens naar de zin: *Die bruine hond daar is de moeder*, waarin het bijvoeglijk naamwoord *bruin* vóór het zelfstandig naamwoord *hond* staat en een extra -e heeft gekregen. Merk op dat de bijvoeglijke bepaling in het Engels niet verbogen wordt. *Brown* blijft *brown* en krijgt geen extra uitgang. In het Engels veranderen bijvoeglijke bepalingen ook niet wanneer we de plaats ervan in de zin veranderen. Kijk maar eens naar deze voorbeeldzinnen. Zie je dat de vorm van *involved* hetzelfde blijft? Het maakt voor het Engels dus niet uit of het bijvoeglijk naamwoord voor of achter het zelfstandig naamwoord staat. Wanneer we het bijvoeglijk naamwoord in het Duits en het Nederlands achter het zelfstandig naamwoord plaatsen, vervalt die extra -e wel: *De moeder van het nest is bruin*. Maar hoewel we hier nog steeds spreken van een bijvoeglijk naamwoord is dit geen bijvoeglijke bepaling. *Bruin* vormt hier het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde *is bruin*. Weet je nog wel? Het gaat hier om een eigenschap die gekoppeld wordt aan het onderwerp. De moeder van het nest *is* iets, namelijk bruin! *Bruin* kan op deze plaats niet weggelaten worden. Dat levert een grammaticaal incorrecte zin op. De zin **De moeder van het nest is* is niet af! Bij de vorige zin *Die bruine hond daar is de moeder* kon *bruin* wel weggelaten worden. Je krijgt dan *Die hond daar is de moeder* en daar is niks mis mee!

Overigens staan niet alle bijvoeglijke bepalingen vóór het zelfstandig naamwoord waar ze bij horen. Een voorbeeld van een bijvoeglijke bepaling die je juist áchter het zelfstandig naamwoord moet

plaatsen, is *met het bruine haar* in de zin *De jongen met het bruine haar slaapt*. Merk op dat je *met het bruine haar* in deze zin weer wel weg kan laten. “De jongen slaapt.” is grammaticaal correct!

We kunnen concluderen dat een bijvoeglijke bepaling altijd extra informatie geeft over een zelfstandig naamwoord, altijd weggelaten kan worden, zonder dat dit een grammaticaal incorrecte zin oplevert, in het Nederlands en het Duits kan worden verbogen, afhankelijk van de vorm, voor of achter het zelfstandig naamwoord waar het bij hoort geplaatst moet worden en uit meerdere woorden kan bestaan.

Laten we eens kijken naar de zin waar we op terug zouden komen: *Het blauwe pakket achterin de bus is te groot voor de brievenbus*. Deze zin bevat dus twee bijvoeglijke bepalingen die extra informatie geven over het pakket: *blauwe* en *achterin de bus*.

Nu we weten wat een bijvoeglijke bepaling is, wordt het makkelijker om uit te leggen wat een ‘bijwoordelijke bepaling’ is. Naast bijvoeglijke bepalingen bevat het tweede deel van de zin *Het blauwe pakket achterin de bus is te groot voor de brievenbus* ook twee bijwoordelijke bepalingen: *te* en *voor de brievenbus*. Ze geven beiden extra informatie over de grootte van het pakket. En omdat *groot* geen zelfstandig naamwoord is, hebben we hier te maken met bijwoordelijke bepalingen. Je spreekt namelijk van een bijwoordelijke bepaling als het een optioneel zinsdeel betreft dat meer informatie geeft over iets anders dan een zelfstandig naamwoord, bijvoorbeeld over het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde. De eigenschap *groot* wordt in deze zin gekoppeld aan het onderwerp *het pakket*. Het pakket *is* iets en *doet* niks.

Een ander voorbeeld van een bijwoordelijke bepaling is *vandaag* in de zin *De kleine jongen heeft vandaag uitgeslapen*. De bijwoordelijke bepaling zegt iets over het werkwoordelijk gezegde: *heeft uitgeslapen*.

Je zou nu kunnen denken dat elk bijwoord automatisch een bijwoordelijke bepaling vormt, maar dat is niet het geval. Let dus nu goed op! In de zin: *Hij kocht een ontzettend duur horloge* heeft het werkwoord *kopen* twee rollen te vervullen. De rol van [iemand die koopt], hier vervuld door *hij* en de rol van [iets wat gekocht wordt], in deze zin *een ontzettend duur horloge*. Hoewel *ontzettend* inderdaad een bijwoord is, spreken we hier niet van een bijwoordelijke bepaling. Het bijwoord

ontzettend maakt namelijk onderdeel uit van een ander zinsdeel: *een ontzettend duur horloge*.

Ontzettend duur vormt hierin een bijvoeglijke bepaling bij *horloge*. Opletten geblazen dus!

Tot zover deze video over de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bepaling. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat er naast verplichte zinsdelen ook optionele zinsdelen in een zin kunnen voorkomen die we bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen noemen. Bovendien hebben we gezien dat je spreekt van een bijvoeglijke bepaling als het een optioneel zinsdeel betreft dat extra informatie geeft over een zelfstandig naamwoord. En dat je spreekt van een bijwoordelijke bepaling als het een optioneel zinsdeel betreft dat meer informatie geeft over iets anders dan een zelfstandig naamwoord, bijvoorbeeld over het werkwoordelijk gezegde. Ook hebben we gezien dat je niet moet denken dat een bijvoeglijk naamwoord automatisch een bijvoeglijke bepaling oplevert of een bijwoord automatisch een bijwoordelijke bepaling, want dat is dus niet zo! Denk maar aan *De moeder van het nest is bruin* en *Hij kocht een ontzettend duur horloge*.

Nu je weet wat de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bepaling inhouden, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. Je hebt nu alle filmpjes bij het concept grammaticale functie gezien. In de volgende video's gaan we ons richten op een nieuw concept: woordvolgorde. Let's Clap!

2. Woordvolgorde

2.1 Inleiding

In deze lessenserie behandelen we het Nederlands in contrast met het Engels en het Duits. Deze talen behoren tot dezelfde taalfamilie en kennen daardoor veel overeenkomsten, maar natuurlijk zijn er ook aspecten waarin ze van elkaar verschillen.

Hoewel het analyseren van talen rommelig kan zijn, willen we je graag laten zien dat je met kennis van concepten als ‘grammaticale functie’, ‘woordvolgorde’ en ‘congruentie’ verder komt dan met ezelsbruggetjes. We leggen dan ook de nadruk op het ‘waarom’ achter elk concept, waarmee we hopen dat je een diepere verwerking van het taalsysteem en taalgebruik bereikt, die beter aansluit bij wat je intuïtief al weet. Zo leer je dat er soms meerdere goede analyses van dezelfde zin bestaan en dat de context je kan helpen om het optimale antwoord te bepalen.

Om inzicht te krijgen in de overeenkomsten en verschillen tussen talen, zullen we in deze video daarom steeds de Nederlandse voorbeelden vergelijken met de Engelse en Duitse vertalingen ervan. Let’s Clap!

In deze video zal je meer te weten komen over het concept ‘woordvolgorde’. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst terug op de vorige serie video’s over de ‘grammaticale functie’. Daarin zagen we dat er sprake is van een werkwoordelijk gezegde wanneer iets of iemand iets *doet* en van een naamwoordelijk gezegde, wanneer iets of iemand iets *is*. Bij een werkwoordelijk gezegde heeft het werkwoord vrijwel altijd één of meerdere semantische rollen te verdelen en wanneer een zinsdeel zo’n rol vervult, noemen we het een argument. Bij een naamwoordelijk gezegde dient het werkwoord als koppelstuk tussen een eigenschap en het onderwerp. Actieve zinnen kennen een vaste combinatie van rollen en grammaticale relaties. Aan de hand van het werkwoord *geven* zagen we dat het zinsdeel dat de rol van [iemand die geeft] vervult, de grammaticale relatie van onderwerp aangaat. Het zinsdeel dat de rol van [iets wat gegeven wordt] vervult, de relatie van lijdend voorwerp en het zinsdeel dat de rol van [iemand aan wie gegeven wordt] vervult, de relatie van meewerkend voorwerp. Bij passieve zinnen gaat die vaste verdeling niet op. De rol van [iemand die geeft] ontbreekt bijvoorbeeld of staat in een ‘door-bepaling’ en het zinsdeel dat de rol van [iets wat gegeven wordt]

vervult, gaat nu de grammaticale relatie van onderwerp aan. Wat wel hetzelfde blijft is de grammaticale relatie van het zinsdeel dat de rol van [iemand aan wie gegeven wordt] vervult. Dit zinsdeel gaat namelijk ook in een passieve variant de relatie aan van meewerkend voorwerp.

We hebben gezien dat er twee verschillende manieren zijn om grammaticale relaties duidelijk te maken: woordvolgorde, waar we in deze reeks verder op in zullen zoomen, en het gebruik van naamval. Het Nederlands en Engels drukken naamval vrijwel alleen nog maar uit op persoonlijke voornaamwoorden, terwijl het Duits dat doet op het lidwoord, het bijvoeglijk naamwoord, het zelfstandig naamwoord en de verschillende typen voornaamwoorden. Daarnaast maken alle drie de talen veelvuldig gebruik van woordvolgorde om de luisteraar te helpen bij het raden van de bedoelde grammaticale relatie van een zinsdeel.

In de laatste video zagen we dat er naast verplichte zinsdelen ook optionele zinsdelen in een zin kunnen voorkomen die we bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen noemen. Je spreekt van een bijvoeglijke bepaling als het een optioneel zinsdeel betreft dat extra informatie geeft over een zelfstandig naamwoord. Je spreekt van een bijwoordelijke bepaling als het een optioneel zinsdeel betreft dat extra informatie geeft over iets anders dan een zelfstandig naamwoord, bijvoorbeeld over het werkwoordelijk gezegde.

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met het concept ‘woordvolgorde’. Woordvolgorde is dus een van de manieren waarmee grammaticale relaties in een taal uitgedrukt kunnen worden. Woordgroepen kunnen op verschillende manieren worden gerangschikt. Op die manier kunnen er verschillende volgordes ontstaan die de betekenis van de woorden beïnvloeden. Zo heeft *Zhong* in *Zhong ziet Max* een andere betekenis dan in *Max ziet Zhong*, terwijl het precies dezelfde woorden zijn?! In het eerste voorbeeld is *Zhong* de uitvoerder van de beschreven actie. Hij ziet Max en vervult de rol van [iemand die ziet]. In het tweede voorbeeld ondergaat *Zhong* juist de actie. Hij wordt gezien door Max en vervult de rol van [iemand die gezien wordt].

We zijn gewend dat het onderwerp meestal voorafgaat aan het lijdend voorwerp en zullen dus het eerste zinsdeel dat we tegenkomen als onderwerp bestempelen, totdat we die interpretatie niet meer kunnen volhouden. Wanneer je echter in het Nederlands of het Duits bij het uitspreken van de

eerste variant extra nadruk legt op de eerste naam, is de betekenis precies hetzelfde als in het tweede voorbeeld. Andersom dan we gewend zijn dus.

De verdeling van de rollen in *ZHONG ziet Max* is gelijk aan de verdeling van *Max ziet Zhong*. Zonder nadruk is Zhong degene die ziet, maar met nadruk is dat ineens Max. Merk op dat dit in het Engels niet kan. Nadruk of niet, Zhong is in deze taal altijd degene die ziet!

Een andere manier voor een taal om die grammaticale relaties uit te drukken is het gebruik van naamval, zoals we eerder al zagen. Wanneer we in deze zinnen van Zhong, *hij* maken en/of van Max *hem*, zorgt een andere woordvolgorde niet meer voor een betekenisverschil. In de zinnen *Hij ziet hem* en *Hem ziet hij* is *hij* degene die de rol van [iemand die ziet] vervult, ongeacht de plaats van dit woord. Dat komt doordat *hij* de nominatief-vorm krijgt. *Hem* krijgt de accusatief-vorm en vervult op zijn beurt de rol van [iemand die gezien wordt]. In de vorm van deze persoonlijke voornaamwoorden zit als het ware al opgesloten welke grammaticale relatie ze aangaan. Dat is bij namen, zoals we eerder dus al zagen, niet het geval.

Merk op dat je in *HEM, ziet hij* automatisch meer nadruk legt op *hem* bij het uitspreken. Dat komt omdat deze woordvolgorde afwijkt van de basisvolgorde. Merk op dat de Engelse variant van het voorbeeld dat we zojuist bekeken **Him sees he* grammaticaal incorrect is. Dit komt doordat woordvolgorde in het Engels dominant is, de grammaticale relatie hangt er direct mee samen. *Him* kan hierdoor dus niet op de plaats van het onderwerp staan.

Het is goed om je te realiseren dat het Nederlands en het Duits anders met woordvolgorde omgaan dan het Engels. Daar gaan we nog heel wat voorbeelden van zien in de aankomende video's. We beginnen hier alvast met de woordvolgorde in 'mededelende hoofdzinnen'. De woordvolgorde van *Tom gaf mij het boek* is in alle drie de talen hetzelfde. Eerst het onderwerp, *Tom*, vervolgens de persoonsvorm, *gaf*, dan het meewerkend voorwerp, *mij* en tenslotte het lijdend voorwerp, *het boek*.

Zodra we echter een bijwoordelijke bepaling aan de zin toevoegen, ontstaan er verschillen. Laten we bijvoorbeeld de bijwoordelijke bepaling van tijd *gisteren* eens toevoegen aan de zin. We krijgen dan drie varianten: *Gisteren gaf Tom mij het boek*, *Tom gaf mij gisteren het boek* en *Tom gaf mij het boek gisteren*. Merk op dat de woordvolgorde in de eerste zin in het Nederlands en het Duits verandert, terwijl de woordvolgorde van de Engelse zin hetzelfde blijft.

In de Nederlandse en Duitse zin schuift de persoonsvorm namelijk naar voren zodat het op de tweede plaats kan blijven staan. De consequentie daarvan is dat *gaf* nu voor *Tom* komt te staan. In de Engelse zin zien we die verschuiving niet. Die volgorde blijft gelijk en dat is niet toevallig. In Nederlandse en het Duitse mededelende hoofdzinnen is de persoonsvorm altijd het tweede zinsdeel, terwijl dat in het Engels niet het geval is. Als we de plek van de persoonsvorm buiten beschouwing laten, zien we bij alle drie deze talen dezelfde vaste volgorde van de argumenten: onderwerp – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp. Ook zonder naamval is aan die volgorde te zien welke functie de spreker of schrijver waarschijnlijk aan elk zinsdeel wilde geven, zelfs wanneer de betekenis van de zin geen verdere aanwijzingen geeft.

Het voorbeeld dat we bespraken, bevatte maar twee personen en een boek. Dat boek kan natuurlijk niet geven of ontvangen, dus daarmee vallen er al twee rollen af. Die extra informatie gebruiken we onbewust bij het interpreteren van een zin. In de zin *Max geeft Amy Bobby* zien we echter slechts drie namen en ontbreekt de informatie die we zojuist bij het boek wel hadden. En toch weet je precies wie wat doet. Dankzij je, tot nu toe onbewuste, kennis van woordvolgorde kon je al raden dat *Max* waarschijnlijk degene is die *Bobby* aan *Amy* geeft. Je brein wordt vervolgens aan het werk gezet om tot een mogelijke interpretatie te komen, want als mens een mens aan een ander mens geven is vreemd, maar als we bedenken dat *Bobby* de naam van een hond kan zijn, zijn we eruit!

Algemene kennis en kennis van woordvolgorde is dus cruciaal voor je begrip van zinnen en blijkbaar passen we die automatisch toe. Maar let op! We hadden het al eerder over de pragmatische functie, weet je nog? We vertelden je toen dat de pragmatische functie om het ordenen van reeds bekende en nieuwe informatie binnen een zin draait en lieten je zien dat er daarbij na reeds bekende informatie ruimte voor nieuwe informatie ontstond. De pragmatische functie kan de vaste volgorde omwille van de context door elkaar gooien. Zo kan er dus een ander zinsdeel dan het onderwerp vooraan in de zin komen te staan.

Je zin sluit dan optimaal aan op de vorige zin ten koste van de vaste volgorde van grammaticale relaties. Kijk bijvoorbeeld maar eens naar deze uitspraken van Tom. De eerste zin: *Gisteren heb ik een nieuwe laptop gekocht* bevat enkel nieuwe informatie. De tweede zin: *Die gebruikte ik vandaag op school* begint met *die*, waarmee Tom verwijst naar hetgeen hij gekocht heeft,

namelijk: *een nieuwe laptop*. Doordat Tom de tweede zin wil laten aansluiten op de eerste zin, zie je dat de volgorde veranderd is. In de tweede zin staat het lijdend voorwerp namelijk vóór het onderwerp, in plaats van erachter.

Zo zie je maar dat de context invloed heeft op de woordvolgorde in een zin. De zin *Max geeft Amy Bobby* zou dus in principe ook kunnen betekenen dat Amy degene is die Max aan Bobby geeft. We moeten dan wel extra nadruk leggen op de naam Max: *MAX, geeft Amy Bobby*. Of de context moet erop aansturen. Als deze zin bijvoorbeeld voorafgegaan wordt door de vraag *Wat geeft Amy Bobby?* Is het logisch dat de nieuwe informatie, *Max*, als eerst gegeven wordt. In het Nederlands hebben we als we die interpretatie bedoelen sterk de neiging om een voorzetsel toe te voegen: *Aan Max geeft Amy Bobby*, maar in het Duits is die neiging zwakker. Vermoedelijk omdat veel meewerkende voorwerpen in die taal door zichtbare naamvallen worden gemarkeerd.

Zoals al eerder genoemd is deze interpretatie van de zin in het Engels niet mogelijk. Omdat we echter in de afbeelding konden zien dat Bobby de naam van de hond was, valt de zojuist besproken interpretatie ook voor het Nederlands en het Duits meteen al af. Het zou raar zijn als Amy degene is die Max aan de hond Bobby geeft. Soms worden we dus ook geholpen door de context waarbinnen de zin wordt uitgesproken.

We zagen al wat verschillen in hoofdzinnen tussen de Nederlandse en Duitse woordvolgorde enerzijds en de Engelse anderzijds. Bijvoorbeeld dat de woordvolgorde in het Nederlands en het Duits verandert wanneer je er aan de voorkant een bijwoordelijke bepaling van tijd aan toevoegt, terwijl de woordvolgorde van de Engelse zin hetzelfde blijft. De persoonsvorm in de Nederlandse en Duitse zin verschuift naar voren, zodat het op de tweede plaats kan blijven staan. Terwijl het in de Engelse zin op zijn oorspronkelijke plek blijft staan.

In bijzinnen zijn de verschillen tussen de talen nog duidelijker. In Nederlandse en Duitse bijzinnen staat het werkwoordelijk gezegde helemaal achteraan in plaats van op de tweede plaats. De verplaatsingsregels worden in bijzinnen namelijk niet toegepast, waardoor de volgorde onderwerp – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp – persoonsvorm en overige werkwoorden is. Die volgorde wijkt dus af van de volgorde in hoofdzinnen in deze talen, waar de persoonsvorm als gevolg van een verplaatsingsregel altijd naar de tweede plaats verschoof. In Engelse bijzinnen blijft de woordvolgorde

gelijk aan die in hoofdzinnen, namelijk: onderwerp – werkwoordelijk gezegde – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp.

Tot zover deze inleiding. In de volgende video gaan we uitgebreider op de woordvolgorde in hoofd- en bijzinnen in. We zetten nu de belangrijkste informatie uit deze video nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat woordvolgorde in het Nederlands, Engels en Duits wordt gebruikt om grammaticale relaties uit te drukken. Het Duits maakt naast woordvolgorde ook regelmatig gebruik van naamval, terwijl we naamval in het Nederlands en het Engels vrijwel uitsluitend terugzien in de vorm van persoonlijke voornaamwoorden. Daarnaast hebben we gezien dat de woordvolgorde van Nederlandse en Duitse hoofd- en bijzinnen verschilt van de Engelse en dat de kennis over woordvolgorde heel belangrijk is voor het interpreteren en begrijpen van zinnen.

Nu je weet wat het concept woordvolgorde inhoudt, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In het vervolg van deze lessenserie zullen we inzoomen op woordvolgordes in verschillende typen zinnen. In de volgende video gaan we ons richten op de woordvolgorde in hoofd- en bijzinnen. Let's Clap!

2.2 Woordvolgorde in hoofd- en bijzinnen

In deze video zal je meer te weten komen over de onderlinge volgorde van argumenten in hoofd- en bijzinnen. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat woordvolgorde in het Nederlands, Engels en Duits wordt gebruikt om grammaticale relaties uit te drukken. Het Duits maakt naast woordvolgorde ook regelmatig gebruik van naamval, terwijl we naamval in het Nederlands en het Engels vrijwel uitsluitend terugzien in de vorm van persoonlijke voornaamwoorden.

Daarnaast hebben we gezien dat de woordvolgorde van Nederlandse en Duitse hoofd- en bijzinnen verschilt van de Engelse en dat de kennis over woordvolgorde heel belangrijk is voor het interpreteren en begrijpen van zinnen. Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met de onderlinge volgorde van argumenten in hoofd- en bijzinnen.

De term 'woordvolgorde' betekent in de taalkunde vaak: de volgorde waarin het werkwoord, het onderwerp en de voorwerpen staan. We gaan daarbij in deze video's uit van de hypothese van de Amerikaanse taalkundige Noam Chomsky die stelt dat het taalvermogen grotendeels is aangeboren, niet aangeleerd. Chomsky formuleerde zijn theorie op basis van een aantal observaties:

- alle kinderen (en tot op zekere hoogte ook de meeste volwassenen) kunnen alle talen leren
- alle talen bevatten vergelijkbare grammaticale constructies: werkwoorden en zelfstandige naamwoorden komen bijvoorbeeld universeel voor.

Zijn theorie veronderstelt een gemeenschappelijk mechanisme dat alle talen van de wereld gemeen hebben: de 'Universele Grammatica'. Je kunt die zien als een soort blauwdruk, waarin schakelaars voorkomen, die op verschillende standen kunnen worden gezet. Alle mensen delen deze Universele Grammatica en afhankelijk van de input kiest je brein de grammaticaregels die passen bij de taal die aan jou wordt aangeboden. Zo worden de schakelaars in de juiste stand gezet!

Een van de onderdelen die je brein hierbij moet uitvogelen is de 'standaardvolgorde' van je taal. Elke taal kent namelijk een standaardvolgorde. Voor de beschrijving ervan worden de volgende termen gebruikt: Onderwerp, werkwoord en lijdend/meewerkend voorwerp. Het onderwerp wordt afgekort naar een S, verwijzend naar de internationale term '*subject*', het werkwoord tot V, ofwel '*verb*' en het lijdend en meewerkend voorwerp, beiden '*objecten*', worden afgekort tot O.

Er zijn in de wereld meer dan zesduizend talen. Je kunt ze allemaal indelen op basis van de volgorde van het subject, het verb en de objecten. In deze tabel zie je voor elke woordvolgorde een Nederlands voorbeeld, het percentage van alle talen dat volgens die woordvolgorde wordt opgebouwd en enkele voorbeeldtalen die daartoe behoren. Merk op dat de volgordes SOV en SVO veruit het vaakst voorkomen.

Maar de volgorde *Zij hem ziet* klopt toch helemaal niet voor het Nederlands en het Duits? Het is veel logischer om *Zij ziet hem* te zeggen, zoals in het Engels. Klopt! En toch zijn onderzoekers het er grotendeels over eens dat het Nederlands en het Duits vooral SOV-talen zijn. Dat heeft te maken met een verplaatsingsregel die van de bijzinsvolgorde *Zij hem ziet* de hoofdzinsvolgorde *Zij ziet hem* maakt. Verderop in deze video leggen we je uit hoe dat zit. Maar voor nu is het handig om alvast te

weten dat SOV de standaardvolgorde is van Nederlandse en Duitse bijzinnen. Zet er alvast maar eens *dat* voor: *dat zij hem ziet* klinkt al meteen een stuk minder vreemd!

Fun fact! Voor verschillende films en series worden talen bedacht, zoals bijvoorbeeld het ‘Klingon’ voor *Star Trek*. Het Klingon kent een OVS-woordvolgorde en maar liefst 12 sprekers in de wereld die de taal vlot kunnen spreken. Andere voorbeelden van kunstmatige talen, die dus niet zijn aangeboren zijn het ‘Sindarijns’ en het ‘Quinya’ in *Lord of the rings*, ‘Yoda speech’ in *Star Wars* en ‘Navi’ in *Avatar*.

Ok. Weer even terug naar die standaardvolgordes in natuurlijke talen. Want waarom is het voor jou eigenlijk nuttig om iets te weten van die SVO- of SOV-woordvolgorde? Nou, bijvoorbeeld omdat het Engels een SVO-taal is en Nederlands en Duits SOV-talen zijn. En als je je bewust bent van dit verschil, kun je waarschijnlijk veel onnodige vertaalfouten voorkomen. Eerst gaan we specifiek kijken naar de woordvolgorde in Engelse hoofd- en bijzinnen. Daarna kijken we ook naar de woordvolgorde in Nederlandse en Duitse hoofd- en bijzinnen.

De woordvolgorde van een hoofdzin in het Engels is SVO. Dat ziet er als volgt uit: je begint met een onderwerp, aangeduid met de S, dan volgt het werkwoord of de werkwoorden, waarvoor we de V gebruiken, en dan het meewerkend en lijdend voorwerp: de objecten, aangeduid met de O. We gebruiken opzettelijk het meervoudige *werkwoorden*, omdat die in het Engels bij elkaar gezet kunnen worden. Hierbij enkele voorbeeldzinnen, waarin dat goed te zien is. We zullen later uitgebreider stilstaan bij het Nederlands en Duits, maar merk hier alvast een verschil op met het Engels.

In het Nederlands en Duits kunnen de werkwoorden in hoofdzinnen namelijk niet bij elkaar gezet worden. De persoonsvorm staat los van de niet-vervoegde werkwoorden. Terug naar het Engels. Nu we de standaardvolgorde van de Engelse hoofdzin hebben gezien, SVO, kunnen we naar de Engelse bijzin gaan kijken. In het Engels is dat allemaal niet zo spannend. De woordvolgorde is in de bijzin namelijk ook SVO en dus hetzelfde als in de hoofdzin. Kijk maar eens! Je begint met het onderwerp, dan volgt het werkwoord of de werkwoorden en dan het meewerkend en lijdend voorwerp. Ook hier gebruiken we bewust weer het meervoudige *werkwoorden*. Zoals je in dit voorbeeld kan zien, kunnen deze ook in een Engelse bijzin bij elkaar gezet worden op de plaats direct achter het onderwerp. Ook hierin verschilt het Engels van het Nederlands en het Duits. De werkwoorden volgen

in het Engels direct op het onderwerp, terwijl ze in het Nederlands en het Duits achteraan in de bijzin blijven staan.

Oh, en waar de onderlinge volgorde van deze werkwoorden in het Engels en het Duits vaststaat, is die onderlinge volgorde in het Nederlands flexibel, maar daar zullen we in de volgende video over werkwoordclusters dieper op ingaan. We hebben asterisken gebruikt om aan te geven dat de alternatieve volgorde binnen het werkwoordcluster een grammaticaal incorrecte zin oplevert in het Engels en het Duits.

Goed. Het Engels gebruikt dus consequent de SVO-volgorde in hoofd- én bijzinnen, maar hoe zit dat in het Nederlands en Duits? Als we de Nederlandse en Duitse hoofdzinnen bekijken, dan lijken ze in eerste instantie net als het Engels SVO te zijn. Toch is de Nederlandse en Duitse zinstructuur van hoofdzinnen SOV in plaats van SVO. Huh? Hoe zit dat dan?

De standaardvolgorde is als het ware de beginpositie van een zin. Die standaardvolgorde zie je hier. Merk op dat we aan de persoonsvorm in deze positie nog geen tijd en getal kunnen zien. Dat komt later als de persoonsvorm verplaatst wordt. Bovendien zijn plaats 1 en 2 nog leeg zodat daar straks de persoonsvorm en één ander zinsdeel kunnen staan. In het Nederlands en het Duits worden namelijk consequent twee verplaatsingsregels toegepast. De 1e regel houdt in dat de persoonsvorm in hoofdzinnen altijd verplaatst naar de tweede plaats. Tijdens deze verplaatsing wordt de tijd en het getal van de persoonsvorm aangepast. In onze zin wordt *geven, gaf*. Eventuele andere werkwoorden en argumenten blijven op hun oorspronkelijke plaats staan. Wanneer er een verplaatsing heeft plaatsgevonden vanuit de standaardvolgorde zullen we dit aangeven met deze haakjes. Alles wat daartussen staat is niet verplaatst en staat dus nog in de standaardvolgorde.

De 2e regel stelt dat je een zinsdeel dat je wil benadrukken of aan wil laten sluiten bij de vorige zin op de eerste plaats mag zetten. Dat zagen we eerder al toen we het hadden over de pragmatische functie. Afhankelijk van wat we met de zin willen benadrukken, kunnen we nu dus *hij, het boek* of *mij* op plaats één zetten. Normaal gesproken staat het onderwerp helemaal vooraan in de zin, maar door deze regel kan dat dus soms ook een ander zinsdeel zijn. Staat er een lijdend of meewerkend voorwerp vooraan, blijft het onderwerp op de plaats direct na de persoonsvorm staan.

Je hebt vast wel eens bij het vak Nederlands geleerd dat je kunt checken of een groep woorden één zinsdeel vormt door het voor de persoonsvorm te plaatsen. Als dat kan en het geheel een goedlopende zin oplevert, is het één zinsdeel. Nu weet je dus waarom het trucje werkt: de persoonsvorm staat altijd op plaats twee en op plaats één is er slechts ruimte voor één ander zinsdeel. Pas wel op! Het trucje werkt dus alleen voor talen waarin de persoonsvorm naar de tweede plaats verplaatst wordt. In het Engels werkt het niet en nu weet je waarom!

We zullen het voorbeeld waar we op terug zouden komen: *Zij ziet hem* ook eens stap voor stap bekijken om te zien hoe de woordvolgorde verandert door toedoen van de twee verplaatsingsregels. We starten met de Nederlandse en Duitse beginsituatie: SOV. Na het toepassen van regel 1 staat de persoonsvorm op plaats twee en is de vorm ervan verandert: *Zien* werd *ziet*. Nu is alleen plaats één nog leeg. Als gevolg van de 2e regel verplaatst het zinsdeel dat we willen benadrukken of aan willen laten sluiten bij de vorige zin, naar de eerste plaats. Afhankelijk van wat we met de zin willen zeggen komt nu: *zij* of *hem* vooraan te staan.

Als we nu nogmaals kijken naar de vraag hoe het komt dat de woordvolgorde van Nederlandse en Duitse hoofdzinnen SVO lijkt te zijn, ligt het antwoord voor de hand. Dat komt dus doordat de persoonsvorm verplaatst wordt vanuit de standaardvolgorde naar de tweede plaats. Als we dat doen, krijgen we vanzelf de SVO-volgorde die hetzelfde is als die in het Engels. Nu je dit principe kent, kun je ook verklaren waarom de Nederlandse en Duitse persoonsvorm in hoofdzinnen altijd op plaats twee staat en de andere werkwoorden achteraan, terwijl de Engelse werkwoorden altijd bij elkaar blijven. Dat komt dus door de verplaatsingsregels.

Begrijp je nu ook waarom in Nederlandse en Duitse zinnen het onderwerp achter de persoonsvorm staat als er een meewerkend of lijdend voorwerp vooraan in de zin wordt gezet? Kijk nog maar eens naar deze voorbeeldzin. Op plaats één is er ruimte voor een onderwerp, een meewerkend voorwerp óf een lijdend voorwerp. We zagen eerder al wat er gebeurt met de woordvolgorde als het zinsdeel op de eerste plaats een onderwerp is. Dan ontstaat de SVO-volgorde. Als het zinsdeel op de eerste plaats echter een meewerkend, of lijdend voorwerp is, blijft het onderwerp op de plaats direct achter de persoonsvorm staan.

Ten slotte begrijp je nu waarschijnlijk ook waarom Nederlandse en Duitse zinnen anders zijn dan Engelse zinnen als je bijvoorbeeld een bijwoordelijke bepaling vooraan in de zin zet. Kijk maar eens! Wanneer je in de Engelse zin de bijwoordelijke bepaling van tijd vooraan in de zin zet, schuift de rest van de zin als het ware een plaatsje op. De zin blijft dus in een SVO-volgorde staan. In de Nederlandse en Duitse zin moet de persoonsvorm nog steeds verplaatsen naar de tweede plaats en mag de bijwoordelijke bepaling van tijd vervolgens op de eerste plaats in de zin gezet worden. De andere zinsdelen blijven op hun oorspronkelijke plaats staan.

Laten we nu eens gaan kijken naar de volgorde die in het Nederlands en Duits in bijzinnen wordt gehanteerd. Je hebt al geleerd dat het Engels naast in hoofdzinnen, ook in bijzinnen de SVO-volgorde kent. Maar hoe zit dat eigenlijk voor het Nederlands en Duits? Aangezien het Nederlands en Duits SOV-talen zijn, wordt in bijzinnen ook de SOV-volgorde gebruikt. De woordvolgorde in bijzinnen is eigenlijk zelfs simpeler dan in hoofdzinnen. Dit komt doordat de twee verplaatsingsregels in bijzinnen niet toegepast hoeven te worden. De persoonsvorm hoeft niet naar plaats twee en omdat voegwoorden plaats 1 bezetten, is er überhaupt geen plaats meer voor een argument op deze plaats. De volgorde blijft dus SOV en de persoonsvorm blijft achteraan in de zin staan. Kijk maar eens naar de volgende zin. Merk op dat je in het Engels de werkwoorden op een andere plaats zet als gevolg van de SVO-woordvolgorde.

Tot zover deze video over de woordvolgorde van argumenten in hoofd- en bijzinnen. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat we talen kunnen indelen op basis van de volgorde waarin argumenten en werkwoorden in zinnen staan en dat we daarbij internationaal de termen Subject, Object en Verb gebruiken voor de argumenten onderwerp, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp en de werkwoorden.

Daarnaast hebben we gezien dat de meeste talen SVO- of SOV-talen zijn en over het algemeen het onderwerp vooraan in de zin plaatsen. We weten nu dat het Engels een SVO-taal is en het Nederlands en Duits SOV-talen, terwijl je op basis van Nederlandse en Duitse hoofdzinnen wellicht zou kunnen denken dat het SVO-talen zijn. Inmiddels weten we dat dat komt door twee verplaatsingsregels die we moeten toepassen in hoofdzinnen. De persoonsvorm verplaatst naar plaats

twee en dat wat je wil benadrukken naar plaats één. Aan de woordvolgorde van Nederlandse en Duitse bijzinnen kunnen we wel direct zien dat het SOV-talen zijn. Bij dit type zinnen worden de verplaatsingsregels niet toegepast.

Bovendien hebben we gezien dat je je kennis over woordvolgorde kan gebruiken om de verschillen tussen de volgordes in het Engels en het Nederlands en Duits te begrijpen en te verklaren. Nu je weet hoe de woordvolgorde van hoofd- en bijzinnen in elkaar zit, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In de volgende video gaan we ons richten op de onderlinge woordvolgorde van werkwoorden. Let's Clap!

2.3 Woordvolgorde binnen werkwoordelijke gezegdes

In deze video zal je meer te weten komen over de onderlinge volgorde van werkwoorden binnen werkwoordelijke gezegdes. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat we talen kunnen indelen op basis van de volgorde waarin argumenten en werkwoorden in zinnen staan en dat we daarbij internationaal de termen Subject, Object en Verb gebruiken voor de argumenten onderwerp, lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp en de werkwoorden.

Daarnaast hebben we gezien dat de meeste talen SVO- of SOV-talen zijn en over het algemeen het onderwerp vooraan in de zin plaatsen. We weten nu dat het Engels een SVO-taal is en het Nederlands en Duits SOV-talen, terwijl je op basis van Nederlandse en Duitse hoofdzinnen wellicht zou kunnen denken dat het SVO-talen zijn. Inmiddels weten we dat dat komt door twee verplaatsingsregels die we moeten toepassen in hoofdzinnen. De persoonsvorm verplaatst naar plaats twee en dat wat je wil benadrukken naar plaats één. Aan de woordvolgorde van Nederlandse en Duitse bijzinnen kunnen we wel direct zien dat het SOV-talen zijn. Bij dit type zinnen worden de verplaatsingsregels niet toegepast.

Bovendien hebben we gezien dat je je kennis over woordvolgorde kan gebruiken om de verschillen tussen de volgordes in het Engels en het Nederlands en Duits te begrijpen en te verklaren.

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met de onderlinge volgorde van werkwoorden binnen werkwoordelijke gezegdes.

We vertelden je eerder al dat je de structuur van een zin kunt benoemen met behulp van de afkortingen S, V en O. We voegen daar nu een kleine nuance aan toe. Je kunt namelijk niet zeggen dat de structuur van een *héle* zin SVO of SOV is. In plaats daarvan moet je zeggen dat de structuur van een *déélzin* SVO of SOV is.

Laten we ter illustratie van dat verschil eens kijken naar de volgende voorbeeldzin: *De president zegt de oorlog te winnen* en de Engelse en Duitse variant ervan. Zoals je ziet bestaat deze zin uit een hoofd- en een bijzin. In de hoofdzin vervult *de president* de rol van [iemand die zegt]. Daarmee gaat dit zinsdeel de grammaticale relatie aan van onderwerp. De gehele bijzin vervult de rol van [iets wat gezegd wordt] en gaat de grammaticale relatie aan van lijdend voorwerp. De woordvolgorde van deze zin is in alle drie de talen dus: onderwerp – werkwoord – lijdend voorwerp, ofwel SVO.

Nu de structuur van de hoofdzin duidelijk is, kunnen we inzoomen op de bijzin *de oorlog te winnen*. In dit geval is het een ‘beknopte bijzin’, omdat zowel het onderwerp als de persoonsvorm ontbreken. Omdat het een actieve zin betreft en het onderwerp hierin normaliter de rol van [iemand die wint] vervult, hebben we een probleem. Er is geen zinsdeel dat deze rol kan vervullen! We moeten hiervoor dus op zoek buiten de bijzin. In de hoofdzin vinden we het zinsdeel *de president* dat die rol wel vervullen kan. Zo kunnen we deze zin toch interpreteren en snappen we dat de president degene is die de oorlog wint. *De oorlog* vervult vervolgens de rol van [iets wat gewonnen wordt]. Overigens is *de president* hierin toevallig ook het onderwerp van de hoofdzin. De zin *De president beveelt zijn soldaten de oorlog te winnen* bewijst dat die rol ook vervuld kan worden door een zinsdeel dat in de hoofdzin een andere rol vervult. In deze zin vervult het zinsdeel *zijn soldaten* de rol van [iemand die wint]. Dit zinsdeel gaat dus de grammaticale relatie van onderwerp aan, terwijl het in de hoofdzin de rol vervult van [iemand aan wie bevolen wordt] en het de grammaticale relatie van meewerkend voorwerp aangaat.

In het Nederlands en Duits staan de zinsdelen in de bijzin in de volgorde onderwerp – lijdend voorwerp -werkwoord, ofwel SOV. In het Engels zien we juist de volgorde onderwerp – werkwoord – lijdend voorwerp, ofwel SVO. Zo zie je maar dat elke deelzin zijn eigen structuur kent. Als we

namelijk uitsluitend naar de structuur van de *héle* zin hadden gekeken, hadden we geen verschillen opgemerkt tussen de talen, terwijl die er dus wel degelijk zijn! Het is daarom dus belangrijk om de structuur *per deelzin* te benoemen.

Laten we nu eens inzoomen op gezegdes met meer dan één werkwoord. Wanneer die werkwoorden achter elkaar geplaatst worden, zit daar dan ook een systeem in? Jazeker! En ook op dat gebied verschillen de talen van elkaar! Wanneer er meerdere werkwoorden bij elkaar staan dan levert dat in de verschillende talen namelijk een andere woordvolgorde op. Er bestaan verschillende typen werkwoordelijke gezegdes. Zo kan een werkwoordelijk gezegde bijvoorbeeld bestaan uit een persoonsvorm en een infinitief of juist uit een persoonsvorm en een voltooid deelwoord.

Laten we beginnen met gezegdes waarin een persoonsvorm en een infinitief gecombineerd worden. In het Nederlands en het Duits komt deze variant alleen voor in bijzinnen, omdat de persoonsvorm in hoofdzinnen naar plaats twee wordt verplaatst. In het Engels komt dit type ook voor in hoofdzinnen, omdat deze taal de verplaatsingsregel voor persoonsvormen niet kent. In het Nederlands kan een infinitief volgen op de persoonsvorm, maar kan deze ook voorafgaan aan de persoonsvorm. Je hebt dus twee mogelijkheden voor dit type. Zowel de volgorde persoonsvorm – infinitief, *kan aanpassen*, als de volgorde infinitief – persoonsvorm, *aanpassen kan*, levert een grammaticaal correcte zin op.

In het Engels is slechts één volgorde grammaticaal correct. De persoonsvorm gaat in deze taal altijd vooraf aan een infinitief. De enige grammaticaal correcte volgorde is dus *can change*. De volgorde *change can*, waarin de infinitief vooraf gaat aan de persoonsvorm is grammaticaal incorrect. Daar zetten we een asterisk voor. Merk op dat hetzelfde opgaat voor Engelse hoofdzinnen. Ook hierin is de enige grammaticaal correcte volgorde persoonsvorm – infinitief en niet andersom!

Net als in het Engels is er in het Duits ook slechts één volgorde grammaticaal correct, maar precies de tegenovergestelde. In het Duits gaat een infinitief juist wél altijd vooraf aan de persoonsvorm. Je krijgt dus: *anpassen kann* en niet *kann anpassen*. We hebben weer een asterisk gebruikt om de grammaticaal incorrecte variant aan te geven. In het Duits is deze opeenvolging van werkwoorden alleen mogelijk in bijzinnen net als in het Nederlands.

Oké. Dus als we kijken naar het eerste type bestaande uit een persoonsvorm en een infinitief zijn in bijzinnen in het Nederlands beide volgordes grammaticaal correct, in het Engels enkel de volgorde persoonsvorm- infinitief en in het Duits enkel de volgorde infinitief – persoonsvorm. Bovendien is dit type in het Engels ook mogelijk in hoofdzinnen en is daarbij dezelfde volgorde grammaticaal correct: de persoonsvorm moet voorafgaan aan het infinitief.

Helder. Maar hoe zit dat bij gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een voltooid deelwoord? In het Nederlands kan een voltooid deelwoord voorafgaan aan de persoonsvorm, maar kan deze ook op de persoonsvorm volgen. Je hebt dus ook voor dit type twee mogelijkheden. Zowel de volgorde persoonsvorm – voltooid deelwoord, *heeft gelogen*, als de volgorde voltooid deelwoord – persoonsvorm, *gelogen heeft*, levert een grammaticaal correcte zin op.

In het Engels is opnieuw slechts één volgorde grammaticaal correct. De persoonsvorm gaat in deze taal altijd vooraf aan een voltooid deelwoord. De enige grammaticaal correcte volgorde is dus *has lied*. De volgorde *lied has*, waarin de voltooid deelwoord vooraf gaat aan de persoonsvorm is grammaticaal incorrect. Daar zetten we een asterisk voor. Merk op dat hetzelfde opgaat voor Engelse hoofdzinnen. Ook hierin is de enige grammaticaal correcte volgorde persoonsvorm – voltooid deelwoord en niet andersom!

Net als in het Engels is er in het Duits ook slechts één volgorde grammaticaal correct, maar precies de tegenovergestelde, vergelijkbaar met de volgorde in gezegdes met een persoonsvorm en een infinitief. In het Duits gaat ook een voltooid deelwoord juist wél vooraf aan de persoonsvorm. Je krijgt dus: *gelogen hat* en niet *hat gelogen*. We hebben weer een asterisk gebruikt om de grammaticaal incorrecte variant aan te geven. In het Duits is deze opeenvolging van werkwoorden alleen mogelijk in bijzinnen.

In het Nederlands kan een infinitief of voltooid deelwoord zowel *vóór* de persoonsvorm worden geplaatst, als *erachter*. Terwijl die werkwoordsvormen in het Engels juist altijd *áchter* de persoonsvorm moeten staan en in het Duits juist *ervóór*. Maar let op! We hebben het dan specifiek over bijzinnen. Het Engels is namelijk de enige taal waarin je deze opeenvolging van werkwoorden ook in hoofdzinnen kan vormen. In het Nederlands en het Duits is die mogelijkheid uitgesloten. Opletten geblazen dus!

Tot zover deze video over de onderlinge volgorde van werkwoorden binnen werkwoordelijke gezegdes. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat je de woordvolgorde per deelzin moet bekijken, onder andere om overeenkomsten en verschillen tussen talen vast te kunnen stellen. Bovendien hebben we gezien dat werkwoordelijke gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een infinitief in het Engels en het Duits slechts één grammaticaal correcte volgorde kennen, terwijl in het Nederlands beide volgordes grammaticaal correct zijn. Daarnaast hebben we gezien dat ook voor Engelse en Duitse werkwoordelijke gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een voltooid deelwoord slechts één volgorde grammaticaal correct is, terwijl in het Nederlands beide volgordes grammaticaal correct zijn.

Nu je weet hoe de onderlinge volgorde van werkwoorden in werkwoordelijke gezegdes in elkaar zit, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In de volgende video gaan we ons richten op de woordvolgorde in vraagzinnen. Let's Clap!

2.4 Woordvolgorde in vraagzinnen

In deze video zal je meer te weten komen over de woordvolgorde in twee typen vraagzinnen. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat je de woordvolgorde per deelzin moet bekijken, onder andere om overeenkomsten en verschillen tussen talen vast te kunnen stellen.

Bovendien hebben we gezien dat werkwoordelijke gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een infinitief in het Engels en het Duits slechts één grammaticaal correcte volgorde kennen, terwijl in het Nederlands beide volgordes grammaticaal correct zijn. Daarnaast hebben we gezien dat ook voor Engelse en Duitse werkwoordelijke gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een voltooid deelwoord slechts één volgorde grammaticaal correct is, terwijl in het Nederlands beide volgordes grammaticaal correct zijn.

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met de woordvolgorde in twee typen vraagzinnen: vraagzinnen waarin een argument wordt bevraagd en vraagzinnen waarop alleen met ja of nee kan worden geantwoord: ja-nee-vraagzinnen.

Laten we beginnen met vraagzinnen waarin een argument wordt bevraagd. De opbouw van dit type vraagzinnen is vanuit de SVO/SOV-theorie voor zowel het Nederlands, Duits als Engels goed te verklaren. Laten we eens kijken hoe deze talen met dit type vraagzinnen omgaan. We maken hierbij gebruik van de zin *Ik geef jou een boek* en bevragen steeds één argument. De argumenten in deze zin zijn: het onderwerp *ik*, het meewerkend voorwerp *jou* en het lijdend voorwerp *een boek*.

Het argument dat bevraagd wordt, wordt in alle talen steeds vervangen door een vraagwoord. Dat vraagwoord staat vooraan in de zin, waarna de woordvolgorde van de rest van de zin hetzelfde blijft. Wanneer het onderwerp wordt bevraagd, is de volgorde van de vraagzin in alle talen *vraagwoord-VO*, ofwel vraagwoord – werkwoord – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp. Merk op dat de vorm van de persoonsvorm hierbij in alle drie de talen is veranderd. In het Nederlands en het Duits is de persoonsvorm omwille van de verplaatsingsregel verplaatst naar plaats twee, zoals we ook al gezien hebben bij de hoofdzinnen. In het Engels zijn er geen verplaatsingen nodig. De standaardvolgorde in het Engels is al SVO, ofwel onderwerp - werkwoord – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp, dus als je het onderwerp vervangt door een vraagwoord, kan de rest blijven staan.

Als er in het Nederlands en het Duits een lijdend of meewerkend voorwerp wordt bevraagd, dan is de volgorde ‘vraagwoord - V - {SO}’, zoals je hier kunt zien. In het Engels volgt er bij het bevragen van deze zinsdelen een vorm van *to do* direct op het vraagwoord, zoals je hier kunt zien. De rest van de zin blijft in de SVO-volgorde staan. De volgorde in het Engels is dus: ‘vraagwoord - *to do* - {SVO}’. Het maakt voor de woordvolgorde in alle drie de talen niet uit of je een lijdend voorwerp of een meewerkend voorwerp bevraagt. Overigens kunnen bij het bevragen van een lijdend of meewerkend voorwerp in het Engels in plaats van een vorm van *to do* ook alternatieve hulpwerkwoorden gebruikt worden, zoals bijvoorbeeld *can*, *could*, *will*, *would* of *must*. We vervangen *to do* in de vorige zinnen even door *will* om dit te laten zien. De volgorde blijft hierbij ‘vraagwoord - hulpwerkwoord - {SVO}’, zie je wel?

Kortom: als het gaat om het bevragen van een lijdend of meewerkend voorwerp verschilt de Engelse woordvolgorde van de Nederlandse en Duitse. Bij het bevragen van een onderwerp zagen we dat het Nederlands, het Engels en het Duits dezelfde woordvolgorde kennen.

In plaats van een argument, kun je natuurlijk ook bepalingen bevragen of delen van argumenten. Kijk maar eens naar de volgende zinnen. In de eerste vraagzin bevraagt het vraagwoord *wanneer* de bijwoordelijke bepaling *vandaag* uit de bijbehorende mededelende zin. In de tweede vraagzin bevraagt de woordgroep *welke vriendin* de bijvoeglijke bepaling *met de feestmuts*. In beide gevallen bevraag je nu dus een bepaling en geen argument. Merk op dat de woordvolgorde van het Engels hierbij weer verschilt van de Nederlandse en Duitse. De volgorde in het Engels is ‘vraagwoord - hulpwerkwoord - {SV(O)}’ en die voor het Nederlands en Duits is ‘vraagwoord - V - {S(O)}’. In de derde vraagzin bevraagt het vraagwoord *wie* slechts een deel van het argument uit de bijbehorende mededelende zin. Het gehele argument is *Onze buurjongen en een verlegen meisje*, waarvan alleen het eerste deel, *onze buurjongen* wordt bevraagd. Het tweede deel, *samen met een verlegen meisje* staat namelijk al in de vraag.

Dat je in plaats van een vraagwoord ook een woordgroep kunt gebruiken als begin van dit type vraagzinnen, wordt nog duidelijker als we kijken naar de volgende zin. Hierbij bevraagd *in welke plaats*, het argument *Utrecht* uit de bijbehorende mededelende zin.

Nu we de woordvolgorde van vraagzinnen waarin argumenten worden bevraagd hebben gezien, kunnen we verder met ja-nee-vraagzinnen. Ook de opbouw van dit type vraagzinnen is vanuit de SVO/SOV-theorie voor zowel het Nederlands, Duits als Engels goed te verklaren.

Laten we eens kijken hoe deze talen met dit type vraagzinnen omgaan. We maken hierbij weer gebruik van de zin *Ik geef jou een boek*, maar in plaats van het bevragen van argumenten, maken we er nu een vraag van die met ja of nee beantwoord kan worden. In het Nederlands wordt dat *Geef ik jou een boek?*, in het Engels *Do I give you a book?* en in het Duits *Gebe ich dir ein Buch?*

Als je in het Nederlands of het Duits een ja-nee-vraagzin maakt, dan hoef je daar dus eigenlijk niet veel voor te doen. Je verschuift de persoonsvorm naar de tweede plaats in de zin, zoals je dat gewend bent van hoofdzinnen, en je bent eigenlijk al klaar. Je vraag begint dus met een persoonsvorm, gevolgd door een onderwerp en eventueel ook een lijdend en meewerkend voorwerp. Het enige verschil met Nederlandse en Duitse hoofdzinnen en vraagzinnen waarin een argument wordt bevraagd is dus dat de eerste plaats niet ingevuld wordt.

In het Engels maak je bij ja-nee-vraagzinnen gebruik van een vorm van *to do* zoals je al kon zien. De rest van de zin blijft in de originele SVO-volgorde staan die we kennen van Engelse hoofdzinnen. Je vraag begint in het Engels dus met een vorm van *to-do* gevolgd door het onderwerp en eventueel ook een lijdend en meewerkend voorwerp. Ook voor dit type vraagzinnen kun je gebruik maken van een hulpwerkwoord als *will* in plaats van *to do*. Je krijgt dan: *Will I give you a book?* Ook in dat geval blijft de rest van de zin in de originele SVO-volgorde staan die we kennen van Engelse hoofdzinnen.

Tot zover deze video over de woordvolgorde in twee typen vraagzinnen. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat er twee typen vraagzinnen bestaan: *vraagzinnen waarin een argument wordt bevraagd* en *ja-nee vraagzinnen* die met ja of nee beantwoord kunnen worden. Bovendien hebben we gezien dat de drie talen dezelfde woordvolgorde aanhouden in vraagzinnen waarin een subject bevraagd wordt, namelijk: ‘vraagwoord-V-O’. Daarnaast hebben we gezien dat de Engelse woordvolgorde van vraagzinnen waarin een object bevraagd wordt van de Nederlandse en Duitse verschilt. Waar het Nederlands en het Duits ‘vraagwoord - V - {SO}’ gebruiken, gebruikt het Engels: ‘vraagwoord - *to do* - {SVO}’ of ‘vraagwoord - hulpwerkwoord - {SVO}’. Ook hebben we gezien dat de Engelse woordvolgorde van de Nederlandse en Duitse verschilt als het gaat om ja-nee-vraagzinnen. Waar het Nederlands en het Duits ‘V - {SO}’ gebruiken, gebruikt het Engels: ‘*to do* - {SVO}’ of ‘hulpwerkwoord - {SVO}’.

Nu je weet hoe de woordvolgorde in de twee typen vraagzinnen in elkaar zit, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. Je hebt nu alle filmpjes bij het concept woordvolgorde gezien. In de volgende video's gaan we ons richten op een nieuw concept: ‘congruentie’. Let's Clap!

3. Congruentie

3.1 Inleiding

In deze lessenserie behandelen we het Nederlands in contrast met het Engels en het Duits. Deze talen behoren tot dezelfde taalfamilie en kennen daardoor veel overeenkomsten, maar natuurlijk zijn er ook aspecten waarin ze van elkaar verschillen.

Hoewel het analyseren van talen rommelig kan zijn, willen we je graag laten zien dat je met kennis van concepten als ‘grammaticale functie’, ‘woordvolgorde’ en ‘congruentie’ verder komt dan met ezelsbruggetjes. We leggen dan ook de nadruk op het ‘waarom’ achter elk concept, waarmee we hopen dat je een diepere verwerking van het taalsysteem en taalgebruik bereikt, die beter aansluit bij wat je intuïtief al weet. Zo leer je dat er soms meerdere goede analyses van dezelfde zin bestaan en dat de context je kan helpen om het optimale antwoord te bepalen.

Om inzicht te krijgen in de overeenkomsten en verschillen tussen talen, zullen we in deze video daarom steeds de Nederlandse voorbeelden vergelijken met de Engelse en Duitse vertalingen ervan. Let’s Clap!

In deze video zal je meer te weten komen over het concept ‘congruentie’. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst terug op de vorige serie video’s over woordvolgorde. Daarin zagen we dat woordvolgorde in het Nederlands, Engels en Duits wordt gebruikt om grammaticale relaties uit te drukken. In eerste instantie lijkt de woordvolgorde van alle drie de talen hetzelfde, namelijk onderwerp – werkwoordelijk gezegde – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp. Maar wanneer we bijvoorbeeld een bijwoordelijke bepaling toevoegen, zien we dat de Nederlandse en Duits woordvolgorde wel degelijk van de Engelse verschilt. De persoonsvorm verschuift in de Nederlandse en Duitse mededelende hoofdzinnen namelijk altijd naar de tweede plaats, terwijl deze in het Engels direct volgt op het onderwerp en zo dus bijvoorbeeld ook op een derde plaats terecht kan komen.

De woordvolgorde in Engelse bijzinnen verschilt ook van die in het Nederlands en Duits. De Engelse woordvolgorde blijft namelijk gelijk aan die in hoofdzinnen: onderwerp – werkwoordelijk gezegde – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp. In het Nederlands en Duits wijkt de woordvolgorde in bijzinnen juist af van die in hoofdzinnen en blijft het werkwoordelijk gezegde

achterin de zin staan. De volgorde in bijzinnen is in deze talen: onderwerp – meewerkend voorwerp – lijdend voorwerp – werkwoordelijk gezegde. Het is dus belangrijk dat je de woordvolgorde per deelzin bekijkt.

We weten nu dat de standaardwoordvolgorde van het Engels SVO is en van het Nederlands en Duits SOV, terwijl je op basis van hoofdzinnen wellicht zou kunnen denken dat het alledrie SVO-talen zijn. Inmiddels weten we dat dat komt door twee verplaatsingsregels die we moeten toepassen in Nederlandse en Duitse hoofdzinnen. De persoonsvorm verplaatst daarbij naar plaats twee en dat wat je wil benadrukken naar plaats één. Aan de woordvolgorde van Nederlandse en Duitse bijzinnen kunnen we wel direct zien dat het SOV-talen zijn. Bij dit type zinnen worden de verplaatsingsregels niet toegepast.

Vervolgens zagen we dat werkwoordelijke gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een infinitief in het Engels en het Duits slechts één grammaticaal correcte volgorde kennen, waar in het Nederlands beide volgordes toegestaan zijn. Overigens geldt dit ook voor werkwoordelijke gezegdes bestaande uit een persoonsvorm en een voltooid deelwoord. In het Nederlands zijn beide volgordes grammaticaal correct, terwijl het Engels en het Duits slechts één grammaticaal correcte volgorde kennen.

In de laatste video zagen we dat er twee typen vraagzinnen bestaan. Vraagzinnen waarin een argument, bepaling of deel van een woordgroep wordt bevraagd en ja-nee vraagzinnen die met ja of nee beantwoord kunnen worden. Elk van die vraagzinnen heeft een eigen volgorde. In vraagzinnen waarin een onderwerp bevraagd wordt, houden de drie talen dezelfde woordvolgorde aan, namelijk: ‘vraagwoord-V-O’. In vraagzinnen waarin een lijdend of meewerkend voorwerp bevraagd wordt, kennen het Nederlands en het Duits de volgorde ‘vraagwoord - V - {SO}’, waar het Engels de volgorde ‘vraagwoord - *to do* - {SVO}’ of ‘vraagwoord - hulpwerkwoord - {SVO}’ kent. De woordvolgorde van Engelse ja-nee vraagzinnen verschilt ook van de Nederlandse en Engelse. Waar het Nederlands en het Duits ‘V - {SO}’ gebruiken, gebruikt het Engels: ‘*to do* - {SVO}’ of ‘hulpwerkwoord - {SVO}’.

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met het concept ‘congruentie’. Je hebt ze vast wel eens voorbij zien komen. Met de wind in de rug en een kaart op het stuur fietsen ze heel

Nederland door: *ANWB-stelletjes*. Ze dragen vaak dezelfde kleding en zijn dol op fietsen met een kaart op het stuur. Oh, en het liefst ook een regenjas in dezelfde kleur om elkaar snel en gemakkelijk te kunnen herkennen. Precies dát vormt de basis van het concept congruentie.

Congruentie is namelijk een vormovereenkomst tussen woorden en/of woordgroepen die grammaticaal met elkaar verbonden zijn. De meest bekende variant is congruentie tussen het onderwerp en de persoonsvorm. Trekt een onderwerp als het ware een blauwe regenjas aan, dan doet de persoonsvorm dat ook! Kijk maar eens naar de volgende twee zinnen. In *Hij schuilt voor de regen* zie je dat het onderwerp *hij* en de persoonsvorm *schuilt* dezelfde regenjas hebben aangetrokken. Die jas zorgt ervoor dat de vorm van deze zinsdelen overeenkomt en koppelt er de eigenschappen persoon en getal aan. In dit geval de eigenschappen 3^e persoon en enkelvoud. In *We schuilen voor de regen* heeft het onderwerp *We* juist een rode regenjas aangetrokken. En de persoonsvorm? Die doet weer lekker mee! In dit geval worden de eigenschappen 1^e persoon en meervoud aan de zinsdelen gekoppeld. Aan de vormeigenschappen is dus steeds te zien welke zinsdelen bij elkaar horen. Bovendien vertelt de vorm hoe je de woorden moet interpreteren!

In sommige talen, zoals bijvoorbeeld het Frans, kan er nog een derde eigenschap gekoppeld worden aan een werkwoord en dat is de eigenschap geslacht. Kijk maar eens naar de vorm van het voltooid deelwoord in deze twee Franse zinnen. Zoals je ziet wordt het vrouwelijke geslacht van het onderwerp ook op het voltooid deelwoord zichtbaar gemaakt door er een extra ‘-e’ aan vast te plakken. Merk op dat het geslacht van het onderwerp in het Nederlands, het Engels en het Duits niet te zien is aan het voltooid deelwoord.

Congruentie tussen een onderwerp en een persoonsvorm is overigens niet in alle talen vanzelfsprekend. Kijk bijvoorbeeld maar eens naar het volgende overzicht met betrekking tot het Afrikaans. Zoals je ziet wordt er steeds maar één werkwoordsvorm gebruikt voor alle personen in tegenstelling tot het Nederlands, het Engels en het Duits. Hierdoor is het onderwerp in het Afrikaans te allen tijde nodig om eigenschappen als *persoon* en *getal* zichtbaar te kunnen maken.

Er zijn ook talen waarin juist wél alle eigenschappen op de persoonsvorm kunnen worden weergegeven. Het onderwerp is daarmee eigenlijk overbodig geworden. Deze talen noemen we ‘prodop-talen’. Ze hebben voor elke persoon een unieke werkwoordsvorm. Het Nederlands, het

Engels en het Duits kennen daarvoor te veel identieke werkwoordsvormen. Wanneer we het onderwerp in deze talen weg zouden laten, zou het onduidelijk worden wat we precies bedoelen. Met het enkelvoudige *werkt* kan je bijvoorbeeld bedoelen dat jij werkt, maar ook dat juist hij, zij of het werkt. Verwarrend dus!

Een voorbeeld van zo'n prodrop-taal die wél voor elke persoon een aparte vorm kent, is het Spaans. In deze taal geeft elke werkwoordsvorm informatie over het bijbehorende onderwerp. Het zit er als het ware in opgesloten. In het Spaans kan het onderwerp daarom wél weggelaten worden zonder dat dat begripsverwarring oplevert. Zoals je ziet verschillen het Afrikaans en het Spaans op dit gebied enorm! Het Nederlands, het Engels en het Duits zitten daar tussenin, met zowel unieke als identieke werkwoordsvormen.

Gelukkig zijn we gewend om er een onderwerp bij te zetten! Maar wat als het onderwerp uit een woordgroep bestaat waarin enkel- en meervoud gecombineerd worden? In dat geval richt de persoonsvorm zich naar de kern van die woordgroep. Kijk maar eens naar de volgende zinnen. We bouwen het langzaam op. Eerst een zin zoals we die al eerder zagen. Hierin congrueert de persoonsvorm *teken* met het onderwerp *ik*. We zullen het onderwerp vetgedrukt maken om dat te benadrukken. In de tweede variant zien we dat de persoonsvorm *tekenen* congrueert met de kern van de woordgroep *de leerlingen* die gevormd wordt door het zelfstandig naamwoord *leerlingen*. Die kern maken we ook vetgedrukt.

De kern van de reeds genoemde woordgroepen lag nogal voor de hand, maar soms is het niet meteen duidelijk welk deel van een woordgroep de kern vormt. Een voorbeeld daarvan zien we in de derde Nederlandse zin. In principe kun je hierbij beargumenteren dat *de groep* de kern vormt van de woordgroep *de groep leerlingen*, maar je zou ook prima kunnen beargumenteren dat juist *leerlingen* de kern vormt. Aan de vorm van de persoonsvorm kunnen we in dit geval zien dat er in dit geval congruentie heeft plaatsgevonden met het enkelvoudige *de groep*.

Je zou deze zin bijvoorbeeld kunnen gebruiken als je wil benadrukken dat de leerlingen als groep samen één tekening hebben gemaakt van een zon. Het is echter ook mogelijk om juist te benadrukken dat de leerlingen elk individueel een tekening van een zon hebben gemaakt. In dat geval

is het logischer dat de kern gevormd wordt door *leerlingen* en wordt de persoonsvorm *tekenen*, zoals je hier ziet.

Het verschil met *De leerlingen tekenen een zon* is dan dat ze het nu waarschijnlijk allemaal tegelijkertijd hebben gedaan, nadat ze die opdracht als groep hebben gekregen. Merk op dat de vorm van de persoonsvorm afhankelijk is van de eigenschappen van de kern. Wanneer de kern bijvoorbeeld enkelvoudig is, is de persoonsvorm dat ook.

In het Engels is het ook in deze voorbeeldzin wél duidelijk te zien wat de kern van de woordgroep is. De toevoeging *of* maakt duidelijk dat het onderwerp *the group* is en dat die groep bestaat uit studenten. Het Duits markeert de kern van de woordgroep *die Gruppe* met de 1e naamval, de onderwerpsvorm, terwijl *der Schüler* de tweede naamval krijgt. Ook daarmee is het duidelijk welk deel van de woordgroep de kern van het onderwerp vormt.

Op deze regel bestaat een uitzondering met betrekking tot naamwoordelijke gezegdes. In zinnen met een naamwoordelijk gezegde congrueert de persoonsvorm in het Nederlands en het Duits niet met het onderwerp, maar met het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde. Kijk maar eens naar deze zinnen. Hoewel het onderwerp het enkelvoudige *het* of *dat* is, gebruiken we in beide zinnen toch de meervoudige persoonsvorm *zijn*. Dat komt doordat *het* en *dat* verwijzen naar het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde. De persoonsvorm congrueert in het eerste geval met het meervoudige *John en Peter* en in het tweede geval met het meervoudige *die jongens daar*. In het Duits zien we hetzelfde gebeuren, maar in het Engels levert dit grammaticaal incorrecte zinnen op. Opletten geblazen dus!

Tot zover deze video over het concept congruentie. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat congruentie wordt gebruikt om je te laten zien welke zinsdelen er bij elkaar horen en hoe die samenhang geïnterpreteerd moet worden. We maakten daarbij de vergelijking met ANWB-stelletjes en hun gekleurde jassen.

De meest bekende vorm van congruentie die we bespraken is die tussen het onderwerp en de persoonsvorm, waarbij de persoonsvorm in het Nederlands, Engels en Duits de talige vormeigenschappen persoon, getal van het onderwerp overneemt. We zagen dat sommige talen, zoals

het Frans, ook de eigenschap geslacht markeren met een unieke vorm. Bovendien hebben we gezien dat de persoonsvorm en het onderwerp in sommige talen, zoals het Afrikaans, helemaal niet congrueren. Aan de vorm van de persoonsvorm is in die gevallen niet te zien om welke persoon het gaat. In ‘prodrop-talen’, zoals het Spaans, kent de persoonsvorm voor elke persoon een unieke vorm, waardoor het onderwerp zonder probleem weggelaten kan worden. Het Nederlands, Engels en Duits kennen zowel identieke, als unieke vormen. Je kunt het onderwerp in deze talen dus maar beter niet weglaten. Dat levert alleen maar onnodige verwarring op!

Ook hebben we gezien dat de persoonsvorm zich naar de kern van het onderwerp richt, wanneer dat zinsdeel uit een woordgroep bestaat. Soms is het meteen duidelijk wat de kern van die woordgroep is en soms hangt dat af van de context van je zin. De vorm van de persoonsvorm kan ons daar meer informatie over geven en dat helpt bij het interpreteren van dit type zinnen! Voor zinnen met een naamwoordelijke gezegde maken het Nederlands en Duits een uitzondering. Hierbij congrueert de persoonsvorm niet met het onderwerp, maar juist met het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde. Hierbij is de context van de zin dus heel belangrijk!

Nu je weet wat het concept congruentie inhoudt, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. In de volgende video gaan we ons richten op minder bekende vormen van congruentie. Let's Clap!

3.2 Minder bekende vormen van congruentie

In deze video zul je meer leren over de congruentie van zelfstandige naamwoorden met lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden. Maar voordat we daarmee beginnen, blikken we eerst terug op de vorige video. Daarin hebben we gezien dat congruentie wordt gebruikt om je te laten zien welke zinslementen er bij elkaar horen en hoe die samenhang geïnterpreteerd moet worden. We maakten daarbij de vergelijking met ANWB-stelletjes en hun gekleurde jassen. Trekt het ene zinsdeel als het ware een blauwe jas aan, dan doet het zinsdeel dat ermee congrueert dat ook.

De meest bekende vorm van congruentie die we bespraken is die tussen het onderwerp en de persoonsvorm, waarbij de persoonsvorm in het Nederlands, Engels en Duits de talige vormeigenschappen persoon en getal van het onderwerp overneemt. We zagen dat sommige talen, zoals het Frans, ook de eigenschap geslacht markeren met een unieke vorm. Bovendien hebben we gezien dat de persoonsvorm en het onderwerp in sommige talen, zoals het Afrikaans, helemaal niet congrueren. Aan de vorm van de persoonsvorm is in die gevallen niet te zien om welke persoon het gaat. In 'prodop-talen', zoals het Spaans, kent de persoonsvorm voor elke persoon een unieke vorm, waardoor het onderwerp zonder probleem weggelaten kan worden. Het Nederlands, Engels en Duits kennen zowel identieke, als unieke vormen. Je kunt het onderwerp in deze talen dus maar beter niet weglaten. Dat levert alleen maar onnodige verwarring op!

Ook hebben we gezien dat de persoonsvorm zich naar de kern van het onderwerp richt, wanneer dat zinsdeel uit een woordgroep bestaat. Soms is het meteen duidelijk wat de kern van die woordgroep is en soms hangt dat af van de context van je zin. De vorm van de persoonsvorm kan ons daar meer informatie over geven en dat helpt bij het interpreteren van dit type zinnen! Voor zinnen met een naamwoordelijke gezegde maken het Nederlands en Duits een uitzondering. Hierbij congrueert de persoonsvorm niet met het onderwerp, maar juist met het naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde. Hierbij is de context van de zin dus heel belangrijk!

Nu we die kennis hebben opgefrist, kunnen we verder met de congruentie van zelfstandige naamwoorden met lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden. Deze vormen van congruentie zijn minder bekend dan de congruentie tussen een onderwerp en een persoonsvorm, maar weet dus dat ook lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden kunnen congrueren. Enig idee welke talige kenmerken ze kunnen overnemen van het zelfstandig naamwoord? Om maar meteen tot de kern te komen, het zijn er drie: getal, geslacht en bepaaldheid. Laten we eens kijken hoe deze eigenschappen zich in het Nederlands, Engels en Duits gedragen.

De eerste eigenschap die kan worden overgedragen is 'getal'. Zelfstandige naamwoorden in alle drie de talen *enkelvoudig* of *meervoudig* zijn. Zoals je kunt zien, bestaan er verschillende manieren om meervoud te vormen.

De tweede eigenschap die kan worden overgedragen is ‘geslacht’. Zoals je hier kunt zien, kunnen zelfstandige naamwoorden in het Nederlands en het Duits mannelijk, vrouwelijk of onzijdig zijn, waar Engelse zelfstandige naamwoorden überhaupt geen geslacht kennen. Let wel op! We hebben het hier over het grammaticaal geslacht van een woord en in sommige gevallen verschilt dit van het semantisch, ofwel het biologisch geslacht. Het grammaticaal geslacht van *het meisje* is bijvoorbeeld onzijdig, terwijl het semantisch vrouwelijk is. Goed dus om je te realiseren dat we bij de congruentie tussen een zelfstandig naamwoord en een lidwoord uitsluitend kijken naar het grammaticaal woordgeslacht. Zo zeg je in alle drie de talen: *Het meisje wil haar angst overwinnen* en dus niet *Het meisje wil zijn angst overwinnen*. Terwijl je dat laatste vanwege het onzijdige woordgeslacht van *het meisje* wel zou verwachten. Opletten geblazen dus!

De derde eigenschap die kan worden overgedragen is ‘bepaaldheid’. Zelfstandige naamwoorden kunnen in alle drie de talen bepaald of onbepaald zijn. Als je een specifiek zelfstandig naamwoord bedoelt, gebruik je de bepaalde variant: *de man*. Als het bijvoorbeeld niet uitmaakt welk specifieke geval je bedoelt, gebruik je juist de onbepaalde variant: *een man*. Alle drie de talen markeren deze eigenschap op het lidwoord. Je kunt dus aan een zelfstandig naamwoord alleen niet zien of het de bepaalde of onbepaalde variant betreft.

Overigens is het goed om te weten dat het niet vanzelfsprekend is dat zelfstandige naamwoorden in elke taal deze eigenschappen overdragen. Zo kennen Japanse zelfstandige naamwoorden bijvoorbeeld geen geslacht en geen verschil tussen enkelvoud en meervoud!

Nu je meer weet over de talige eigenschappen die zelfstandige naamwoorden kunnen overdragen, kunnen we inzoomen op de congruentie tussen een lidwoord en een zelfstandig naamwoord in de drie talen. In het Nederlands en het Duits worden de eigenschappen getal, geslacht en bepaaldheid allemaal overgedragen op het lidwoord. In het Engels uitsluitend de eigenschappen getal en bepaaldheid.

Getal. De eigenschap getal zorgt er bij onbepaalde zelfstandig naamwoorden in alle drie de talen voor dat het lidwoord verdwijnt. *Een man* wordt *mannen* en niet *een mannen* of iets dergelijks.

Geslacht en bepaaldheid. De eigenschappen geslacht en bepaaldheid leveren in het enkelvoud in het Nederlands *de* op voor bepaalde mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden en *het*

voor bepaalde onzijdige zelfstandige naamwoorden, in het Engels in alle gevallen *the*, en in het Duits voor elk geslacht een unieke vorm die afhankelijk van de naamval nog vervoegd wordt. Zoals je hier ziet krijgt de mannelijke variant in de eerste naamval het lidwoord *der*, de vrouwelijke variant *die* en de onzijdige variant *das*. Bepaalde, meervoudige zelfstandige naamwoorden krijgen in alle drie de talen hetzelfde lidwoord, daarbij maakt het geslacht niet uit. In het Nederlands *de*, in het Engels *the* en in het Duits *die*. Voor onbepaalde zelfstandig naamwoorden in het enkelvoud kent het Nederlands het lidwoord *een*, het Engels *a* of *an* afhankelijk van het woord dat op het lidwoord volgt, en het Duits *ein*, *eine*, *eines*, *einer*, *einem* of *einen*. Alleen het Duits maakt daarbij onderscheid op basis van grammaticaal woordgeslacht. Zoals al eerder gezegd vervalt het lidwoord bij onbepaalde zelfstandig naamwoorden in het meervoud, daar hoeven we het verder dus niet over te hebben.

Naast lidwoorden kunnen ook bijvoeglijke naamwoorden met een zelfstandig naamwoord congrueren. In het Nederlands en het Duits worden daarbij de eigenschappen getal, geslacht en bepaaldheid overgedragen en in het Engels congrueert een bijvoeglijk naamwoord überhaupt niet.

In het Nederlands krijgen bijna alle bijvoeglijke naamwoorden die voorafgaan aan een zelfstandig naamwoord een extra -e. De enige uitzondering hierop zijn onbepaalde, enkelvoudige, onzijdige zelfstandige naamwoorden. *Een slimme kind* is natuurlijk onjuist, dus dat wordt *een slim kind*. In het Duits congrueert het bijvoeglijk naamwoord met de eigenschappen getal, geslacht en bepaaldheid. Zo kent het bijvoeglijk naamwoord bij onbepaalde, enkelvoudige zelfstandige naamwoorden bijvoorbeeld voor elk geslacht een unieke vorm.

Bijvoeglijk naamwoorden die niet direct voorafgaan aan het zelfstandig naamwoord waar ze bij horen, congrueren in geen van de drie talen. Kijk maar eens naar de volgende voorbeeldzinnen: *De toren is hoog* en *Hoog is de toren*. De vorm van het bijvoeglijk naamwoord blijft hierin onveranderd. Merk op dat diezelfde bijvoeglijke naamwoorden in het Nederlands en het Duits wél congrueren wanneer ze vooraf gaan aan een zelfstandig naamwoord. In dat geval krijg je bijvoorbeeld *de hoge toren* en wordt er in het Nederlands dus weer een extra -e aan toegevoegd.

We sluiten deze video af met betrekkelijke voornaamwoorden, maar wat zijn dat eigenlijk? Betrekkelijke voornaamwoorden zijn woorden waarmee je zinnen kunt verbinden. De zin die ze inleiden heet een betrekkelijke bijzin. Laten we daar eens een voorbeeld van bekijken. We zien hier

twee zinnen: *De meisjes vergaten te ontbijten* en *De meisjes moesten al vroeg op school zijn*. Wanneer je deze zinnen aan elkaar verbindt, krijg je: *De meisjes, die al vroeg op school moesten zijn, vergaten te ontbijten* of *De meisjes, die vergaten te ontbijten, moesten al vroeg op school zijn*. Het gedeelte dat ingeleid wordt door het betrekkelijke voornaamwoord *die* vormt in beide gevallen de betrekkelijke bijzin. Het congrueert met de zelfstandig naamwoordgroep *de meisjes*. We noemen dit zinsdeel het *antecedent*. Dat is in het algemeen het woord, de woordgroep of de zin waarnaar wordt verwezen.

Wanneer we dit antecedent veranderen in het enkelvoudige *het meisje*, verandert in het Nederlands het betrekkelijke voornaamwoord *die* in *dat*, in het Engels verandert er niks en in het Duits verandert *die* in *das*. Zie je wel? Hoewel betrekkelijke voornaamwoorden congrueren met het antecedent in de hoofdzin, congrueren ze met de grammaticale relatie in de bijzin.

Laten we hiervoor even inzoomen op twee Duitse zinnen: *Der Mann, der dorthin geht, ist nicht schnell* en *Der Mann, den ich sehe, ist nicht schnell*. In beide voorbeeldzinnen congrueert het betrekkelijk voornaamwoord met het mannelijke antecedent *der Mann* in de hoofdzin. Toch staat er in het ene geval *der* en in het andere geval *den*. Hoe zit dat dan? Dat komt doordat de grammaticale relatie van deze woorden in de bijzin verschilt. In de eerste zin gaat het betrekkelijk voornaamwoord de grammaticale relatie aan van onderwerp. Daar past de eerste naamval *der* bij. In de tweede zin gaat het betrekkelijk voornaamwoord de grammaticale relatie aan van lijdend voorwerp. Hiervoor gebruikt het Duits de 4e naamval, vandaar dat hier *den* gebruikt wordt.

Goed. Nu kunnen we gaan kijken naar de eigenschappen die het zelfstandig naamwoord overdraagt op het betrekkelijk voornaamwoord als er sprake is van congruentie. In het Nederlands congrueert het betrekkelijk voornaamwoord met het getal en het geslacht van zijn antecedent. Ook zijn er verschillende vormen van het betrekkelijk voornaamwoord voor de verschillende grammaticale relaties die het voornaamwoord aan kan gaan in de betrekkelijke bijzin. Zo kunnen *die* en *dat* bijvoorbeeld de relatie van onderwerp of lijdend voorwerp aangaan.

In het Engels wordt er niet gekeken naar het geslacht of getal van het antecedent. Er wordt alleen een onderscheid gemaakt tussen personen en zaken. Enkelvoud of meervoud maakt daarbij niet uit. De basisregel is dat personen *who* en zaken *which* als betrekkelijk voornaamwoord krijgen, maar

er bestaan nog meer mogelijkheden. Zo kent het Engels *whose* voor bezitsrelaties en kunnen *who* en *which* in sommige gevallen vervangen worden door *that*.

In het Duits congrueert het betrekkelijk voornaamwoord net als in het Nederlands met het antecedent in geslacht en getal. Ook heeft het verschillende vormen voor iedere grammaticale relatie die het betrekkelijk voornaamwoord in de betrekkelijke bijzin aangaat. Het Duits kent hierbij meer unieke vormen dan het Nederlands en Engels.

Samenvattend kunnen we stellen dat er meer overeenkomsten dan verschillen bestaan. Zo hebben alle drie de talen een systeem voor personen en een systeem voor dingen, waarbij het betrekkelijk voornaamwoord altijd congrueert met het antecedent in de hoofdzin en de grammaticale relatie in de bijzin.

Tot zover deze video over minder bekende vormen van congruentie. We zetten de belangrijkste informatie nog even voor je op een rijtje. In deze video hebben we gezien dat zelfstandige naamwoorden kunnen congrueren met lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden. Daarnaast hebben we gezien dat bij congruentie tussen een lidwoord en een zelfstandig naamwoord in het Nederlands en het Duits de eigenschappen getal, geslacht en bepaaldheid worden overgedragen en in het Engels uitsluitend de eigenschap bepaaldheid. Bij congruentie tussen een bijvoeglijk en een zelfstandig naamwoord in het Nederlands en het Duits de eigenschappen getal, geslacht en bepaaldheid worden overgedragen en bijvoeglijke naamwoorden in het Engels überhaupt niet congrueren. En dat er bij congruentie tussen een betrekkelijk voornaamwoord en een zelfstandig naamwoord in alle drie de talen een systeem voor personen en een systeem voor dingen bestaat waarbij het betrekkelijk voornaamwoord altijd congrueert met het antecedent in de hoofdzin en de grammaticale relatie in de bijzin.

Nu je weet wat de congruentie van zelfstandige naamwoorden met lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden inhoudt, kun je deze kennis gaan toepassen in de opgaven. Je hebt nu alle video's bij het concept congruentie gezien. Let's Clap!

Bijlage S4

Exploratieve factoranalyses in de ontwerp-, ontwikkel- en evaluatiefase

Tabel S6

Oblique rotatie van de exploratieve factoranalyse in de ontwerpfase

Na het volgen van [X] kan ik concluderen dat ...	(Voormeting)			(Nameting)		
	de grammaticaleslessen in de onderbouw			CLAP		
	Motivatie	Consistentie	Relevantie	Motivatie	Consistentie	Relevantie
1. ... ik de behandelde grammaticale functies ¹ kan herkennen.	.78			.67		
2. ... ik de behandelde grammaticale functies ⁴ zelfstandig kon verwerken.	.82			.98		
3. ... ik me met deze lessen serieus genomen voelde.	.80			.74		
4. ... de lessen een duidelijke structuur hadden.		.88			.90	
5. ... ik de inhoud van de lessen nuttig vind.			.75			.92
6. ... de behandelde grammaticale functies ⁴ te moeilijk zijn voor mij.*	.73			.99		
7. ... ik extra hulp van mijn docent had willen hebben bij het verwerken van de behandelde grammaticale functies ⁴ .*	.75			.70		
8. ... ik deze lessen fijn vond.	.83			.64		
9. ... de lessen helder waren opgebouwd.		.90			.98	
10. ... ik de inhoud van de lessen vaak ga gebruiken.			.84			.90
Percentage verklaarde variantie	37.7	24.4	11.7	47.3	18.1	13.5

* Deze items zijn omgepooled.

¹ De behandelde grammaticale functies zijn: *het werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde, het onderwerp, het lijdend voorwerp, het meewerkend voorwerp en de bijvoeglijke en bijwoordelijke bepaling.*

Tabel S7

Oblique rotatie van de exploratieve factoranalyse in de ontwikkelfase

	Leerdoelen	Lesinhoud	Website	Animaties	Meerkeuzevragen	Open vragen	Voorbeelden	Tijd	Toetsing
1. De leerdoelen van de lessen waren onduidelijk.*	.83								
2. De leerdoelen sloten goed aan bij mijn voorkennis	.94								
3. De leerdoelen van de lessen waren nuttig voor zowel Nederlands, Engels als Duits.	.88								
4. De leerdoelen van de lessen droegen bij aan de doelen van de gehele lessenserie.	.90								
5. De leerdoelen van de lessen hadden letterlijk gecommuniceerd moeten worden.*	.85								
6. De inhoud van de lessenserie was te moeilijk.*		.79							
7. De inhoud van de lessenserie hielp om de overeenkomsten tussen Nederlands, Engels en Duits te begrijpen.		.96							
8. De inhoud van de lessenserie hielp om de verschillen tussen Nederlands, Engels en Duits te begrijpen.		.83							
9. De inhoud van de lessenserie was me al bekend. Ik heb niks nieuws geleerd.*		.89							
10. De inhoud van de lessenserie was goed zelfstandig te verwerken.		.81							
11. De website was onoverzichtelijk.*			.84						
12. Het was duidelijk waar de website voor staat en wat je er kunt doen/vinden.			.76						
13. De website had een betrouwbare, professionele en verzorgde uitstraling.			.86						
14. De website had voor elke pagina een heldere en consistente huisstijl.			.81						
15. De website kon de hoeveelheid bezoekers goed aan en vertraagde niet.			.73						
16. De animaties duurden te lang.*				.92					
17. Het spreektempo van de voice-over was te snel.*				.81					

18. De verhouding tussen beeld en tekst in de animaties werkte prettig.	.58
19. Het gebruik van kleur en typografie in de animaties werkte verhelderend.	.84
20. Het was fijner geweest om de animaties klassikaal te bekijken.*	.84
21. De meerkeuzevragen waren te moeilijk.*	.81
22. Er waren te veel meerkeuzevragen bij elke les.*	.92
23. De feedback op de meerkeuzevragen gaf inzicht in wat ik al wel/nog niet wist.	.89
24. De feedback op de meerkeuzevragen hielp me de stof nog beter te begrijpen.	.80
25. De keuze om in duo's of alleen te werken aan de meerkeuzevragen was fijn.	.83
26. De open vragen waren te moeilijk.*	.74
27. Er waren te veel open vragen bij elke les.*	.83
28. De antwoordbladen bij de open vragen gaven inzicht in wat ik al wel/nog niet wist	.84
29. De antwoordbladen bij de open vragen hielpen me de stof nog beter te begrijpen.	.81
30. De keuze om in duo's of alleen te werken aan de open vragen was fijn.	.82
31. De voorbeelden in de animaties waren goed gekozen.	.83
32. De voorbeelden in de open vragen waren goed gekozen.	.83
33. Het gebruik van meerdere talen bij de voorbeelden werkte verhelderend.	.54
34. De voorbeelden in de animaties flitsten te snel voorbij.*	.78
35. De voorbeelden in de animaties waren voor alle drie de talen goed te volgen.	.85
36. Er was te weinig tijd om de animaties te bekijken.*	.82
37. Er zat voldoende continuïteit in de lessen.	.69
38. Er was voldoende tijd om de meerkeuzevragen te kunnen maken.	.54
39. Er was voldoende tijd om de open vragen te kunnen maken.	.93

40. Er was voldoende tijd om de toetsen te kunnen maken.										.91
41. De toetsen waren zinvol.										.46
42. De toetsen waren te moeilijk.*										.46
43. Het was fijn dat we de toetsen digitaal konden maken.										.54
44. De opmaak van de toetsen was overzichtelijk.										.42
45. Het was duidelijk wat we bij elke vraag in de toets moesten doen.										.46
Percentage verklaarde variantie	4.1	2.7	10.8	8.8	7.3	6.0	9.6	4.8	23.8	

* Deze items zijn omgepooled.

Tabel S8

Oblique rotatie van de exploratieve factoranalyse van de motivatiescores in de evaluatiefase

Bij dit schoolvak span ik me in voor grammatica...	(Voormeting)												(Nameting)											
	voorafgaand aan CLAP2												direct na het volgen van CLAP2											
	Intrinsieke motivatie			Geïdentificeerde motivatie			Extrinsieke motivatie			Amotivatie			Intrinsieke motivatie			Geïdentificeerde motivatie			Extrinsieke motivatie			Amotivatie		
	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU
1. ...omdat ik denk dat het interessant is.	.79	.73	.87										.82	.84	.87									
2. ...omdat het voor mijn eigen bestwil is.				.74	.76	.65										.68	.83	.67						
3. ...omdat het van me verwacht wordt.							.79	.64	.80										.81	.79	.75			
4. ...en daar zullen goede redenen voor zijn, maar persoonlijk zie ik ze niet.*										.76	.80	.80										.77	.76	.78
5. ...omdat ik denk dat dit leuk is.	.88	.92	.88										.89	.89	.86									
6. ...omdat ik denk dat het goed voor me is.				.69	.81	.78										.83	.84	.79						
7. ...omdat het iets is dat ik moet doen.							.80	.68	.79										.82	.80	.77			
8. ...maar ik weet niet zeker of het de moeite waard is.*										.77	.80	.73										.77	.77	.75

9. ...omdat het werken hieraan leuk is.	.90	.97	.86										.90	.94	.82									
10. ...omdat ik het zelf besloten heb.				.71	.77	.90										.83	.69	.88						
11. ...omdat ik geen keuze heb.							.61	.80	.80										.84	.86	.79			
12. ...maar ik zie niet wat het mij oplevert.*										.77	.75	.74									.76	.81	.75	
13. ...omdat ik me goed voel als ik hieraan werk.	.80	.67	.79										.87	.84	.91									
14. ...omdat ik denk dat het belangrijk voor me is.				.84	.76	.89										.78	.66	.88						
15. ...omdat ik het gevoel heb dat ik dit moet doen.							.69	.74	.81										.83	.84	.80			
16. ...maar ik weet niet zeker of het goed is om hiermee door te gaan.*										.67	.60	.64									.75	.72	.65	
Percentage verklaarde variantie	24.6	25.7	23.7	9.1	8.3	12.1	17.7	16.3	16.0	11.3	13.2	13.3	27.2	25.3	23.4	8.1	8.1	12.1	19.5	21.0	16.0	16.0	15.0	13.3

* Deze items zijn omgepoold.

Tabel S9

Oblique rotatie van de exploratieve factoranalyse van de bewustetaalvaardigheidsscores in de evaluatiefase

	M1			M2			M3											
	Taalbewustzijn			Taalvaardigheid			Taalbewustzijn			Taalvaardigheid								
	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU	NL	EN	DU			
1. De grammaticaliteit van vijf zinnen beoordelen.				.84	.82	.83				.79	.92	.83				.76	.92	.88
2. Van een grammaticaal incorrecte zin uitleggen...																		
a) ...waarom hij incorrect is.	.85	.83	.95				.85	.91	.94				.91	.76	.85			
b) ...hoe hij verbeterd kan worden.				.84	.81	.79				.78	.62	.72				.75	.62	.83
3. De juistheid van vier grammaticale relaties bij een correcte zin beoordelen.				.88	.90	.88				.76	.82	.77				.94	.71	.89
4. Van twee incorrecte grammaticale relaties bij een correcte zin uitleggen...																		
a) ...waarom ze incorrect zijn.	.92	.93	.97				.93	.93	.96				.76	.89	.84			
b) ...hoe ze verbeterd kunnen worden.				.94	.95	.94				.80	.84	.81				.73	.82	.84
5. Bij een correcte zin...																		
a) incorrecte interpretaties in de vorm van tekeningen aankruisen.				.77	.89	.79				.85	.92	.87				.91	.93	.76
b) van twee interpretaties uitleggen waarom ze (in)correct zijn.	.88	.97	.97				.95	.92	.97				.93	.90	.84			
Percentage verklaarde variantie	22,0	27.1	33.2	54.7	52.8	47.3	24.4	26.5	27.2	47.1	48.8	47.2	25,0	24.7	25.7	46.3	44.0	45.6

Bijlage S5

Fit- en passingsvergelijking van de modellen voor het evalueren van motivatie

In Tabel S10 is de fit- en passingsverbetering weergegeven van zes modellen voor de motivatiescores op de *Situational Motivation Scale* (SIMS, Guay, Vallerand & Blanchard, 2000) met betrekking tot het domein grammatica in het schoolvak Nederlands.

Tabel S10

Fit- en passingsvergelijking van zes modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Nederlands

Model	Fit -2LL	Modelvergelijking			
		Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
0. Intercept	4502.54				
1. + Motivatietype	3730.72	1 vs. 0	771.82	12	<.001
2. + Δ Nameting	3702.57	2 vs. 1	28.15	1	<.001
3. + Δ NametingVerlaat	3701.71	3 vs. 2	.86	1	.354
4. + Motivatietype* Δ Nameting	3700.55	4 vs. 3	1.16	3	.763
5. + Motivatietype* Δ NametingVerlaat	3692.80	5 vs. 4	7.75	3	.051

Als Model 0 geldt een intercept: een gemiddelde motivatiescore op de twee motivatievragenlijsten tezamen, met een schatting van de klassenvariantie, de variantie op leerlingniveau en de error. Om vast te kunnen stellen of de motivatiescores voor de verschillende motivatietypen van elkaar verschillen, voegen we in Model 1 de vier motivatietypen toe (*Intrinsieke motivatie*, *Geïdentificeerde motivatie*, *Extrinsieke motivatie* en *Amotivatie*). Dit leidt tot een passingsverbetering (Model 1 vs Model 0: $\Delta\chi^2(12) = 771.82$, $p = \leq .001$).

Vervolgens verdisconteren we met Model 2 de afwijking van de gemiddelde motivatiescores op de nameting ten opzichte van de voormeting, wat leidt tot een betere passing (Model 2 vs. Model 1: $\Delta\chi^2(1) = 28.15$, $p \leq .001$). Om vast te kunnen stellen of de gemiddelde motivatiescore op de verlate nameting afwijkt van de directe nameting, voegen we in Model 3 de verlate nameting toe. Dit levert geen passingsverbetering op (Model 3 vs. Model 2: $\Delta\chi^2(1) = .86$, $p = .354$).

Met Model 4 bekijken we in hoeverre de vier motivatietypen interacteren met de motivatiescores op de nameting: dit leidt niet tot een betere passing (Model 4 vs Model 3: $\Delta\chi^2(3) = 1.16$, $p = .763$). Model 5, waarmee we bekeken in hoeverre de vier motivatietypen anders interacteren met de motivatiescores op de verlate nameting dan met die op de directe nameting, leidt evenmin tot een betere passing (Model 5 vs Model 4: $\Delta\chi^2(3) = 7.75$, $p = .051$).

In Tabel S11 is de fit- en passingsvergelijking van de twee laatste modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Nederlands weergegeven. Omdat we alleen voor de directe nameting data hebben van meerdere groepen, kan de interactie tussen groep en meetmoment alleen voor die meting worden bekeken. We maken gebruik van Model 3 omdat daarin is gecompenseerd voor het effect van de verlate nameting en noemen het model Model III. Met Model IV onderzoeken we in hoeverre de gemiddelde motivatiescores op de directe nameting interacteren met de twee groepen (*groep A* en *groep B*): dit leidt niet tot een aantoonbare verbetering (Model IV vs. Model III: $\Delta\chi^2(1) = .45$, $p = .502$). De impact van de lessen naast CLAP2 (lees- en spreekvaardigheid) op de resultaten voor motivatie en bewuste taalvaardigheid is dus vergelijkbaar.

Tabel S11

Fit- en passingsvergelijking van twee modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Nederlands

Model	Fit -2LL	Modelvergelijking			
		Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
III. Intercept + Motivatietype + Δ Nameting + Δ NametingVerlaat	3701.71				
IV. + Δ NametingDirect*Groep	3701.26	IV vs. III	.45	1	.502

Voor de motivatiescores met betrekking tot het domein grammatica in de schoolvakken Engels en Duits is de redenering grotendeels analoog. In Tabel S12 en Tabel S13 zijn de fit- en passingsverbeteringsmodellen voor het schoolvak Engels weergegeven en in Tabel S14 en Tabel S15 die voor het schoolvak Duits.

Voor het schoolvak Duits is met Model 5 aangetoond dat de vier motivatietypen anders interacteren met de motivatiescores op de verlate nameting dan met die op de directe nameting (Model 5 vs Model 4: $\Delta\chi^2(3) = 12.53$, $p = .006$). Dit middelgrote interactie-effect ($\bar{d} \leq .5$) is als volgt

te interpreteren: de gemiddelde motivatiescores op de verlate nameting voor *Intrinsieke motivatie* ($M = 1.91$; $SD = 1.0$), *Geïdentificeerde motivatie* ($M = 3.02$; $SD = .73$) en *Extrinsieke motivatie* ($M = 3.82$; $SD = .95$) zijn hoger dan de gemiddelde motivatiescores op de directe nameting voor *Intrinsieke motivatie* ($M = 1.58$; $SD = .76$), *Geïdentificeerde motivatie* ($M = 2.63$; $SD = .86$) en *Extrinsieke motivatie* ($M = 3.81$; $SD = 1.06$). De gemiddelde motivatiescore op de verlate nameting voor *Amotivatie* ($M = 2.20$; $SD = .82$) is daarentegen juist lager dan die voor *Amotivatie* op de directe nameting ($M = 2.48$; $SD = .75$). Met model VI is vervolgens aangetoond dat de motivatiescores van groep A en B op de directe nameting minimaal van elkaar verschilden (Model VI vs. Model V: $\Delta\chi^2(1) = 3.86$, $p = .049$). Gezien de geringe omvang van dit effect ($\bar{d} \leq .3$), laten we het verder buiten beschouwing. Om een vergelijking tussen het Nederlands, het Engels en het Duits mogelijk te maken, is in het artikel voor alle drie de talen op basis van Model 2 gerapporteerd.

Tabel S12

Fit- en passingsvergelijking van zes modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Engels

Model	Fit -2LL	Modelvergelijking			
		Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
0. Intercept	4438.84				
1. + Motivatietype	3618.28	1 vs. 0	820.56	12	<.001
2. + Δ Nameting	3612.19	2 vs. 1	6.09	1	.014
3. + Δ NametingVerlaat	3612.18	3 vs. 2	.01	1	.920
4. + Motivatietype* Δ Nameting	3611.08	4 vs. 3	1.1	3	.777
5. + Motivatietype* Δ NametingVerlaat	3605.87	5 vs. 4	5.21	3	.157

Tabel S13

Fit- en passingsvergelijking van twee modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Engels

Model	Fit -2LL	Modelvergelijking			
		Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
III. Intercept + Motivatietype + Δ Nameting + Δ NametingVerlaat	3612.18				
IV. + Δ NametingDirect*Groep	3605.57	IV vs. III	.45	1	.502

Tabel S14*Fit- en passingsvergelijking van zes modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Duits*

Model	Fit -2LL	Modelvergelijking			
		Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
0. Intercept	4791.78				
1. + Motivatietype	3857.22	1 vs. 0	934.56	12	<.001
2. + Δ Nameting	3851.58	2 vs. 1	5.64	1	.018
3. + Δ NametingVerlaat	3850.86	3 vs. 2	.72	1	.396
4. + Motivatietype* Δ Nameting	3850.73	4 vs. 3	.13	3	.988
5. + Motivatietype* Δ NametingVerlaat	3838.20	5 vs. 4	12.53	3	.006

Tabel S15*Fit- en passingsvergelijking van twee modellen voor de motivatiescores voor grammatica in het schoolvak Duits*

Model	Fit -2LL	Modelvergelijking			
		Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
V. Intercept + Motivatietype + Δ Nameting + Motivatietype* Δ NametingVerlaat	3838.20				
VI. + Δ NametingDirect*Groep	3834.34	VI vs. V	3.86	1	.049

Bijlage S6

Voorbeeldopdrachten per Bewustetaalvaardigheidstype

Opdracht	Taalvaardigheid	Taalbewustzijn	Voorbeeld
I	x		<p>Beoordeel de grammaticaliteit van de onderstaande zinnen.</p> <p>Zowel mijn broer als zijn vriendin kwamen te laat op mijn diploma-uitreiking.</p> <p>☐ correct ☐ incorrect</p> <p>Aan de leerlingen worden door twee docenten de opdracht uitgelegd.</p> <p>☐ correct ☐ incorrect</p> <p>Ik heb hun verteld wat mijn abonnement op de Donald Duck kost.</p> <p>☐ correct ☐ incorrect</p>
II	x		<p>Leg uit waarom de gegeven zin grammaticaal incorrect is.</p> <p><i>*Das Haus, dem an der Ecke der Straße steht, ist sehr groß.</i></p>
III	x		<p>Kruis alle grammaticale relaties aan die volgens jou incorrect zijn.</p> <p>Although not childish by nature, Max started shaking at the entrance to the hospital.</p> <p>☐ 1. Although not childish by nature = LV-zin (lijdend voorwerpszin)</p> <p>☐ 2. at the entrance = BWB (bijwoordelijke bepaling)</p> <p>☐ 3. Max = LV (lijdend voorwerp)</p> <p>☐ 4. started shaking = BWB (bijwoordelijke bepaling)</p>
IV	x		<p>Leg uit waarom de gegeven grammaticale relatie incorrect is.</p> <p><i>Door onze hond werd hij in zijn gezicht gelikt.</i></p> <p><i>hij = *LV (lijdend voorwerp)</i></p>
V	x		<p>Kruis alle afbeeldingen aan die volgens jou een incorrecte interpretatie van de gegeven zin weergeven.</p> <p><i>In meinem Schlafanzug habe ich einen Käfer gefunden.</i></p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: flex-start;"> <div style="text-align: center;"> ☐ 1. </div> <div style="text-align: center;"> ☐ 2. </div> <div style="text-align: center;"> ☐ 3. </div> <div style="text-align: center;"> ☐ 4. </div> </div>
	x		<p>Leg uit waarom afbeelding 1 volgens jou een correcte/incorrecte interpretatie van de gegeven zin weergeeft.</p> <p>Kopieer onderstaande zin en vul aan:</p> <p><i>Afbeelding 1 is (correct/incorrect), omdat...</i></p>

Bijlage S7

Analysevoorbeeld van een taalbewustzijnsitem (A) en een taalvaardigheidsitem (B)

Opdracht IV: Incorrecte grammaticale relaties uitleggen en verbeteren.

Er zijn dit jaar maar weinig huizen gebouwd.

*Zijn gebouwd = *NG (naamwoordelijk gezegde)*

A. Leg uit waarom deze grammaticale relatie incorrect is. (taalbewustzijn)

Punten	Typering van de antwoorden	Voorbeeldantwoorden van leerlingen
0	a) De redenering <u>ontbreekt</u> . ²	<ul style="list-style-type: none"> - 'zijn gebouwd is het WG' - 'Is geen naamwoordelijk, maar werkwoordelijk gezegde'
	b) De redenering is <u>incorrect</u> .	<ul style="list-style-type: none"> - 'zijn & gebouwd = staan in verschillende tijden' - 'een NG heeft nooit datgene in wat is.'
1	c) De redenering is <u>onvolledig</u> .	<ul style="list-style-type: none"> - 'Er is geen bijv. naamwoord' - 'Zijn gebouwd is het werkwoordelijk gezegde, naamwoordelijk gezegde is wat anders. Voorbeeld: De boom IS DIK.' - 'zijn gebouwd zijn allebei werkwoorden'
	d) De redenering is <u>slechts gedeeltelijk correct</u> .	<ul style="list-style-type: none"> - 'dit is fout omdat dit gaat over een actie, en niet over een eigenschap van het werkwoord' - 'naamwoordelijk gezegde moet ook een stukje zin met bijvoegelijk naamwoord dat wat zegt over het onderwerp'
2	e) De redenering is <u>volledig en correct</u> .	<ul style="list-style-type: none"> - 'zijn = hulpwerkwoord: gebouwd is een handeling geen eigenschap, dus het kan geen ng zijn' - 'Bij een naamwoordelijk gezegde horen alle werkwoorden + het deel wat iets zegt over het onderwerp. Zijn gebouwd is dus geen naamwoordelijk gezegde, omdat er alleen de werkwoorden in zitten.'

B. Kopieer en verbeter de grammaticale relatie. (taalvaardigheid)

Punten	Typering van de antwoorden	Voorbeeldantwoorden van leerlingen
0	Het antwoord is incorrect.	- ?
		- zijn gebouwd= hulpwerkwoord
1	Het antwoord is correct.	- zijn gebouwd = werkwoord
		- zijn gebouwd = WG (werkwoordelijk gezegde)

² Voor het correcte antwoord kunnen de leerlingen in het tweede deel van de vraag een punt verdienen. In dit deel wordt specifiek naar een redenering gevraagd en is een antwoord zonder redenering dus geen punten waard.

Bijlage S8

Fit- en passingsvergelijking van de modellen voor het evalueren van bewuste taalvaardigheid

In Tabel S16 is de fit- en passingsverbetering weergegeven van zes modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Nederlands.

Tabel S16

Fit- en passingsvergelijking van zes modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Nederlands

Model	Modelvergelijking				
	Fit -2LL	Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
0. Intercept	6695.16				
1. + Bewustetaalvaardigheidstype	5955.84	1 vs. 0	739.32	5	<.001
2a. + Bewustetaalvaardigheidstype*Meetmoment	5781.44	2a vs. 1	174.40	4	<.001
2b. + Meetmoment*Toetsvolgorde	5768.91	2b vs. 2a	12.53	12	.404
3. + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventie	5750.98	3 vs. 2b	17.93	2	<.001
4. + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventiemoment	5750.69	4 vs. 3	.29	2	.865

Als Model 0 geldt een intercept: een gemiddelde bewustetaalvaardigheidsscore op de drie toetsen tezamen, met een schatting van de klassenvariantie, de variantie op leerlingniveau en de error. Om vast te kunnen stellen of de bewustetaalvaardigheidsscores voor de twee

Bewustetaalvaardigheidstypen (taalbewustzijn/taalvaardigheid) van elkaar verschillen, zijn deze in Model 1 toegevoegd. Dit leidt tot een passingsverbetering (Model 1 vs Model 0: $\Delta\chi^2(5) = 739.32$, $p = \leq .001$). Omdat het bewustetaalvaardigheidsniveau op drie momenten is geëvalueerd, is in Model 2a de interactie van de twee bewustetaalvaardigheidstypen met de drie meetmomenten toegevoegd, wat ook tot een betere passing leidt (Model 2a vs. Model 1: $\Delta\chi^2(4) = 174.40$, $p \leq .001$).

Hierna is met Model 2b onderzocht in hoeverre de bewustetaalvaardigheidsscores interacteren met de toetsvolgordes (*A-1,2,3; B-1,3,2; C-2,1,3; D-2,3,1; E-3,1,2* en *F-3,2,1*). Dit levert geen passingsverbetering op (Model 2b vs. Model 2a: $\Delta\chi^2(12) = 12.53$, $p = .404$).

Model 3, waarmee de interactie van de twee bewustetaalvaardigheidstypen met het al dan niet volgen van de interventie is onderzocht, leidt wel tot een betere passing (Model 3 vs. Model 2b: $\Delta\chi^2(2) = 17.93$, $p \leq .001$), terwijl Model 4, waarmee de interactie van de twee

bewustetaalvaardigheidstypen met de twee interventiemomenten is toegevoegd, geen betere passing oplevert (Model 4 vs. Model 3: $\Delta\chi^2(2) = 0.29$, $p = .865$).

In Tabel S17 is de fit- en passingsvergelijking van de twee laatste modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Nederlands weergegeven. Om te controleren voor een eventueel verschil tussen de vier groepen zijn eerst Model 0, 1, 2a en 3 gecombineerd in Model III en is vervolgens in Model IV de factor *Groep* toegevoegd. Deze toevoeging leidt niet tot een betere passing (Model IV vs. Model III: $\Delta\chi^2(3) = 2.19$, $p = .534$). De impact van de lessen naast CLAP2 (lees- en spreekvaardigheid) op de resultaten voor bewuste taalvaardigheid is dus vergelijkbaar.

Tabel S17

Fit- en passingsvergelijking van twee modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Nederlands

Model	Modelvergelijking				
	Fit -2LL	Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
III. Intercept + Bewustetaalvaardigheidstype*Meetmoment + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventie	5759.23				
IV. + Meetmoment*Groep	5757.04	IV vs. III	2.19	3	.534

Voor het Engels en het Duits is de redenering analoog. In het artikel is daarom op basis van Model III gerapporteerd. In Tabel S18 en Tabel S19 zijn de fit- en passingsverbeteringsmodellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Engels weergegeven en in Tabel S20 en Tabel S21 die voor het Duits.

Tabel S18

Fit- en passingsvergelijking van zes modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Engels

Model	Modelvergelijking				
	Fit -2LL	Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	p
0. Intercept	6722.72				
1. + Bewustetaalvaardigheidstype	5832.57	1 vs. 0	890.15	5	<.001
2a. + Bewustetaalvaardigheidstype*Meetmoment	5734.12	2a vs. 1	98.45	2	<.001
2b. + Meetmoment*Toetsvolgorde	5718.47	2b vs. 2a	15.65	12	.208
3. + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventie	5704.02	3 vs. 2b	14.45	1	<.001
4. + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventiemoment	5704.03	4 vs. 3	-.01	1	.995

Tabel S19*Fit- en passingsvergelijking van twee modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Engels*

Model	Modelvergelijking				
	Fit -2LL	Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
III. Intercept + Bewustetaalvaardigheidstype*Meetmoment + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventie	5718.88				
IV. + Meetmoment*Groep	5717.37	IV vs. III	1.51	3	.680

Tabel S20*Fit- en passingsvergelijking van zes modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Duits*

Model	Modelvergelijking				
	Fit -2LL	Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
0. Intercept	6597.05				
1. + Bewustetaalvaardigheidstype	5995.38	1 vs. 0	601.67	5	<.001
2a. + Bewustetaalvaardigheidstype*Meetmoment	5847.09	2a vs. 1	148.29	4	<.001
2b. + Meetmoment*Toetsvolgorde	5830.23	2b vs. 2a	16.86	12	.155
3. + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventie	5817.38	3 vs. 2b	12.85	2	.002
4. + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventiemoment	5817.41	4 vs. 3	-.03	2	.985

Tabel S21*Fit- en passingsvergelijking van twee modellen voor de bewustetaalvaardigheidsscores Duits*

Model	Modelvergelijking				
	Fit -2LL	Modellen	$\Delta\chi^2$	Δdf	<i>p</i>
III. Intercept + Bewustetaalvaardigheidstype*Meetmoment + Bewustetaalvaardigheidstype*Interventie	5830.84				
IV. + Meetmoment*Groep	5829.57	IV vs. III	1.27	3	.736

Bijlage S9

Factor- en itemgemiddelden in de ontwikkelfase

Factoren en bijbehorende items	M (SD)
Leerdoelen	3.38 (1.32)
1. De leerdoelen van de lessen waren onduidelijk.*	3.34 (1.49)
2. De leerdoelen sloten goed aan bij mijn voorkennis	3.11 (1.52)
3. De leerdoelen van de lessen waren nuttig voor zowel Nederlands, Engels als Duits.	3.44 (1.46)
4. De leerdoelen van de lessen droegen bij aan de doelen van de gehele lessenserie.	3.48 (1.43)
5. De leerdoelen van de lessen hadden letterlijk gecommuniceerd moeten worden.*	3.52 (1.41)
Lesinhoud	3.81 (1.01)
6. De inhoud van de lessenserie was te moeilijk.*	3.51 (1.27)
7. De inhoud van de lessenserie hielp om de overeenkomsten tussen Nederlands, Engels en Duits te begrijpen.	3.89 (1.07)
8. De inhoud van de lessenserie hielp om de verschillen tussen Nederlands, Engels en Duits te begrijpen.	3.89 (1.14)
9. De inhoud van de lessenserie was me al bekend. Ik heb niks nieuws geleerd.*	3.93 (1.15)
10. De inhoud van de lessenserie was goed zelfstandig te verwerken.	3.85 (1.19)
Website	4.44 (.62)
11. De website was onoverzichtelijk.*	4.54 (.70)
12. Het was duidelijk waar de website voor staat en wat je er kunt doen/vinden.	4.43 (.81)
13. De website had een betrouwbare, professionele en verzorgde uitstraling.	4.43 (.81)
14. De website had voor elke pagina een heldere en consistente huisstijl.	4.43 (.74)
15. De website kon de hoeveelheid bezoekers goed aan en vertraagde niet.	4.36 (.75)
Animaties	3.89 (.84)
16. De animaties duurden te lang.*	3.95 (1.20)
17. Het spreektempo van de voice-over was te snel.*	3.98 (1.16)
18. De verhouding tussen beeld en tekst in de animaties werkte prettig.	3.07 (1.03)
19. Het gebruik van kleur en typografie in de animaties werkte verhelderend.	4.21 (.95)
20. Het was fijner geweest om de animaties klassikaal te bekijken.*	4.21 (.84)
Meerkeuzevragen	4.12 (.82)
21. De meerkeuzevragen waren te moeilijk.*	3.93 (1.06)
22. Er waren te veel meerkeuzevragen bij elke les.*	4.05 (.97)
23. De feedback op de meerkeuzevragen gaf inzicht in wat ik al wel/nog niet wist.	4.41 (.84)
24. De feedback op de meerkeuzevragen hielp me de stof nog beter te begrijpen.	4.11 (1.00)
25. De keuze om in duo's of alleen te werken aan de meerkeuzevragen was fijn.	4.08 (.94)
Open vragen	3.54 (.77)
26. De open vragen waren te moeilijk.*	2.84 (1.04)
27. Er waren te veel open vragen bij elke les.*	3.00 (1.11)
28. De antwoordbladen bij de open vragen gaven inzicht in wat ik al wel/nog niet wist	4.03 (.77)

29. De antwoordbladen bij de open vragen hielpen me de stof nog beter te begrijpen.	4.18 (.76)
30. De keuze om in duo's of alleen te werken aan de open vragen was fijn.	3.67 (.98)
Voorbeelden	3.50(.78)
31. De voorbeelden in de animaties waren goed gekozen.	3.80 (.93)
32. De voorbeelden in de open vragen waren goed gekozen.	3.61 (.92)
33. Het gebruik van meerdere talen bij de voorbeelden werkte verhelderend.	4.28 (.90)
34. De voorbeelden in de animaties flitsten te snel voorbij.*	2.56 (.98)
35. De voorbeelden in de animaties waren voor alle drie de talen goed te volgen.	3.23 (1.02)
Tijd	3.92 (.84)
36. Er was te weinig tijd om de animaties te bekijken.*	3.80 (1.11)
37. Er zat voldoende continuïteit in de lessen.	4.15 (.85)
38. Er was voldoende tijd om de meerkeuzevragen te kunnen maken.	4.21 (1.03)
39. Er was voldoende tijd om de open vragen te kunnen maken.	3.74 (.93)
40. Er was voldoende tijd om de toetsen te kunnen maken.	3.72 (.92)
Toetsing	2.99 (1.12)
41. De toetsen waren zinvol.	2.97 (1.46)
42. De toetsen waren te moeilijk.*	2.84 (1.24)
43. Het was fijn dat we de toetsen online konden maken.	3.00 (1.15)
44. De opmaak van de toetsen was overzichtelijk.	3.10 (1.26)
45. Het was duidelijk wat we bij elke vraag in de toets moesten doen.	3.05 (1.31)

**Deze items zijn omgepoold.*